

Poštnina plačana v gotovini.

Posamezna številka stane 4 din.

Mentor

LETNIK 28 * 1940 - 1941

ŠTEV. 8-9-10

Vsebina 8., 9., 10. številke:

Novo poglavje v naši zgodovini / Prof. Francè Jesenovec: Vera in umetnost / Prof. Francè Vodnik: Stil je človek / Viktor Zorman: Tovariši / Zorko Simčič: Literarni sestanek / Prof. Vilko Novak: Ali poznamo ljudsko življenje? / Prof. Fr. Pengov: Kemija vsakdanjega življenja / Bogomir Smolej: Pismo / Anton Umek Okiški: Zvon sile / Prof. dr. R. Savnik: Železniška križišča na Slovenskem / Bavdekon: Petminutni molk / Fr. Kosmač: Križ v maju / Verona: Pomota / Zvonko: Življenje / Zorko Simčič: Naš razred / E. K-ič: Na tuje vlak hiti / Ignacij Lavrič: Pesem spominov / Mihaela Jarc: Ure / Vladimir Virant: Literat / Vladimir Virant: Pomladna gazela / Pavle Kump: Tihožitje / Vladimir Virant: Krivica / Janez Gorin: Sin moj / Nove knjige / Filatelija / Pomenki / Šah

Uredništvo lista: Prof. dr. Joža Lovrenčič, Ljubljana, Zrinjskega c. 5/II. — Na uredništvo se pošiljajo vsi rokopisi in dopisi, ki so namenjeni za objavo v listu. — Rokopisi se ne vračajo. — Uprava je v Ljubljani, Miklošičeva cesta 7. — Na upravo se naslavljajo vsa naročila in reklamacije.

Mentor izhaja v Ljubljani med šolskim letom v začetku meseca. — Izdaja ga Prosvetna zveza v Ljubljani (odgov. Vinko Zor, Ljubljana, Sv. Petra cesta 80.) Urednik prof. dr. Joža Lovrenčič. — Tiska Zadržna tiskarna v Ljubljani (M. Blejec).

Celoletna naročnina za dijake din 30, za druge in zavode din 40. Posam. številka din 4.—. Plačuje se naprej. — Stev. ček. računa pri Poštni hranilnici v Ljubljani 14.676. — Naročnina za Italijo: Lit 10.— za dijake, Lit 15.— za druge; za Nemčijo: RM 5.— za dijake, RM 6.— za druge. — Plačuje se po italijanskih, oziroma nemških čekovnih položnicah »Katoliških misijonov« v Grobljah pri Domžalah. — Naročnina za Ameriko 1 dolar, za vse druge kraje vrednost 4 švic. frankov. — Poverjeniki dobivajo za vsakih 10 plačanih izvodov enajstega zastonj. — Plačati pa morajo vso naročnino za vse naročene izvode pred izidom šeste številke vsakega letnika.

Jugoslovanska knjigarna v Ljubljani

Knjižne novosti

- Bunc Stanko: Pregled slovnice slovenskega knjižnega jezika. 152 strani, din 30'—, kartonirano din 36'—.
- Ludvik Dušan: S potepuško palico. Pesmi. 80 str. Kart. din 40'—, pl. din 50'—.
- Mlakar Janko: Spomini. 422 strani. Vežano din 130'—.
- Snoj dr. Andrej: Uvod v sveto pismo nove zaveze. 188 strani, din 55'—, vezano din 72'—.
- Šali Severin: Slap tišine. Pesmi. 80 strani. Kart. din 40'—, platno din 50'—.

Zahtevajte vestnik Jugoslovanske knjigarne „Naša knjiga“

Najugodnejše Vam obrestujemo prihranke, ki jih naložite pri nas.

Mislite na bodočnost in začnite vlagati tudi Vi.

Vršimo vse posle denarnih zavodov.

Za vse naše obveznosti jamči z vsem svojim premoženjem in davčno močjo

DRAVSKA BANOVINA

HRANILNICA DRAVSKE BANOVINE

Maribor — Ljubljana — Celje — Ekspozitura: Kočevje

* MENTOR *

Novo poglavje v naši zgodovini

Ko so na veliki petek 11. aprila 1941. zasedle italijanske čete Ljubljano in z njo del slovenskega ozemlja ter je bila nato 3. maja s Kraljevim odlokom ustanovljena Ljubljanska pokrajina, ki jo vodi Visoki Komisar Ekszellenca Emilio Grazioli, je ta del našega ozemlja prišel pod vrhovno oblast Rima.

Rim!

Iz zgodovine veste, da so bile že legije stare Rome v Emoni in po vsem našem ozemlju, veste, da so prinesle s seboj v naše kraje prvo kulturo, o kateri govorijo še danes razni spomeniki tu in tam.

Pa tedaj Slovencev tod še ni bilo.

Po preseljevanju narodov pa je Rim zopet osvojil našo domovino — Slovence s krščansko blagovestjo, s katero nas je priklenil za vedno nase.

Rim je postal naš mir.

V miru krščanske kulture smo rastle.

Prvi so se poklonili Rimu naši božjepotniki, ki so postali — romarji in so potem na vsa božja pota — romali. Kaj vse so vedeli povedati o veličastnem Rimu!

A Slovenci niso bili samo romarji. Tudi trgovali so in zgodovina nam pripoveduje, kako živahne trgovske zveze so bile v srednjem veku med slovenskim ozemljem in Italijo.

Še večjega pomena pa so bili kulturni stiki. Ne samo sinov velikih narodov, tudi slovenske mladeniče je vleklo v Italijo, zibelko evropske kulture. Izza humanizma najdemo v analih raznih italijanskih univerz tudi slušatelje našega rodu.

Med nami je živel in pisal o nas in o ustoličenju naših vojvod na Gosposvetskem polju E. S. Piccolomini (1405—1464), poznejši papež Pij II.

Prvi omenja našo narodno pesem in naše šege in običaje v 16. stoletju Marcantonio Nicoletti.

Peter Pavel Vergerij je pregovoril Trubarja, da se je odločil za antikvo — latinico, ki je tako postala naš črkopis.

In Fra Gregorio Alasia da Sommaripa je izdal 1607 prvi italijansko-slovenski slovar s hvalo slovenskega jezika.

Naši pridigarji 17. stoletja so se učili ob italijanskih in prvi dve knjigi Svetokriškega sta bili tiskani v Benetkah.

Po zgledu italijanskih akademij je nastala naša Academia operosorum 1693, ki se je ob prepору 18. stoletja obnovila in so njeni člani

utrli nove poti v naši dotlej samo nabožni književnosti. Tedaj je nastopil tudi Žiga baron Zois, ki je po študijah v Italiji postal mentor našega kulturnega dela in navezal na Ljubljano tudi italijansko opero.

Izza 19. stoletja pa so naše zveze s kulturno Italijo postale še vse živahnije, o čemer nam pričajo vsi veliki duhovi prebujenega naroda do naših dni, pa naj so pesniki, pisatelji, znanstveniki, slikarji in kiparji ali glasbeniki.

Kakor smo se zanimali mi za Italijo in se ob njenih genijih učili, tako je tudi Italija kazala po svojih kulturnih veljakih zanimanje za naše kulturno življenje.

Tako si danes združeni pod varstvom Rima nismo tuji.

Kraljevi zakon za Ljubljansko pokrajino nam zagotavlja neoviran kulturni narodni razvoj, katerega temelj je šolstvo v materinem jeziku.

Dva meseca novega življenja nam je dokazalo, da smo lahko zadovoljni v območju Rima, pod katerega mogočnim varstvom bomo mogli nemoteno snovati zlate niti za svojstveno vezenino slovenske kulture.

PROF. FRANCË JESENOVEC :

Vera in umetnost

Edinole človeku je med vsemi telesnimi bitji dano, da ustvarja po Stvarnikovi volji k u l t u r o, materialno in duhovno, da goji v duhovni kulturi z n a n o s t in u m e t n o s t. Edinole njemu je dano, da izraža svoje misli in še bolj svoja čustva v obliki glasbenih, slikarskih, kiparskih, stavbarskih del in, menda v prvi vrsti ali vsaj najpogosteje, v b e s e d n i u m e t n o s t i. Zakaj? Kaj hoče s tem, komu v prid to dela, kaj ga k temu navaja?

Poeta nascitur, tako so dejali že stari Rimljani in s tem izpovedali pravilno mnenje, da je človeku ustvarjanje umotvorov dano od zgoraj, pač najprej v slavo božjo, a nič manj v uteho in blaženje človeka samega, ki ustvarja, v njegovo lepотно ali estetsko uživanje in s tem v njegovo — p l e m e n i t e n j e.

Ali je zmerom tako? Ali človeku v resnici umetnost služi zmerom samo v lepo in dobro in resnično, v lepотно uživanje in plemenitenje njegove duše, ki je ustvarjena po podobi božji, kot stoji v svetem pismu? Žal, ne zmerom. Če pa ne, o, potem iz tega dejstva izvira za nas misel, da nikakor ne bi bilo prav, dragi mi, če bi umotvore kar brez skrbi in ozirov uživali vsevprek, kajti jasno je, da je tudi v umetnost prišel sovražnik in zasejal ljulko med pšenico. Res, tudi umetnost je treba kritično sprejemati in jo presoјati. Kako pa? S kakšnih zrelišč?

Če je umetnost posebno človekovo duhovno ustvarjanje, potem je pa jasno, da jo moramo ceniti v prvi vrsti z umetniškimi merili samimi. Ta merila imenujemo estetska ali k v a l i t a t i v n a. Umetnost ima namreč s v o j e postave in tem se mora vsak umetnik pokoriti, saj mu jih je Stvarnik položil v njegovo dušo! Kar koli in kadar koli umetnik proti estetskim vrednotam, ki bi jih morala njegova umetnina

vsebovati, in kakor koli greši, tisto njegovo umetniško delo preneha biti umetniško. O njem pravimo, da je kvalitativno slabo. In najslabša umetniška dela, ki prav za prav niso nobena umetniška dela več, imenujemo šund, kakor ga utegneta poznati po nekih majhnih židovskih brošuricah iz zadnjih let. V takih delih je v prvi vrsti samo lov za senzacijami in pripovedovanje praznih in kriminalnih stvari, kar pa je seveda vse kaj drugega kakor lepo umetniško delo.

Iz uvodne ugotovitve sledi, da umetnost ni absolutno avtonomna. Saj je danes splošno sprejeto načelo, da umetnost izvira iz življenja in je življenju zopet namenjena. Če je pa tako, potem seveda v umetniška dela stopajo vse stvari iz življenja, ne morda samo estetske vrednote, marveč zadene umetnik, ki zajema iz polnega življenja, tudi na socialne, gospodarske, moralne, verske, etične in druge vrednote. In če je v umetniškem delu govor o vseh teh, skoraj bi lahko rekli, neskončnih problemih človeškega življenja, je samo ob sebi popolnoma jasno, da nikakor ne bi bilo dovolj, če bi kritik upošteval samo estetske vrednote, mimo vseh drugih bi pa šel z zavezanimi očmi in na ta način dovolil umetniku, da o vseh drugih vprašanih razmišlja po svoje in na ta način lahko premnogokrat krši božje povelje v človeški duši.

Že od Horaca dalje vemo, da sta vprašanji umetnosti kako in kaj in da se je v umetnosti upoštevalo že od njegovih časov na eni strani dulce, na drugi utile. Pri vprašanju kako v umetnosti gre predvsem za obliko in lepoto posode, v katero je umotvor položen, to so jezik, stil ali slog, najrazličnejši ukrasi in tropi in podobno. Pri vprašanju kaj pa zadenemo na vsebino samo, in tukaj poleg drugega tudi na idejno stran umetnine. In ta idejna stran ni nič drugega kakor zgoraj omenjena vprašanja, ki jih umetnik v umetnini obravnava. Zato moramo pri vsaki umetnini tudi dvojno ocenjevanje upoštevati, namreč kvalitativno ali estetsko in idejno ali vsebinsko. In prav na idejno ocenjevanje zadenemo v prvi vrsti pri obravnavanju razmerja med vero in umetnostjo. Bili so časi, ko so nekateri ocenjevalci zagovarjali za umetnino edino veljavno samo kvalitativno kritiko. Toda iz tesne zveze, ki smo jo pravkar pokazali med življenjem umetnikovim in njegovim umotvorom, je vsak larpourlartizem popolnoma zgrešen in zaradi tega je samo estetska kritika brez idejne na vsak način zelo pomanjkljiva, pogostokrat pa zaradi tega tudi napačna.

Pri idejni kritiki, tu se hočemo predvsem ustaviti, v prvi vrsti obravnavamo moralno stran umetnine. Tudi bralec je namreč človek in ni vseeno, kaj mu umetnik v moralnem pogledu nudi. V zgodovini naše slovenske književne kritike najdemo dobe, ko se je skoraj edino idejna stran v zadostni meri upoštevala, medtem ko se je kvalitativna ali estetska stran zanemarjala, če ne celo popolnoma prezrla. To je bila doba janzenizma (Pavšek in Jeran), k moralno utilitarnim kritikom pa štejemo tudi še Antona Mahniča. Pri prvih je skoraj samo moralna kritika umetniških del izvirala z vzgojnega ali pedagoškega stališča, da mora biti vsako delo pisano tako, da ga brez škode damo tudi vsakemu otroku v roke, da po-

temtakem v umetniško delo ne sme nobena stvar, ki bi bila »reč pohujšljiva in zapeljiva«, kakor jo imenuje Prešeren v Novi pisariji. Mi bi danes mogli to misel še mnogo bolj razširiti in bi dejali, da v umetniško delo po Jeranu ne sme ne samo tisto, kar spada v erotično in seksualno vprašanje, marveč tudi ne tisto, kar spada v socialno, gospodarsko, državno, narodnostno vprašanje, kajti tudi vsega tega otrok ne bi popolnoma nič razumel in od umetniškega dela ne bi imel ničesar.

Dr. Anton Mahnič je pa prišel do svojih moralno utilitarnih kritičnih nazorov z drugačnega stališča, iz zahteve namreč, da mora vsako človekovo delo kar naravnost z merom in povesod služiti Bogu. Toda, da je to stališče napačno, je povedal že veliki Ušeničnik, ko je zapisal, da se je Mahnič motil, če je mislil, da je življenje zmerom logično in miselno dosledno. Nikakor ni potrebno, da bi vsako človekovo delo kar naravnost vodilo k Bogu.

Če danes zavračamo tako prestrogo idejno kritiko, nastane seveda vprašanje, kakšna načela naj veljajo za študenta pri ocenjevanju umetniških del, da ne bo nikoli nikjer prišel v navzkrižje s svojo vestjo in s Cerkvijo.

Že davno smo popravili Mahničovo mnenje, da slabo sploh ne sme v umetniško delo. Iz Finžgarjevih besed vemo, da v knjigo sme tudi slabo, seveda ne da bi bilo samemu sebi namen, ne da bi ga umetnik hotel zagovarjati, da bi hotel greh prikazovati v lepi luči, marveč zahtevamo, da se slabo pokaže za slabo, lepo za lepo, dobro za dobro. Slabo sme v umetniško delo tudi zaradi tega, da je tem jasneje pokazano nasprotje do lepega in dobrega. Drugič: ločiti moramo na vsak način med umetnostjo za odrasle in med umetnostjo za nedoraslo mladino. To je že Aškerc v svoji obrambi proti Mahniču plastično povedal, češ »za odrasle je vino, za otroke pa mleko«. Sicer pa, saj mladina ne bo ostala brez umetniških del, če ne bo dobila v roke vsega, kar izide, marveč je zanjo namenjena mladinska književnost v obliki knjig in mladinskih listov. Tretjič: zavedati se moramo zmerom, da so tudi za odrasle bralce zlasti v idejnem pogledu postavljene meje estetskega uživanja umotvorov. V izbiri umetniških del, zlasti književnih, veljata za katoličana dve načeli: vest in Cerkev. Kar ti vest, po kateri ti govori sam Bog, prepoveduje, tega ne smeš, in kar ti Cerkev v svojem indeksu umetniških književnih del prepoveduje, tudi tega ne smeš vzeti v roke brez posebnega dovoljenja. Razume se, da nismo vsi enaki, da sme, a tudi le z dovoljenjem, izobraženec, zlasti kadar mu to nalaga sam študij, brati marsikaj, česar povprečni človek ne sme. Jasno je tudi, da v dvomih, ali je to ali ono delo dovoljeno, ne smem stopiti kratko in malo na slabo pot, ki bi si jo sam prostovoljno izbral, marveč moram poiskati pravilno pot iz dvoma.

Za našega študenta, ki hoče postati zrel mož in slovenski izobraženec, bi moralo na sploh pri izbiranju umetniških del veljati tole: ne bom hlastal po kvalitetno slabih delih ali šundu, ne bom bral vsevprek z neko malomarnostjo in brezbriznostjo, marveč kritično. Vsako umetniško delo bom preценil z vseh strani, z estetske in idejne. Šele

če bom delo vsestransko preценil, šele potem bo moja sodba res pravilna, zrela in vredna izobraženega človeka. Samih naslad pa v nobenem umetniškem delu ne bom namenoma iskal. Kar je prepovedano umetniku ustvarjati, je čisto po človeških postavah in po božjih zakonih tudi prepovedano bralcu uživati. Pretiravanja v to ali ono smer pa se bom pri ocenjevanju umetniških del zmerom varoval. Še posebno ostro pa bom znal oceniti katere koli vrste tendenciozno umetnost.

PROF. FRANC VODNIK:

Stil je človek

Med besedami, ki jih dandanes zelo pogosto slišimo, je tudi izraz stil ali slog. Žal pa se le prevečkrat niti ne zavedamo, kaj beseda pomeni, kaj naj si z njo mislimo ali predstavljamo. Po navadi rabimo izraz slog ali stil v zvezi z umetnostjo. O stilu govorimo, kadar razpravljamo o literaturi, o glasbi, o slikarstvu in podobnih panogah umetnosti. Vendar pa si že tu večkrat nismo na jasnem, kaj stil oziroma slog je. Še redkeje pa nam pride na misel, da utegne beseda slog imeti širši obseg in da moremo o stilu govoriti ne le v umetnosti, ampak tudi na drugih življenjskih področjih. In vendar je tako. Dejansko smemo govoriti o slogu povsod, kjer gre za človekovo delovanje, za izraz tega, kar človek doživlja, oziroma tega, kar človek je. Zelo dobro je izraženo to dejstvo v znanem francoskem izreku: *Le styl c'est l'homme*. To se pravi po slovensko: *stil je človek*. In res lahko govorimo o slogu povsod, kjer človek izpoveduje svoj nazor, kjer kakor koli ustvarja. Stil kot izraz človeka, njegove osebnosti, namreč nikakor ni navezan le na umetniško ustvarjanje, kakor bi utegnil kdo misliti, ampak ga najdemo na vsakem kulturnem področju: na verskem, socialnem, gospodarskem, političnem, skratka v vsem tem, kar na splošno imenujemo osebno in družabno kulturo.

Res pa je, da o stilu po navadi in v najdostopnejši obliki govorimo v umetnosti. To ni nič čudnega. Prvič se človek izraža v prvi vrsti z besedo, podobo in krenjo in vse to ne pride nikjer bolj dovršeno do izraza kakor ravno v umetnosti. To, kar človeka predvsem loči od živali in mu hkrati služi za izražanje njegove notranjosti, je nedvomno jezik, dar govora. Zato tudi prav glede na naš jezik, na naše izražanje govorimo o slogu ali stilu. Pri tem sprva ni še treba misliti na književni ali literarni slog. Že naše vsakdanje izražanje potrebuje in zahteva neko urejenost misli in besed; in ravno to označujemo z besedo slog. Slog v tem pomenu ni nič drugega kakor način izrekanja misli. Misli pa izrekamo z besedami. O slogu govorimo le tedaj, kadar kdo zares tako izraža svoje misli, da čutimo za besedami tistega, ki jih je izgovoril. Naše govorjenje mora biti predvsem jasno, jedrnato in naravno. O človeku, ki se izraža nejasno ali dvoumno, ali ki rabi namesto raz-

ločnega, jedrnatega izraza obilico praznih in nepotrebnih besed, ali ki govori prisiljeno in izumetničeno, narejeno — o takem človeku pravimo, da nima sloga, to je jasne, pristne podobe samega sebe. Koliko bolj še zahtevamo vse to kajpada od govornika, znanstvenika, pisatelja.

Toda pravkar omenjeni jezikovni slog še niti približno ne izraža pomena tega izraza. Rekli smo že, da govorimo o slogu ali stilu zlasti na področju umetnosti. Kolikor gre zgolj za razlikovanje raznih umetnostnih vrst ali panog, kar izvira predvsem iz uporabe različnih izraznih sredstev oziroma materiala, toliko govorimo o literarnem, slikarskem, glasbenem in podobnih slogih, ki pa se prav pogosto prepletajo med seboj. Vsakdo je gotovo že slišal, da govorimo na primer o slikovitem romanu, o melodični pesmi, o lirični glasbi itd. Toda še važnejše mimo tega je razlikovanje med tako imenovanim kolektivnim ter individualnim stilom, to je med stilom kot izrazom določene dobe (oziroma struje) pa med stilom kot izrazom posamezne ustvarjajoče osebnosti. Tako n. pr. govorimo o antičnem, gotskem, renesančnem, baročnem slogu, o realizmu, impresionizmu, ekspresionizmu itd. Kaj hočemo s tem označiti? Nedvomno je, da nam vsi ti in podobni termini rabijo za označbo nekih splošnih, skupnih potez, ki so svojske delom umetnikov neke določene dobe. Gre torej predvsem za način izražanja. Vendarle bi pa bilo zmotno, če bi v navedenih stilnih označbah mislili samo na obliko. Ne pozabimo, da smo rekli: stil je človek. To velja tudi za tako imenovani stil dobe, ki ni nič drugega kakor izraz človekovega mišljenja in čutenja. To je zelo nazorno formuliral Izidor Cankar v uvodu k 15. zvezku Zbranih spisov Ivana Cankarja. Tam pravi: »Za formo in snov je odločilno vse umetnikovo razmerje do sveta, njegov način gledanja in doživljanja realnosti, njegovo svetovno naziranje. To določa hkrati formo in snov ter ustvarja iz obojega umetnostni organizem; skupnost formalnih lastnosti tega organizma, kakor se javljajo na obdelani snovi, imenujemo njega stil. Ker je človekovo razmerje do sveta možno v brezštevilnih variantah, je jasno, da so tudi variante stila brezštevne; toda tako različne te variante vendar niso med seboj, da bi jih ne bilo mogoče zbrati v posamezne skupine, ki jih zgodovinsko periodiziranje označuje s skupnim imenom časovne in stilne oznake, kakor n. pr. realizem, naturalizem, romantika ter podobno.« Tako vidimo v stilu posameznih dob tako rekoč kakor v ogledalu zgodovino človekovega duševnega razvoja.

Nič manj važen kakor omenjeni kolektivni stil pa ni individualni stil. S tem izrazom označujemo vse tisto, po čemer se posamezni umetniki ločijo drug od drugega. Posebno dobro vidimo to tedaj, če primerjamo med seboj člane istega pokolenja ter iste umetnostne smeri. Dasi jih vežejo in družijo skupne poteze ter enaka prizadevanja, se vendar ločijo drug od drugega po tem, kar je značilno še posebej za vsakega izmed njih, tedaj za vsako posamezno osebnost. Pomislimo na primer samo na Murna, Ketteja, Cankarja in Župančiča. Vsi štirje so predstavniki naše tako imenovane »moderne«, impresionizma in simbolizma, in to jih družijo. Kljub temu pa se tudi ločijo med seboj. Tako so n. pr. za Murna značilni zlasti kmečki motivi ter nihanje

med željo po življenju in čustvom otožnosti; za Župančiča življenjska radost in optimizem, za Cankarja pesimizem, ki pa je seveda le nekak prikrit ali boljše zaobrnjeni optimizem, dalje bojevitost in literarna vsestranskost (bil je pesnik, pripovednik, dramatik, kritik itd.), a za Ketteja razen vedrega humorja nagnjenje do novoromantičnega mysticizma, ki si išče sredi vsakdanjega življenja »višje resničnosti«, in stalna oblika (sonet), medtem ko so drugi njegovi sodobniki dajali prednost prostemu verzju. Za to, kaj je individualni umetniški slog, imamo klasično primerjavo v romanu »S poti«, v katerem nam avtor Izidor Cankar v obliki razgovora pod oknom Romea in Julije predstavi vrsto pesnikov in pisateljev.

Bili smo — beremo — pod balkonom in gledali gori, ki je z njega Julija govorila Romeu, vsi ena sama brezoblična tvarina. Tedaj se je iz nje izločil Peter Bohinjec in je rekel:

»Kako je prav za prav Romeo prišel z balkona na cesto? Previsoko je.«

»Neumnosti se mi bledejo po glavi; čas bo vstati,« sem mislil in spal dalje, globoko oko neba nad seboj. (Pisatelj si je torej ves prizor zamislil kot sanje.)

»Daljna je cesta in mnogo je poti,« je rekel Ksaver Meško; in tudi on se je izločil iz brezoblične tvarine. »Hrepenenje nas vodi iz večnosti v večnost...«

»Kaj bo to?« je rekel Peter Bohinjec in je pljunil. »Kako je prišel na cesto in kako je prišel gori?«

»Enostavno vendar,« se je izločil iz brezoblične tvarine Oton Župančič. »Razkoračil se je, stopil si na rame in se pognal kvišku. Ko je hodil dol, se je obesil na lastne pete, se zavihtel in skočil na tla.«

»To ni mogoče,« sem si dejal. »Spim v Benetkah in se mi sanja.«

»To ni mogoče,« je ponovil Peter Bohinjec. »Povedati se mora tako, kakor je bilo. Pogledati bo treba v arhiv Julijine družine, kako je prav za prav prišel gori in kako je prišel na cesto.«

»Zbudilo se je hrepenenje v njegovem srcu, kakor bi se prižgalo sonce sredi polnoči, in bil je gori,« se je izločil iz brezoblične tvarine Ivan Cankar. »Ugasnilo je hrepenenje v njegovem srcu, kakor bi se utrnilo sonce sredi poludneva, in je bil na prašni cesti, truden popotnik. Mimo njega se je pripeljal obtovorjen voz. Goloroki voznik je počil z bičem, in mu zaklical: Kaj kolovratiš po mestu, negodnik? Spat pojdi!«

»Arhiv moramo pogledati,« je dejal Peter Bohinjec. »Drugače je bilo.«

»Bilo je jutro, na vzhodu so goreli oblaki s prikritim ognjem,« se je izločil Salezij Finžgar. »Romeo je stal na balkonu, ožarjen od jutranjega svita, lep kot mladi kralj, ki stopa v osvojeno mesto. Odpel si je s pasa lestvico, spleteno iz vrvi, jo nategnil z mišičasto roko, ali bo nosila težo mladega telesa, jo otvezel na okno in še enkrat poljubil Julijo. Ni bila urna moga še na sredi poti — ko se vrv utrga — Julija vzklikne in iztegne roke v pomoč —, toda kaj je orlu, kljubovalcu viharjev, spustiti se iz oblaka v ravnino?«

Na tem primeru lahko zelo nazorno vidimo, kako se vsak avtor izraža po svoje, s svojiskim načinom izražanja misli, v edinstvenem slogu. Pisatelj je to dosegel na ta način, da je zelo iznajdljivo in spretno posnemal slog vseh nastopajočih oblikovalcev naše besede. Kako dobro je pogodena razlika med realističnim Petrom Bohinjcem, češ »povedati se mora tako, kakor je bilo«, ali pa čustvenim Meškom, duhovitim in okretnim Župančičem, ali pa med Cankarjem, ki so mu zunanje podobe le prisposdobe za notranje doživljanje, ter Finžgarjem, čigar romantični zanos, kakor ga na primer poznamo iz romana »Pod svobodnim soncem«, je tako posrečeno zadet v navedenih besedah.

Kar velja za literaturo, velja seveda tudi za druge panoge umetnosti: za slikarstvo, za glasbo, za arhitekturo, kiparstvo in tako dalje.

Povsod lahko ugotovimo veljavnost izreka: Stil je človek. Stil potemtakem nikoli ni nekaj zgolj oblikovnega, ampak je slej ko prej izraz človeka, ki se je izpovedal ali ustvarjal. In tako sedaj lahko razumemo tudi, zakaj se v slogu razodenejo ne le osebne lastnosti umetnikove, ampak tudi svojstvene poteze naroda, vere ali socialne plasti, kateri pripada. S tega vidika lahko govorimo nadalje o *pokrajinskem* in *narodnem slogu*, na primer o tipu gorenjskega, dolenjskega ali štajerskega človeka, pa tudi o slovenski, češki, poljski, ruski, ali pa angleški, francoski, španski umetnosti. In prav tako upravičeno govorimo tudi o poganski ter o krščanski umetnosti, ali pa o kmečki, delavski ter vobče socialni umetnosti.

Prav ti zgledi pa nas obenem prepričujejo, da slog kot izraz človeka in njegovega življenja v resnici ni vezan edinole na umetniško ustvarjanje. Tudi izven sveta umetnosti moremo govoriti o slogu, le da sedaj namesto izraza umetniški slog po navadi uporabljamo izraz *življenjski slog*. Zdaj se nam razodene ta slog kot način družabnega občevanja, zdaj kot tako imenovani okus, zdaj kot moda in podobno. Zlasti radi in pogosto govorimo o »slogu našega časa«, s čimer hočemo označiti nekaj za sodobno, za napredno, za času primerno, medtem ko ravno z istega vidika to ali ono zavračamo kot starinsko, preživelo in obrabljeno.

S tega vidika je zlasti pomembno tako imenovano narodno izročilo, najrazličnejše šege in navade, v katerih je človek izrazil samega sebe. Saj ima skoraj vsaka hiša v vasi že svojevrstno izražanje svojega doživljanja, svoje navade, svoj stil. Pa tudi vsak stan in vsak narod ima svoje šege in navade. Tako lahko govorimo n. pr. o svojskem življenjskem slogu *kmetovalčevem*, *obrtnikovem*, *meščanovem*. Prav dobro razodevajo življenjski slog določene dobe in okolja tudi *narodne pesmi*. Primerjajmo samo slovenske ter srbske narodne pesmi, pa bomo videli precej svojstveno in značilno razliko, ki ni nič drugega kakor slog tega ali onega naroda. Narodno življenje pa se zrcali tudi v njegovih *šegah*, *navadah*, da, celo v *noši*, ki tudi ni nič drugega kakor svojevrsten stil. Zato moramo naposled tudi *modo* prišteti med značilne stilne izraze človekovega mišljenja in značaja, prav tako pa tudi tako imenovani *bon-ton*, to se pravi način in oblike medsebojnega družabnega občevanja in vedenja. Tu se lahko še posebno pokaže človekov okus, to se pravi čut za to, kar je dobro, lepo in plemenito. Ta čut pride do izraza v našem govorjenju, v naših kretnjah, skratka v vsem, kjer se človek razodeva kot osebnost.

Iz tega pa tudi sledi, da govorimo o stilu dejansko samo takrat, kadar je človekov izraz na katerem koli področju življenjskega delovanja pristen, naraven in nepotvorjen. Stil se rodi in raste iz človeka. Zato se ne da priučiti, ampak mora imeti človek v sebi vse tisto, kar naj se pokaže na zunaj. Če človek samo posnema ali pa, če se k čemu sili, bodo njegov nastop, njegove kretnje le konvencionalna zadeva, ne pa to, kar imenujemo slog ali stil. To je tudi vzrok, da je stil v modi ter v *bon-tonu* le malokdaj pristen ter po navadi minljiv, medtem ko hrani stil kot izraz resničnega človekovega doživetja trajne vrednote, čeprav so se razodele na tisoč načinov in v najrazličnejših smereh.

Tovariši

7.

Ves obupan in osramočen je čepel Cirkus že četrti dan doma, premišljal svojo klavrno usodo, pričakoval decembrsko številko »Novega rodu«, kamor je po puršu poslal pesem Oh bratje, se bal, da se mu tudi tu zgodi kot v »Naši rasti« in obenem upal v uspeh ter se jezil na urednika »Naše rasti« pa na majko, ki je vsa prestrašena hodila okrog njega, ga spraševala, kaj mu je in kaj ga boli, ga tolažila, hotela po zdravnika in mu nosila aspirin ter želodčne kapljice in različne »kugeln«, ker zdravnika ni maral, pa zdaj kavo in piškote, zdaj čaj in »kruh sa buterom«, zdaj kaj drugega ter ga na vse pretege silila, naj jé, da ne bo shiral. Sin je bil sicer kljub žalosti in potrnosti ješč, a po majkinem mnenju je pospravil vse premalo in zato je vsa nesrečna zdihovala, kaj bo, kaj bo, merila edinčku temperaturo in ga silila, naj gre v posteljo in se poti. Uboga majka si je dala toliko opravka, da je celo na svoje psičke pozabila. A Mihajlo je tuhtal in tuhtal naprej, govoril znova in znova o »Naši rasti« in »Novem rodu« ter se spet in spet pritoževal nad usodo, ki v njegovem življenju tako kruto gospodari in ki njegovim talentom in zmožnostim nikdar ne dodeli uspehov.

Že pred svojo prvo malo maturo se je zaljubil. Krasno dekle si je izbral. Vsak dan jo je zalezoval, a približati se ji ni upal. Po dolgem času zalezovanja je pa le sklenil, da jo bo ogovoril, naj bo kar koli: kar za roko jo bo prijel, jo poljubil in pokleknil pred njo, ter se ji ponudil za sužnja. A prav tedaj jo je dobil z nekim fantom... Takrat mu je bilo pa res res skoraj tako hudo kot zdaj. Ves zbeگان je teden dni premišljeval le še to, ali naj si vrat prereže ali zadrigne. Da bi si lahko tudi kroglo pognal v srce, se je spomnil šele, ko je svojo nesrečo že precej pozabil.

Potem je začel z nogometom. Ko je žogi prvič pokazal moč svojih nog, se je sam zvrnil in pobil, da je komaj vstal, žoga pa se je skotalila za kakih petnajst metrov stran. Pozneje se je izuril že toliko, da se je žoga gibala le še kakih sto korakov mimo kraja, ki ga ji je določil v mislih in željah. Brez dvoma bi bil Daniš pri nogometu žel velike uspehe, a tovariši so ga nekoč bridko užalili in Mihajlo se je poslej posvetil tenisu. Pa le za nekaj tednov. Saj se mu je zdelo imenitno, a učitelj je ravnal z njim, kot bi bil šele deset let star. Zato je pustil vse skupaj in začel zbirati znamke, pa imel smolo tudi tu ter zato vrgel album in znamke v peč. Lotil se je glasbe. Kupili so mu klavir in preskrbeli učitelja, da sta tolkla dan za dnem c-d, d-e. Napredovala sta do dvoglasnih melodij, Cirkus je začel komponirati, a učitelj je njegove kompozicije skritiziral, čeprav so bile brez dvoma krasne in je majka od samega ganotja padla skoraj v nezavest, ko jih ji je zaigral, in Mihajlo je zato prosil majko, da so klavir prodali, ker ni mogel več poslušati »tega strašnog hreštanja«.

Po kratkem odmoru se je navdušil za telovadbo in začel hoditi

k plesnim vajam. Imenitno se je že znal vrteti, ko mu je nekoč neka gizdalinka odrekla ponudbo za valček. Kaj naj se potem še hodi nastavljat?! Majka je užaljena rekla, da ne, in sama poučevala sina v plesu, dokler se ni oprijel plavanja. Toda njegov želodec, ustvarjen za plemenite in zlahitne pijače, navadne vode ni prenesel. Želodčev lastnik je zato plavanje opustil in se znova posvetil ljubezni. Kaka dva meseca je prežal na »ideal«, najel že mešetarje, a po dveh mesecih sta se z majko preselila in tako s tistim »idealom« ni bilo nič. V novem kraju je poskusil s pesnikovanjem. Pa tudi tukaj mu sreča ni bila naklonjena. S svojo poezijo si je nakopal sramoto in najhujše ga morda še čaka...

Majki so pošle že vse tolažilne besede, lotevala se je je že nejevolja ter se je zato zatekla k sosedi po novice, Mihajlo pa se je spričo tolikih neuspehov v svojem življenju in v strahu pred bodočnostjo spet povrnil na reševanje problema, ali naj si vrat prereže ali zadrigne. Nekaj časa je premišljeval, kaj bi bilo bolj junaško, potem pa pustil vprašanje nerešeno in začel sestavljati poslovilno pismo za majko in papana. Ravno naslov je že napisal, ko je vsa zasopla pritekla majka in prinesla decembrski »Novi rod«, ki ga ji je pismonoša izročil kar pri sosedi.

»Pokaži,« je Mihajlo planil k njej in ji list iztrgal iz rok. Ves nervozen je najprej pogledal urednikovo listnico in v njej našel svoje ime.

»Oovdje,« je pokazal majki in ji dal, da je brala. Sam ni upal.

»Neizkušeni si še in s pravopisom se boriš. Vendar še pošlji in sporoči, kje živiš, ker mi tvoje ime in izražanje ne pustita do jasnosti. Če bo prostor, bom opilil in priobčil,« je brala majka.

»Jeli to istina?«

»E pa da! Schau!«

In Mihajlo je ves srečen bral urednikov odgovor. Potem pa je začel listati in iskati svojo pesem. Že do srede je prelistal, a o kaki pesmi še sledu ni bilo. Nestrpno je listal dalje. No, vendarle! Pesem! Da, v »Kotičku za naše male pesnike in pisatelje« je Cirkus našel svojo pesem. Kako je bil vesel. Ves blažen je začel brati. Pa ni prebral več kot le naslov. Naprej ni mogel. Preveč je bilo ganjeno njegovo plemenito srce. Pustil je, da je brala majka:

Mihajlo M. Danić: Oh, bratje

Oh, prišla je megla
vzdolž dolgih blatnih cest.
mimo tujih vasi in mest.

oh, in težko sedla v moje srce...

Oh bratje, kdo ve za srce,
ki bi mi težko meglo pregnalo
in bi potem do smrti pri meni ostalo?

Oh bratje, naj mi sporoči in pove!

Mihajlo je poslušal paljivo, nad vse pazljivo, vendar si pesmi kar ne bi upal posinoviti, se pravi pohčeriti, če bi ne bilo nad njo napisano, da je njen avtor Mihajlo M. Danić.

»Daj, majka, beri još jedanput!«

In majka je brala znova. Potem je pesem prebral Mihajlo sam in nato začutil mogočno delovanje pesniške žilice in začel pesnikovati. Majka ga ni hotela ovirati pri umetniškem delovanju in je zato odšla ter z najnovejšo umetnino seznanila najprej kuharico in služkinjo, potem pa sosede. Obiskala je tudi prijateljico gospo doktorjevo, ji seveda tolmačila svojo srečo ter v nadaljnjem govorjenju začela tožiti,

kako hudo je bil zadnje dni njen Mihajlo bolan, in kot praktična žena naprosila njenega moža za zdravniško potrdilo o bolezni svojega edinčka, »da bo mogel revež jutri brez skrbi v šolo, ko so profesorji danes tako sitni, saj veste.«

Domov grede je Daničeva gospa nakupila za sina samih lepih in dobrih stvari in ob njih sta proti večeru sestavila pismo za očeta, ki je bil kot ravnatelj podružnice neke banke skoraj stalno naseljen doli nekje na jugu, ter mu sporočila izredno srečo. — —

Drugi dan je prišel Potujoči cirkus izjemoma zelo zgodaj v šolo. Skoraj med prvimi je bil. Le »vagonarji« so pri peči prestavljali nekaj latinskega in Lojzek ali Konjska smrt si je v prvi klopi z obema rokama podpiral glavo in najbrž ugibal, kaj naj ga tisti dan boli, pa Miloš je v zadnji klopi z vso naglico prepisoval iz »vagonskega« zvezka matematično nalogo.

»O, Mihajlo,« je pozdravil, ko je Cirkus sedel zraven njega v klop. »Samo trenutek, takoj bom skončal.«

»Molim,« se je poklonil Cirkus, razgrnil po klopi »Novi rod« in se tako zatopil v branje pesmi Oh bratje, da je preslišal vse zabavljičje »vagonarjev«.

»E, pa sam le uspeo,« si je priznal skoraj na glas, ko je pesem že nekajkrat prebral. Sijajna je tale njegova pesem. Avtorju je zelo všeč. Seveda, če bi tile njegovi tako imenovani tovariši imeli kaj razumevanja za umetnost in kaj razgleda po sodobnem kulturnem svetu, bi mu prišli čestitat. A od njih kaj takega ne more zahtevati. Vagonarji so in amen. Vsak dan se z vlakom zjutraj privlečejo v mesto in zvečer odcijazijo domov. Mesto komaj povohajo, kako naj bi od njih človek pričakoval kaj kulture. A Miloš gotovo že ve za njegov umotvor in morda mu celo pripravlja kako presenečenje in zdaj nalašč ne govori z njim, da se ne bi izdal. Kaj se ve; vse je možno. Tale Miloš je posebne sorte tič. Morda mu bo v znak priznanja in občudovanja poklonil celo kak šopek. Čisto umestno bi bilo. O, in Cene! To bo jezen! Pa saj najbrž že ve za konkurenta in se peni od jeze. Res, Cene sodeluje že pri revijah, a Mihajlo Danič ga bo kmalu prekosil. Cene se bo brž izpel, Mihajlo pa je še v najlepših letih, neizčrpan, poln mladosti, življenja, navdušenja, idealizma, poln stremljenja po kulturnem delovanju, umetniškem ustvarjanju, skratka: brezno poezije.

»Si že zdav, Mihajlo,« je Cirkusa zmotil Zvonko. »Kaj pa ima?«

»Si več bral?«

Zvonko je pogledal naslov lista in malomarno povedal, da ga ne zanima.

»Ne gre za to, gre za to, da Miloš in jaz zdaj skupaj stanujeva. Ali že veš?«

»Ka je le fein,« je Cirkus skušal napeljati na »Novi rod« in svojo pesem.

»Pa res, ali že veš, da sva torej zdaj z Zvonkom skupaj,« je vprašal tudi Miloš, ki je pravkar prepisal nalogo in poslal izvornik »po zračni pošti« lastniku.

»Res?« se je narejeno začudil Cirkus.

»Da, meni je torej s prvim gospodinjo odpovedala, ker ji pač še

nisem nič plačal. Pa ji torej tudi ne bom, čeprav sem ji obljubil, da dobi torej ob novem letu vse. In zagrozila mi je, da bo javila moj dolg na gimnazijo. Poskusi naj! Lastnoročno torej jo pretepem! Zvonko je tudi dobil odpoved, pač iz istih vzrokov. Pa sva torej kar kmalu dobila novo stanovanje, in sicer blizu vaše hiše in torej spet nad gostilno, da nam ne bo dolg čas. Pri Biserni kaplji sva, saj veš torej,« se je smejal in jezil Miloš ter pripovedoval še to in ono.

Cirkus je poslušal in bil prepričan, da tovariša nekaj skrivata. Nočeta pokazati, da že vesta za njegovo umetnino. Prav gotovo pripravljata zanj kako presenečenje in najbrž odlašata na glavni odmor, ko bodo vsi v razredu. Saj Zvonku se je že nekaj o pesmih zareklo, pa je na Milošev migljaj utihnil. Tu zadaj nekaj je. In čemu bi sicer Zvonko nosil tako debelo aktovko v šolo!? Cirkus je začel že misliti, kako se bo držal, ko bo sprejemal šopek, in kako se bo razredu in predvsem Deteljici zahvalil za pozornost.

Toda med glavnim odmorom se Miloš za Cirkusa še zmenil ni. Najprej se je jezil, ker pri matematiki ni bil vprašan, kot je pričakoval in ko je izjemoma imel domačo nalogo, potem pa kazal in razlagal neke skrivnostne plakate, kvasil o demokraciji in fašizmu ter se jezil na Naceta, ki mu je k njegovi demokraciji povedal nekaj zasoljenih. Cirkus se je medtem tolažil, da bo šopek dobil pozneje, a užaljenosti kar ni mogel skriti in zelo je želel, da bi mu kdo oponesel Zimo u selu ali Moje srce, da bi v obrambo lahko pokazal »Novi rod« in pesem Oh bratje. —

»Pridi zvečer k Biserni kaplji. 'Tovariš profesor' bo prišel in pač marsikaj novega povedal.« je po zadnji uri Miloš na stopnicah ujel Cirkusa, ki je že hotel odkloniti in pokazati svojo užaljenost, a se je k sreči spomnil, da bo tisto presenečenje najbrž zvečer pri Biserni kaplji v zaključeni družbi in šele drugi dan v razredu, ter zato povabilo z veseljem sprejel.

»Pa glej, da ne bomo žejni,« mu je še pomežikal Miloš in odbrzel za Zvonkom. —

Tisti dan Cirkus kar ni mogel dočakati večera. Ves nestrpen je skoraj vsakih pet minut gledal na uro in komaj čakal, kdaj bo pet, da se bo začel pripravljati. Da bi si skrajšal čas, se je po inštrukciji pred ogledalom vadil, kako bo sprejemal šopek in kako se bo smehljaj. Ves vesel je poklical majko in ji pripovedoval, kako se bo zahvalil na sestanku, in se potem po njenih navodilih znova začel obračati pred ogledalom.

»Bravo, bravo,« je hvalila majka in potem priganjala, naj se brž preobleče in gre, da ga ne bodo predolgo čakali, ko je sestanek vendarle samo njemu namenjen in bo slavnost povzdigoval celo 'tovariš profesor'.

Toda že čez pol ure se je Mihajlo vrnil, in sicer jezen, s solzami v očeh in brez šopka. Majka je v prvi sekundi hotela vse zvedeti, a sin ni mogel spraviti iz sebe nobene besede. Le v salon se je zavlekel, se zgrudil na zofo in začel na glas jokati. Majka je vsa obupana sedla zraven njega, mu brisala solze, ga božala in tolažila, spraševala in silila, naj ji odkrije svojo bol. Čez nekaj časa šele se ji je posrečilo

spraviti iz njega, da Deteljica ni ničesar pripravila, da tovariš profesor njega niti omenil ni, ko je govoril o nekaki slogi in edinosti pa vztrajnem delu, in da je Mihajlo v znak protesta brez besede in kljub zadrževanju odšel.

Mihajlu so po licih znova pritekale solze, majka mu jih je z vso nežnostjo obrisala in ga tolažila, da je prav naredil, ko je kar šel, da je njegova pesem kljub temu čudovito krasna in da bo prav gotovo dobil priložnost za maščevanje.

Mihajlo se je nazadnje le dal potolažiti, Deteljici pa je obljubil hudo maščevanje: odstopil bo in poskrbel za svojo pesniško čast sam. Z majko sta že sklenila, da bosta dala pesem Oh bratje iz »Novega roda«, peresnik, ki je Mihajlo z njim pesem napisal, pesnikovo fotografijo in okrog vsega tega lovorjev venec s svileni pentljo — v okvir. In majka bo v trgovini naročila, naj vajenec nese okvir na gimnazijo in ga med pavzo izroči Mihajlu kot dar uredništva »Novega rodu«.

»To bodo zijali,« je zaplesal Mihajlo po salonu in potegnil za seboj tudi majko ter potem zahteval večerjo.

Po večerji pa je z majkino pomočjo pesnikoval dolgo v noč.

8.

V ponedeljek po prvem sestanku Deteljice v novem lokalu so dobili Miloš, Zvonko in Ljubo ukore zaradi nespodobnega obnašanja pri šolski službi božji. Sestanek so namreč spremenili v krokanje in krokanje raztegnili do nedelje zjutraj, ko je bilo treba k šolski maši. Sicer niso imeli navade, da bi hodili v cerkev, vsaj Miloš in Zvonko ne, a zdaj ju že nekaj nedelj ni bilo in težko si je vedno izmisliti kak nov in verjeten izgovor, zato sta se žrtvovala in šla tudi onadva. Ker so zamudili, so vsi trije ostali kar za klopmi in klepetali ter se smejali.

Razredniku so kajpada skušali vse utajiti. A jim je brž povedal, da jih je sam videl, in v dokaz dodal nekaj podrobnosti. Potem seveda ni kazalo lagati. Malo namrdnili so se, ko jim je zapisal ukore, češ, prava reč, saj podpisali bomo tako ali tako sami in o ukorih se staršem še sanjalo ne bo. Toda potem so bili vprašani in Miloš pa Zvonko sta gledala kar precej pisano, ker nista znala. Naravnost užaljena pa sta bila, ko jim je razrednik svetoval, naj bi rajši molili za pravo pamet, namesto da se v cerkvi smejejo in klepetajo.

Med pavzo sta dala svoji užaljenosti duška. Zvonko je na ves glas oznanjal, da je vera zasebna zadeva, da nikogar nič ne briga, ali gre k maši ali ne in ali tam mirno stoji ali se stavi na glavo, da spada tak teror v nazadnjaški srednji vek in ne v napredno dvajseto stoletje, ter pozival tovariše, naj bodo solidarni z njim. Miloš je dejal, da ne razume, zakaj bi se šli tukaj v razredu politiko, ko vendar vsi enako čutijo. Pokazati morajo, da se ne dajo kar tako. Zahtevajo pravico in nič drugega. Ves svet naj ve, da je današnja mladina samostojna in da zna sama misliti. Mladina se drži tega, kar sama dožene, da je prav. Izjavil je, da nima nič proti temu, če kdo moli. Naj, če mu je všeč in če misli, da je po smrti res še kaj. Toda duhovno nasilje je, k molitvi koga siliti. Zato morajo biti vsi istih misli in morajo tako nasilje odločno obsojati in delati, da se prepreči in onemogoči.

Nekaj tovarišev je vzklikalo Milošu in Zvonku ter se navduševalo proti duhovnemu nasilju črne internacionale. Mnogo jih je ostalo tiho (med njimi je bil tudi Ljubo), ker niso vedeli, ali bi jima dali prav. Le Nace je takoj ugovarjal. Za Nacetom pa se je nekaj repenčil tudi Cirkus, ki je zjutraj slovesno izjavil, da stopa iz Deteljice in se odreka uredništvu in vsemu sodelovanju pri »Soli in popru«, in ki mu je Zvonko z zabavljanjem čez njegovega pegaza dal zaželeni povod, da je pokazal decembrski »Novi rod«. Tovariši so njegovo najnovejšo umetnino pohvalili in zato ni čuda, da se je Cirkus imel za sila važno osebnost v razredu in si na tihem že delal mesto glavnega urednika pri »Soli in popru«, če odstrani Miloša. Z vso odločnostjo je zato izjavljal, da je Miloš dobil pač to, kar je zaslužil.

Ker niti Nace niti Cirkus med tovariši nista dobila mnogo odobravanja, se je Miloš opogumil in vso Dojenčkovo uro sestavljal za prihodnjo pavzo govor po navodilih »tovariša profesorja«. Na vsak način je hotel pred razredom veljati za mučenika in preganjanega junaka. S tem je upal dobiti ugled in veljavo vsaj za štirinajst dni, če mu spet Nace ne bo prekrizal računov.

Toda to pot mu je prekrizal načrte Polde, ki je kot purš v pokoju brez pokojnine bil nekaj časa precej na trdem, pozneje pa dobil za inštrukcijo vso oskrbo in še po sto dinarjev na mesec ter bil zato seveda vedno dobre volje. V začetku pavze je stopil na oder in prosil tovariše, ali jim sme prebrati pravljico, ki je pravkar nastala.

»Najbrž je Cirkusova,« je zašumelo po razredu in vsi so bili za to, da jo prebere. Miloš je sicer pravil, da mora zaradi ukora še nekaj pojasniti, a Nace pa Miha sta se odločno uprla. Kot zagovornik demokracije je moral Miloš torej utihniti.

Polde se je najprej opravičil, da to, kar bo bral, pač ne bo pravljica v pravem pomenu, vendar je prosil, naj poslušajo in potem sami sodijo.

Med branjem je Miloš večkrat protestiral, tudi Zvonko pa Jure ter Mirko so se oglasili in celo Slavku »sodobna ideološka pravljica« ni bila všeč. Toda večina v razredu je bila radovedna, kakšen bo konec, in zato zahtevala mir ter imela tudi uspeh.

»Tako je,« so potrdili glasovi iz razreda, ko je Polde končal.

»Nesramnost,« je Miloš kazal pesti.

»O, kaj se morebiti čutiš prizadetega?« je nedolžno vprašal Polde.

»Pritožil se bom torej pri ravnatelju, boš pač videl, ti prekleti mežnar!«

»Prosim, izvoli,« je Polde stopil k vratom in jih odprl.

»Osel!«

»Dobro si ga,« so Poldetu priznali po razredu. Miloš in njegovi pa so se znova začeli razburjati zaradi črnega nasilja in so potem na drobno razčlenjevali črno ljubezen do bližnjega dva dni skupaj. A »mežnarji« in »jezuitje« niso ostajali dolžni. Mnogo lepih iz vzhodnega raja se je slišalo tista dva dneva. Miloš je moral nazadnje zboleti, da je razpravi o »raju« naredil konec. Zvonko se namreč »črnuhom«, ki jih je bilo vsak dan več in ki so bili vedno bolj glasni, sam tudi ni upal upirati. Ljubo in Jure ter drugi so ga pa vsi že prvi dan pustili na cedilu.

Medtem je Miloš doma kljub hudi »bolezni« mnogo razmišljal,

kako bi se nad »mežnarji« maščeval. Popoldne mu je pomagal še Zvonko, a nič vsečnega nista dobila. Nazadnje sta se zatekla k »tovarišu profesorju«. Ta pa je imel pravkar gosta — »tovariša« Nikito. Brž so se predstavili in spoprijaznili in potem kovali načrt za maščevanje. Nikita je vedel največ povedati. Da bi dobil pri »tovariših« zupanje, je za zvečer vse tri povabil na bal, ki ga je neko društvo priredilo za obletnico ustanovitve. Miloš in Zvonko sta se sicer branila, češ da nimata denarja, a Nikita je samo zamahnil z roko in »tovariš profesor« jima je pomežiknil pa razložil, da je »Nikitov otač bio kod cara« in da ima zato »penziju«, ki je precej odstopi tudi sinu. In Nikita jima je dovolil, da smeta s seboj pripeljati tudi vsak svojo punco.

Zvečer sta Miloš in Zvonko prišla na ples in res pripeljala s seboj vsak svojo najnovejšo »fregato« ali »prikolico«. Veselo so se vrteli na plesišču, zadovoljno so kramljali za mizo ter jedli pa pili na Nikitove stroške in čas je čudovito hitro mineval. Že čez polnoč je bilo, ko so se pripravljali na zadnji valček. A nesreča je hotela, da so se prav tedaj srečali Miloš in Zvonko s prikolicama pa — Dojenček in Mamica ali Koklja po novem. Nič se niso pozdravili, le Mamica je svoja učenca hotela predreti z očmi in Zvonko je videl, da je opozorila tudi Dojenčka. Zdaj seveda Miloš in Zvonko za vrtenje nista imela veselja; komaj sta čakala konca in potem sta s težkim srcem odšla.

Malo sta spala tisto jutro in v šolo sta prišla čisto razburjena. Nič nista govorila po poti in tudi v šoli sta molčala.

Drugo uro so imeli Dojenčka. Zelo slabe volje je bil, a omenil ni ničesar, le Milošu se je zdelo, da ga je večkrat pomenljivo pogledal.

Četrto uro pa je prišel razrednik. Miloš mu je zaradi »bolezni« nesel opravičilo, ki je na njem gospodinjo podpisal kar sam. Toda razrednik je opravičilo spravil in vprašal Miloša, koliko ima dolga.

»Dolga?« se je začudil Miloš. Na to ni bil pripravljen. Le kdo ga je naznanil? Gospodinja, krojač, čevljar? Ali morebiti kak sošolec? Seveda, dolgovi ima precej. Toda brez njih bi ne šlo. Izleti s puncami niso zastoj in krokanje stane. Stric iz Pariza je odpovedal in teta v Moskvi je postala skopa in neredna. Od doma je dobival le za potrebne stvari, več pa ne. Zato ni šlo drugače, kot da je potrebne stvari jemal na dolg, denar pa porabljal drugače.

»Ne, ga torej sploh nimam,« je odgovoril, ker mu je prišlo že kar v navado, da je tajil, dokler je mogel.

»Vaša bivša gospodinja in neki krojač sta bila pri meni,« je začel razlagati razrednik in se jeziti, da je Miloš kar majhen postajal. »Naroči novo obleko in da pet kovačev na račun, potem se ti pa ne meni za nič. Krojač naj si sam išče plačila, ali ne? In gospodinja tudi, kajne? Imate še kje kaj dolga?«

»Ne,« je brž odgovoril Miloš. A iz razreda so se oglasili Cirkus in Jože pa Mirko in povedali, da so Miloševi upniki. Cirkus je pristavil, da je posodil tudi Zvonku, ki pa še ni vrnil.

»Vi tudi? A, sta najbrž bratca, namreč vinska,« je vprašal razrednik Zvonka.

»Da,« je odgovoril Zvonko, ki vprašanja ni čisto prav razumel.

»Vrnila pa najbrž ne bosta nikoli, kajne? Izposodila sta si kar na

večni počak, ali ne? Pri gospodinjki seveda tudi niste plačali, zato ste se pa preselili, mar ne, Martinčič?»

Zvonko je molčal. Spomnil se je matere in komaj je zadrževal solze, ker se mu je kar zdelo, kaj ga čaka.

»Lepo je to! Na vse strani sta dolžna, da se moreta s puncami popetati. Imena gospodičen povejta, da še njima preskrbimo plačilo.«

»Saj torej nista dijakinji.«

»Kaj pa?»

»Frizerki.«

»A, frizerke so po vašem okusu?» se je posmehnil razrednik in zahteval dijaški knjižici, potem pa prešel k nemščini.

»Izdajalci!« je med pavzo nahrulil Miloš tovariše, ki jim je včasih delil Cirkusov kruh in jih po potrebi prihajal prosit za deset dinarjev do pojutrišnjem ali dva kovača do nedelje, ki se je seveda odmaknila v večnost. Potem pa je sedel in se ni menil za nič, niti za Zvonka, ki je predlagal, da bi šla k razredniku in se kako opravičila.

Peto uro je prišel profesor šele skoraj četrt ure po zvonjenju. Z njim je bil tudi ravnatelj, ki je Milošu in Zvonku prinesel dijaški knjižici in jima povedal, da ju ne marajo več in da naj kar takoj gresta.

»Barabe,« je siknil Miloš, ko je odhajal. Zvonko pa je imel solzne oči.

9.

Prvi dan po odhodu Miloša in Zvonka je Cirkus izjemoma spet prišel zelo zgodaj v šolo. Majka je namreč v trgovini naročila, naj tisti dan prinese vajenec okvir Mihajlu na gimnazijo, in Mihajlo je že komaj čakal blaženega trenutka, ko bo okvir zagledal in ga pokazal tudi tovarišem. To ga bodo občudovali! Brez dvoma ga bodo takoj oklicali za glavnega in edinega urednika »Soli in popra«. Saj Cirkus je na to že pripravljen. Precej pesmic je že naredil v ta namen. Zadnje tri dni se ni hotel mešati v razprtije v razredu, ampak je samo pesnikoval. Majka je bila vsa vesela, ker je sin ostajal doma, in mu je na vse načine pomagala poganjati pegaza. Zato je tudi zelo imenitno šlo. Danes je prinesel vse pesmi s seboj, da jih bo lahko tovarišem prebral, če bodo želeli.

Prva ura se je vlekla kot večnost in celo pavza je bila dolga kot še nikoli, ker so vsi govorili samo o včerajšnji izključitvi in se je Cirkus zastonj trudil, obrniti pozornost na svoje pesmi ali na »Sol in poper«.

Drugo uro so imeli higieno in Cirkus je bil proti pričakovanju vprašan. Pa mu je še kar šlo. Gospa Mamica je sicer rekla, da bi bilo lahko bolje, a Cirkus je modro pripomnil, da bi bilo lahko tudi slabše. S tem je gospo spravil kar v dobro voljo in domišljal si je že, da mu je namesto — 3 dala 4 ali celo 5. Vendar je s svojimi mislimi kmalu znova zajadral k okviru.

Zelo se je razburjal, ko je profesorica celo po zvonjenju ostala za štiri minute v razredu. Ko pa je slednjic le odšla, je brž planil skozi vrata in pogledal po hodniku, kje bi bil kak vajenec z okvirom.

Pred razredom sta ga že čakala majka in vajenec. Mihajlo je od samega veselja kar zaplesal po hodniku, se na ves glas zasmel, vzela okvir in se vajencu na kratko zahvalil, pobral še majkine zavitke in odjadral v razred. Da bi zbudil večjo pozornost, je v razredu stopil na

oder in začel deliti vsebino zavitkov med tovariše. Seveda so bili takoj vsi ob njem. Od navdušenja so celo na stražo pozabili. Ko je zmanjkalo dobrot, so začeli Cirkusa nadlegovati, naj jim pokaže, kaj ima tako skrbno zavito v papir. Cirkus se je nasmehnil, papir kar raztrgal in občudoval najprej sam, nato pa pokazal razredu.

V elipsastem okviru so tovariši sredi lovorjvega venca lahko občudovali na sredi peresnik, na levi sliko Danića za pisalno mizo, na desni pa pesem Oh bratje iz »Našega rodu«.

»Bravo, živio,« so kričali in nekdo je predlagal, naj pesem prebere z odra pesnik sam. Cirkus seveda ni imel ničesar proti predlogu. Elegantno se je postavil sredi odra, prijel z obema rokama okvir in ga držal daleč predse, naredil zelo resen obraz, za spoznanje izbočil prsi in začel recitirati tako občuteno, da ni mogel stati mirno in da so si tovariši ustnice zgrizli skoraj do krvi, ker bi sicer navdušenju prekmalu dali duška.

Ko je Cirkus končal, si ni mogel kaj, da se ne bi zmagoslavno zasmejal. In zasmejali so se tudi tovariši, mu vzklikali in čestitali ter ga nazadnje na ramah odnesli v njegovo klop. Cirkus se je smehljaj na ramah tovarišev in si obetal, da bo postal najmanj voditelj narodov.

A ravno pri slavnostnem sprevedu jih je zalotil ras Točka. Osmošolci, navdušeni za vse lepo, so preslišali zvonjenje. Profesor je obstal pri vratih in nekaj časa gledal pa mislil, da bo že zgolj njegova navzočnost odločilno vplivala na razvoj dogodkov. A ras Točka se je to pot zmotil. Opazil ga je le Lojzek ali Konjska smrt, drugih se nihče ni ozrl in vpitje je celo naraščalo. Jezen je stopil na oder, treščil knjigo ob kateder in zakričal:

»Mir!«

Kot bi odrezal, je prenehalo vpitje in v profesorja se je ozrlo šest in trideset prestrašenih obrazov. Cirkusa so brž spustili na tla in se razgubili po klopeh. Cirkus sam pa je skušal skriti okvir pod klop, a je bil premalo spreten. Od navdušenja in razburjenja so se mu tresle roke, s šipo je zadel ob rob klopi in — podrl steklarsko industrijo.

»Kaj pa imate?« se je ras Točka malodane zasmejal spričo dolgih, prestrašenih obrazov in se začudil žvenketu. Stopil je po razredu in se ustavil pri Cirkusu, ki je bil tako zmeden, da je vtaknil okvir namesto na polico pri klopi — pódno, in okvir je z ropotom in žvenketom padel na tla. Profesor se je čudil bolj in bolj. Potegnil je Cirkusa iz klopi, se sklonil, pobral okvir in ga debelo gledal.

»Za kaj pa je to dobro?« je vprašal, ko so se po razredu zasmejali, in začel brati.

»Aha, zdaj razumem,« je postal dobre volje. »Slišite, Danić, to je vaše, ne? Zakaj pa ste si dali to narediti?«

»Poslao mi urednik...«

»Pripovedujte to tistemu, ki vam bo verjel,« je profesorja lomil smeh. »Sicer je pa vaša pesem še moje mrzlo, matematično srce kar ogrela. Imeniten pesnik ste, res! In lovorjev venec je tudi kar čeden. Pentlja je naravnost krasna; gotovo je drag spomin na kako bitje... Slišite, pa vi resno mislite postati pesnik?«

Cirkus ga je pogledal naravnost užaljeno. Da ga kaj takega vpraša!

Kaj misli, da kuje pesmi za šalo. Ne, ne, Cirkus pesnikuje iz notranje potrebe.

»Slišite, saj sem tudi jaz pesnikoval. Toda že v peti in samo v peti. Upam, da vaši tovariši takole tudi že v peti. Zato so vam pa priredili ta halo. Razumem. Toda slišite, že v peti sem gledal na svet bolj realno, ne tako ohistično kot vi. Matematik in realist sem bil tudi v pesmih. Vašo strujo pa bomo po »oh« krstili ohizem!«

Cirkus je od jeze in sramote spreminjal barve. V žepih je stiskal pesti.

»Slišite, pa pridite malo bliže,« je ras Točka odložil okvir na klop in vabil Daniča k tabli.

Cirkus je šel, vzal kreda in pisal po nareku. Strašno težka naloga je bila. Cirkusu se je zdela hujša kot tista o kapitanovi ženi. Pri tisti je neznanka le ženina starost, dane pa so velikost ladje, število mornarjev in teža kapitana. Pri tejle pa je Cirkus videl same neznanke in nobene pametne številke. Samo x pa z in y so plesali ubogemu Cirkusu pred očmi, le plus in minus sta mu donela po ušesih in v domišljiji so strašili še kub, kvadrat in koren.

Po verjetnostnem računu in praktičnem izkustvu je Cirkus pričakoval cvek, čeprav je zelo pogosto uporabljal dijaški veznik, ki se ne da z nobeno črko izčrpano označiti.

»Oh bratje, kdo ve... Oh, naj mi sporoči in pove!« je citiral ras Točka Cirkusovo pesem. »Vstavite namesto x na primer oh in namesto y kaj drugega. Morebiti bo potem šlo. Nočete? No, le sedite na svoj lovorjev venec, dajte si pentljo v lase in počivajte pa pesmi kujte. Pesnikovanje vam gre očitno bolj od srca kot pa matematika.«

Cirkus je bil tako razburjen, da je komaj našel svoj prostor. Kot štor je telebnil poleg okvira na klop in se držal grdo, kot bi mu pogajali novi zobje, ter se ni menil za ohizem, ki ga je ras Točka razpletal še naprej.

Čez kakih deset minut pa je nesrečni pesnik vstal, dejal, da mu je slabo, in odšel.

Nazaj ga ni bilo. Po knjige in okvir je pred zadnjo uro prišla služkinja. — — —

V ponedeljek so v osmi zvedeli, da je Potujoči cirkus iz zdravstvenih razlogov s svojo majko za stalno odpotoval v toplejše kraje. In po drugi uri je na črno obrobljeni četrtinki pole izšla posebna izdaja »Soli in popra«, ki jo je priredil Polde in ki je poročala takole:

»Ginjeni in potrti vam v neizmerni žalosti naznanjamo tužno novice, da je po kruti usodi ali neizprosнем slučaju hud in močan zapadni veter zamoril brstje in nato odtrgal list in izrval iz mastne in rodovitne domače zemlje celo nežno stebelce naše ljube in drage pa nepozabne

Deteljice,

ner. z. z n. z. za uničevanje alkohola, nikotina in drugih dražil ter mamil, dike in ponosa vseh naših občudovanih ponočnjakov in krokarjev, srčne prijateljice vsakdanjega mačka, glavnega in odgovornega uredništva »Soli in popra«
itd.,

se pravi: odneslo nam je hrabrega viteza Miloša Bukovca, njegovega nič bolj hrabrega pribočnika Zvonka, roj. Antona Martinčiča, vulgo Kimavca, in ne nazadnje priljubljenega in milega pevca Mihajla M. Daniča, roj. Miška Daniča, vulgo Potujočega cirkusa, ki je slutil nesrečo in nam je dva dni prej pravil, da ga podplati srbe in kako ga nekaj v grlu tišči. Posebno nas še žalosti, da so vsi trije odšli brez tolažil velike mature. — Šele zdaj se zavedamo, kaj si nam Ti, Deteljica preblaga, bila. Vse in še več! Hvaležni smo Ti in Ti želimo v novem kraju mnogo vlažne zemlje, da se ne posušiš, in zdravilnih snovi, da okrevaš, in Ti obljubljam, da Te ne bomo tako brž pozabili.« — — —

Vendar so v osmi brž pozabili, da jih je bilo v razredu včasih devet in trideset, posebno še, ker se je Jože preselil na Zvonkovo mesto in so prazno klop odnesli iz razreda. Živeli so pač po navadah iz sedme naprej: med urami so trepetali pred cvetki in se veselili petic; v pavzah pa se zabavali in se smejali, če ni bilo kaj posebnega. Preprirov ni bilo več. »Spomine za stare dni« so nabirali Nace in Polde ter Cene, ki so vsak teden izdajali »Sol in poper« v besedi in sliki. Vsem pa je bilo kar žal, da bodo morali že čez nekaj mesecev k maturi in potem za vedno narazen.

ZORKO SIMČIČ:

Literarni sestanek

»No, pa začnimo!« je pričel poet Ščuka in odprl sestanek. Izrazil je še z nekaj stavki svoja globoka čustva ob toliki udeležbi in željo, da bi vsakdo prebral, kar je prinesel s seboj.

Ker je današnja mladina zelo sramežljiva, se nihče ni drznil pričeti z branjem svoje umetnine, nekoliko pa seveda tudi zaradi tega, ker se je vsakdo bal strogih kritikov.

Sedeli smo v razredu kakor navadno: gospod profesor v zadnji klopi, po ostalih klopih pa raztreseni bodoči literatje naše mile dežele. A vsi so na prijazno yabilo svojega predsednika molčali. Slednjič se je le ojunčil Franjo in pričel brati socialno črtico, kako Cene išče službo, toda je nikjer ne dobi. Zato mu žena pobegne. Cene si kupi vrv in se obesi.

»Prosim! Kritika!«

Vsi nadobudni literatje molče in važno kimajo drug drugemu.

»No... da... hm...!«

Franjo, ves rdeč v obraz, pospravlja svoje papirje.

»Drugi, prosim!« povabi Ščuka, ko se nihče ne oglasi k besedi.

Čez nekaj trenutkov se postavi Pisalček v lepo pozo in bere z umirajočim glasom žalostno zgodbo o hlapcu Tevžu. Gospodar ga je nagnal in sedaj se potika po svetu. Pisalček ga pusti še tri ali štiri strani živeti in ga slednjič milostno zadrigne.

»Kritika!« povabi Ščuka in nas podjetno pogleda.

»No... da... nazadnje...« gre spet mrmanje po klopih. Nekateri gledajo Pisalčka in mu hvalno kimajo, drugi pa nabirajo obraz v učene gube.

»Zelo aktualno!« butne Ščuka, ker se nihče ne javi h kritiki. »Avtor kaže močne kreacijske intencije...«

»Da... da... kreacijske intencije!« ponavljajo počasi in previdno za njim mladi literatje z resnim glasom.

Že se hočem zagriniti v plašč molčečnosti, ko mi gospod profesor vzpodbudno pomežikne.

Pisalček si popravlja svoje kodre in mrzlično drgne prste ob palec.
»Malo čudno je,« pričenem boječe, »da nedolžne ljudi kar obešate. Kdo pa bo podpiral literate in kupoval knjige, če boste vse pobesili? Saj ne rečem, tu pa tam že kakega...«

»Krh... krh...«, pogrkne poet Ščuka in me karajoče pogleda. »Ti ne razumeš...« in objame z očmi vse druge kolege, ki me zaničljivo gledajo, češ kaj pa se ti razumeš na umetnost!

»Umetnost je umetnost in soditi jo more le umetnik!« Tako govore Pisalčkove oči. Kar slabo se že počutim med bodočimi nesmrtniki...

»Po mojem so njegove kreacije realne!« nadaljuje Ščuka.

»Bi mi, prosim, razložil, kaj so to realne kreacije!« poprosim.

»Oooooo...!« val ogorčenja gre po klopeh.

Ogorčeno in nekam pomiljujoče me gledajo umetniki.

»Se tega ne ve, pa bi rad bil umetnik! Hm!« me ošvigne Pisalček.

»Zato mi pa, prosim, razloži...!«

Pisalček zardi.

»Pustimo to! Ni časa! Ima morda kdo še kakšne resnejše pripombe?« ga izvleče Ščuka iz zadrege. Ponižno obsedim. Nekaj bi še rad zinil, pa je morda bolje, če molčim. Gospod profesor me hudomušno gleda.

»Se nekaj bi pripomnil,« se slednjič spet ojunamim. »Kako bi si kdo v teh težkih časih mogel kupiti vrv? — To je vendar nedosledno!«

»Smešno! Gledaš na vse z materialističnega vidika, dečko! Sprosti se! Kvišku! Kvišku!«

Kvišku? Neprijetno me dirne ta beseda, ko se spomnim, kako so vsi njihovi junaki žalostno končali, ker so šli kvišku, in primem se za vrat.

»No, kaj bi pa ti naredil s svojim junakom? Ali naj zadnji hip najde denarnico, dobi obvestilo iz Amerike, da mu stric zapušča vse premoženje? Slučaj ne sme voditi dejanja! Tako pa dejanje izhaja iz prejšnjega... in sploh... vsi veliki umetniki so končavali svoje zgodbe s smrtjo. Poglej samo Goethejevega Wertherja! Smrt je najboljša in tudi najhvaležnejša snov za pisatelja. Smrt je nekaj globokega, prav za prav nekaj visokega... (Da, da! Zlasti na vešalih...)... smrt je nekaj... saj me razumeš... tako... notranje...?«

»Razumem te! Toda takih stvari danes nihče več ne bere, čeprav so umetnost. Če mislite tudi vi pisati knjige, ki bodo le v okras knjižnicam in brezplačno stanovanje moljem...«

»To menda priznaš, da ne moremo opisovati dnevnih dogodkov. Če že kaj napišeš, naj bo to nekaj...« Ščuka je odpiral in stiskal pesti. »Edino tako bomo ustvarili kulturo, ki bo ljudem dvigala... (Že spet kvišku!) Nas je izbrala usoda, da bomo ustvarjali umetnine, ki bodo rešilna vrv za vse one; (v vsakem stavku ima Ščuka besedo, ki spominja na obešenca!) ki žive v tem zatohlem, dolgočasnem življenju in iščejo same sebe v sebi. Za to vrv se bodo prijemale in njihovo življenje bo tako dobilo smisel...«

»...ko bodo na njej bingljali...«

Ščuka se je ves poten ustavil sredi govora.

»Če si že tako dlakocepski, pa začni novo literarno strujo...« prične Pisalček.

»...pod geslom: Ne ubijaj!« ga prekine Ščuka.

Splošen smeh po razredu. Že uvidim, da je najbolje, če utihnem.

Ubogi slovenski narod! Najprej alkohol, potem bela bolezen, na, kar je ostalo, pa sedaj še literatje... Ubogi rod! Saj te bodo čisto iztrebili! Nekateri so čeli krvniki. Pisalček pa sploh! Šest strani teksta, cel drevored obešenih. Da, da! Kultura ubija... Ah, kam sem prišel s svojim premišljevanjem. Preslišal sem, da je Zelenko že pričel s prizorom iz neke svoje drame.

Dvorski norček čaka na princezinjo. Med njima se namreč plete nežna ljubezen. Toda namesto nje pride sel z novico, da se je princezinja obesila, ko so ji pomotoma sporočili, da se je dvorski norček obesil. Dvorski norček ob tej novici izgubi glavo. (Oh, ko bi jo res! Edino upanje! Saj brez glave se ne more obesiti!) Hitro steče pod obzidje, kjer najde vrv...

(Deus ex machina — kako otipljiv primer!) Hitro zgrabi za vrv...

Brž zgrabim za plašč in aktovko in stečem domov. Med potjo si izposodim vrv in se obesim! Hahaha!...

Ali poznamo ljudsko življenje?

O počitnicah se bomo spet razkropili po slovenski zemlji: ta bo kot brezskrben popotnik pohajal iz kraja v kraj, drugi bo ob kmečkem delu prebil v domači vasi, nekateri pa ne bodo vedeli, kaj bi primernega počeli. In tako se bo jeseni vsak z drugačnimi sadovi vrnil iz »srede življenja«. Nedvomno imajo počitnice poleg namena, ki ga odkriva njih ime, tudi velik študijski pomen. V tem času, ko se dijak odtegne vsakdanjim dolžnostim do šole, ima najlepšo priložnost in dolžnost, da študira — življenje od blizu. Med letom je sicer sredi nemirnega, površnega mestnega življenja, poleti pa ima prelepo priložnost, da se osveži ne le v naravi, marveč tudi v preprostem, pristnem kmečkem življenju. Dijak iz vasi ohranja tako svoj stik z domačim življenjem in se vedno zreleje pogloblja vanj; dijak iz mesta pa spoznava drugo stran življenja in njega vire, kar mu je nujno potrebno, ako hoče res poznati svoj narod. Mladini, ki noče ostati le pri besedičenju o dolžnostih in ljubezni do naroda, nudijo zlasti poletne počitnice možnost, da dopolni svoje zgodovinsko, slovstveno in jezikovno poznavanje lastnega naroda — s pogloblitvijo v **p o d e ž e l s k o l j u d s k o ž i v l j e n j e**.

Poleg splošnih vzgojnih vrednot, ki nam jih prinese sožitje s trdim kmečkim delom, z značaji, vzraslimi sredi narave itd. — pa si moremo pridobiti tudi mnogo spoznanja o ljudskem življenju, ki naj dopolnjuje našo narodno in splošno izobrazbo. Čim bolj bomo spoznavali način in izraze ljudskega življenja, tem bolj bomo občutili, da se nam ni le razširilo znanje o njem, marveč nas bo prešinjala zavest, da smo se ljudstvu tesno približali in da smo se obogatili pri viru našega narodnega življenja. Kdor bi živel le ob pridobitvah mednarodne civilizacije in splošne kulture, ta bi bil tuj svojemu narodu in zanj nič ne pomeni. Kdor pa hoče sam kulturno ustvarjati ali kulturne vrednote ohranjovati in posredovati, ta mora najprej ves koreniniti v lastnem narodu.

Žal smo Slovenci doslej premalo preučevali svoje ljudsko življenje. Trudili smo se sicer, da bi ljudstvo gospodarsko in duševno »dvignili«, pri tem pa smo kar prezrli, da nismo skoraj ničesar storili za to, da bi se v ljudstvu ohranili viri domačega duševnega snovanja. S tem smo se izpostavili nevarnosti, da bomo dosegli neko povprečno kulturno raven, ki pa ne bo imela dovolj razvojne moči, da bi ostala res slovenska. In kako naj »izobraženec« usmerja domačo kulturo, če ne pozna njenega bistva in značaja; če meni, da je ta vsa v tiskanem papirju, ki ga grmadijo v mestu živeči ljudje? Če smo odkriti, bomo priznali, da naši solani ljudje v splošnem prav malo vedo o življenju svojega ljudstva in da gledajo nanj dostikrat omalovažujoče, brez razumevanja.

Pri vseh evropskih narodih je zlasti zadnja desetletja v razmahu **n a r o d o s l o v j e**, ki zbira, popisuje in raziskuje vse izraze ljudskega življenja. To ni mrtvo muzejsko zbiranje in razstavljanje »zanimivosti« in posebnosti, ki so v življenju doslužile, marveč krepitev narodnega duha iz lastnih moči. Pa tudi če gledamo na to zanimanje in delo z vidika poučnosti, moramo priznati, da je vsaj toliko pomembno kot

premnoga »tuja učenost« o deveti deželi. Spomnimo se le, kako neumljivi so danes dijaku mnogi pojmi o predmetih iz ljudskega življenja, ki jih srečuje v delih naših pisateljev po šolskih čitankah! Zato so nam nujno potrebna ponazorila, ki bi pokazala to snov, ki sicer izumira v predstavi velikega dela našega izobraženstva. — Naši seminarji nam nudijo nekoliko možnosti in pobude, da gojimo smotrno spoznavanje ljudskega življenja, toda to je vse premalo. Potrebno je, da se dijak že zgodaj, vsaj ob vstopu v višjo šolo, začne globlje seznanjati z živo materialno in duševno kulturo svojega ljudstva. Pri tem naj upošteva tudi gradivo, ki so ga že zbrali in obdelali naši narodopisci. Mogel bo primerjati to in ono snov po raznih pokrajinah, mogel bo marsikaj dopolniti z novim gradivom in končno bo dobil sam vzpodbudo, da bo doslej neznan snov zbiral in objavljal. Zato nekaj migljajev, na kaj moremo paziti pri svojem stiku s podeželskim življenjem.

Ob svojem stiku z vaškim življenjem bomo najprej opazili značilnost lege v a s i in njen z n a č a j, o čemer se lahko poučimo v Melikovi Sloveniji I-II, ki je vobče priporočljiva kot pregled nekaterih vprašanj te vrste. O slovenski kmečki hiši sami najdeš zbrane strnjene podatke v navedenem delu; podrobneje pa so pisali Fr. Kotnik v Domu in svetu 1906; J. Lokar o belokrajinski v Carnioli 1912, o alpski pa St. Vurnik v Etnologu IV (1930). Prilike za opazovanje in zapisovanje pa je še na tem področju dovolj; ne pozabimo tudi na risbo in fotografske posnetke! Opisujmo natančno notranjščino in zunanjščino; zanimajmo se za stare hiše (letnice!) in za pohištvo, kuhinjsko orodje, pa tudi socialne strani življenja v hiši ne bomo prezrli (prostori in število ljudi, kje prenočujejo itd.). K hiši spadajo gospodarska poslopja (hlevi, shrambe, drvarnice) z vsem poljedelskim orodjem, za kar je treba zapisati natančne nazive po vzoru Avg. Pavla, ki je opisal hišo rabskih Slovencev na Madžarskem v Etnologu IV. — Vzor za opis celotnega življenja v narečju je tudi Šašljevo Nar. blago iz Roža. Čas. za zgod. in narodop. 1936.

Temu sledi opazovanje vsega kmečkega dela na polju in doma po letnih časih (živinoreja, čebelarstvo, oranje, setev, žetev, pospravljanje pridelkov itd.). Pri vsem tem je poleg gospodarskega značaja tudi mnogo narodopisnih zanimivosti, ki so vredne zapisa. Nekatero posebne vrste gospodarstva so še vse premalo prikazane s tega vidika; tako ovčarstvo, ribištvo (Pivko, Ribištvo v Dravi in njenih vodah, Č. zg. nar. 1935), pridelovanje lanu in tkalstvo (Mantuani, Ostanek prazgod. tkalske tehnike na Kranjskem, Carniola 1915; V. Novak, Lan in njegovi izdelki v Slovenski krajini, Časopis za zgod. in narodop. 1936). Tudi razni ljudski obrti ali njih ostanki (lončarstvo, pletenje vseh vrst, podobarstvo itd.) so še premalo poznani.

Prav tako je vredna pažnje tudi prehrana ljudstva, ki jo lahko preučujemo sicer tudi s socialno higienskega vidika; narodopisje zanjima sestava in priprava jedil z nazivi; orodje in posodje, posebna praznična in običajna jedila. S tega področja imamo doslej priobčene le drobce (A. Mrkun, Narodopisno blago iz Dobrépoljske doline, Etnolog VII; Ložar in Orel, Mali kruhek in drugi podobnjaki na Slovenskem, Etnolog X).

Običajno gledajo mestni ljudje najznačilnejšo ljudsko posebnost v paradni »narodni noši«. O njej so pisali Kotnik (Naš dom 1926-27), Vurnik (Zgod. obleke, Mladika XI; o slov. avbi Etnolog I, o peči Etnolog II) in A. Sič. Našli bomo še marsikje žive ali vsaj ohranjene ostanke ljudske noše; zapisali bomo nje naziv, čas uporabe in jo skušali pridobiti za Etnografski muzej v Ljubljani, ki ga je treba obvestiti tudi o vseh drugih pomembnih predmetih, ki jih najdemo.

Vse, kar smo našli, tvori ljudsko materialno kulturo. Kdor ima količkaj dovzetno oko in uho, bo opazil mnogo podrobnosti in drugih predmetov, opravil itd., ki jih niti omenili nismo. Čim več bo izpraševal in zapisal, tem koristneje bo njegovo prizadevanje zanj in za naše narodopisje. — Najtesneje pa je s stvarno kulturo povezana duševna kultura ljudstva, ki se že itak izraža sama po sebi v vsakem opravilu in izdelku stvarne kulture; ima pa še svoje posebne stvarne ali vsaj manj na stvarnost navezane izraze in oblike.

In je treba poudariti predvsem vse izraze družbenega življenja (družina, sorodstvo, vaška skupnost: nazivi, vikanje, pozdravi, razmerje, običaji, delitev dela itd.). Iz odnosa človeka do človeka, do narave in božanstva so se razvili različni običaji in navade. Ti so n. pr. pravnega značaja (J. Žontar, Slov. pravne starine, Mladika 1940; S. Kociper, Pravne starine iz ormoškega okraja, Čas. zgod. nar. 1940) ali se nanašajo na cerkvene praznike; o teh najdeš vsako leto nekaj v naših dnevnikih; I. Navratil je objavil v Letopisu Matice Slovenske 1885—1896 vraže in navade ob raznih praznikih, dasi to gradivo danes ni več v polni veljavi. J. Pajek je mnogo narodnega blaga zapisal v Črticah iz duševnega žitka štajerskih Slovencev; J. Sašelj pa v Bisernicah iz belokranjskega narodnega zaklada. Dokaj skritega gradiva je raztresenega po starejših in današnjih listih, za kar nujno potrebujemo natančne in pregledne bibliografije. Fr. Marolt je zlasti z glasbenega folklornega vidika objavil Tri obredja iz Zilje in Bele Krajine z ilustracijami. — Zlasti malo vemo o naših družinskih običajih ob rojstvu, poroki in smrti (L. Golobič, svatba, smrt. Zbornik za nar. živ. i obič. juž. Slavena XXVIII).

V tesni zvezi z običaji je ljudsko vérovanje, vraže, ki so včasih tako vsakdanje, da jih često prezremo. Posebno pozornost posvečajmo tudi igram, tako otroškim kot odraslim.

Največ smo še storili Slovenci za zbiranje ljudske pesmi, pripovedk, pravljic, bajk, pregovorov in rekov. To je običajno tudi vse, kar izve srednješolec o slovenskem narodopisju. Toda Štrekljeva zbirka in še neobjavljeni zapisi melodij v Etnografskem muzeju v Ljubljani še nikakor ne predstavljajo dokončanega dela. Poleg zbiranja besedila in zapisovanja napevov nas čaka zlasti še raziskavanje naše pesmi, kakor ga opravlja dr. Grafenauer (Dom in svet, Slovenski jezik). Žal še nimamo (kljub poskusom) dobrega izbora narodne pesmi, ki je prva naloga našega Cvetja iz domačih in tujih logov! Tudi Keleminove, Kotnikove in druge zbirke narodnega blaga v prozi, Šašljevi pregovori in ostalo gradivo te vrste še niso popolne.

Ko se bomo otresli mišljenja, da je »narodno blago« in zanimanje zanj ostanek neživljenjske in nesodobne romantike, tedaj bomo na poti

k spoznavanju, da so vsi izrazi našega ljudskega življenja pristni in živi dokazi naše preteklosti, o kateri nam ne govori pisana zgodovina; so pa tudi priče naše sedanjosti, našega čustvovanja, mišljenja in verovanja; naše odpornosti, navezanosti na narodno izročilo, na zemljo in rodove. Poleg jezika je prav način ljudskega življenja najzgovornejši dokaz, kako »iz veka v vek krvi gre tek in iz roda v rod duh išče pot« (Župančič). Ko bo naša javnost, zlasti znanstvena in šolstvo vodeča, prišla do spoznanj, ki so se med drugimi narodi že uveljavila, tedaj šele bo pri nas zaživelo sožitje z ljudsko kulturo v taki meri in obliki, da se bo iz njenih virov prerajala in oplajala vsa narodna kultura. Naši dijaki pa naj svoje opazovanje in zbiranje dopolnjujejo s študijem narodoslovnih del. Čim več takih, ki nameravajo študirati na univerzi zgodovino, zemljepis ali slavistiko, pa naj si izbere za enega glavnih predmetov etnologijo in etnografijo, da bomo kmalu dobili dovolj sposobnih delavcev, ki so za tako delo nujno potrebni.

PROF. FR. PENGOV:

Kemija vsakdanjega življenja

VII. Acetilen, vodni plin, naša kuriva

Da velika vročina spreminja različna telesa, nas uči vsakdanja skušnja. Od kar imamo na razpolago toplino, o kakršnih se našim dedom ni niti sanjalo, smo se naučili izdelovati nove spojine, ki jih je bilo poprej ali silno težko ali pa sploh nemogoče proizvajati. Električno obločnico, ki sveti kot majhno sonce, poznate. Med ogljenima konicama take obločnice vlada vročina, ki prekaša vse doslej znane topline. Ako napravite poskus tako, da gorita ogljeni palčici obločnice, n. pr. v zmesi iz zmlatega oglja in apna ali če segrevate to zmes, kakor navadno pravimo, v električni peči, potem se začneta oglje in apno kemično družiti, v električni peči se razvija orjaška vročina v sredi snovi, ki ste jih natrpali vanjo. V tem se razlikuje električna peč od vseh starejših kurilnih naprav, pri katerih je možno segrevati topilne lonce le od zunaj; zato pa danes za toplotnega tehnika tudi ni skoraj nobene naloge več, ki bi je z električno pečjo ne mogel rešiti. V električni peči nastane iz apna in oglja snov, ki ste jo mnogi imeli že v roki, slabo vonjajoči kalcijev karbid CaC_2 , kolesarji mu pravijo kar na kratko »karbid«. Karbid, ki se tvori le v največji vročini, je tudi proti ognju silno stanovit; čudno pa je, da je proti vodi tako slab in nestalen. Čim ga polijete z njo, se popolnoma spremeni in da iz sebe plin, ki ga je bil našel že prej kemik Moisson na drug način in mu dal ime acetilen C_2H_2 . Včasih je bilo zelo težko napraviti acetilen; zato je bil silno drag; danes pa je postal CaC_2 tako poceni, da je začel že leta 1895. igrati vlogo kot svetilo. Saj za pridobivanje acetilena ni treba drugega, kakor da poliješ nekoliko karbida z vodo. Amerikaneec Willson je prvi resno predlagal uporabo acetilena za razsvetljavo. Kako pa je prišel mož na to misel? Willson iz Severne Karoline bi bil rad izločil kovino Ca iz žganega apna CaO z električno vročino in ogljem. A to se mu ni posrečilo; namesto srebrnobelega kovine je našel v svoji peči črno maso in ves nejevoljen je treščil vso šaro v

bližnji ribnik. Tukaj je zadovoljno spoznal, kako je šumela na dnu vode, kako je kipel brezštevilo »zračnih mehurčkov«, kakor je mislil. Pri tem si je zažgal pipo in vrgel še gorečo šibico v vodo. Toda glejte spaka! Zaplamtelo je nad ribnikom, kot bi nastal velikanski prirejski požar. Okamenel stoji Willson pri tem prizoru, a takoj ugame bistri Jankke, da bi se dalo s to rečjo napraviti busines. Brez odloga odide varit novega karbida in bobnat zanj ameriškansko reklamo. Imel je uspeh; bil je čas, ko se je govorilo po vsem omikanem svetu le o karbidu in njegovem plinu acetilenu. Že so gledali nekateri bujnomisleči fantasti v duhu jutranjo zarjo nove dobe, ki bo zadostila z acetilenom vsem potrebam našega vsakdanjega življenja. Kajti acetilen so smatrali za pradedu vseh organskih spojin; menili so, da je mogoče iz njega proizvajati vse druge organske snovi, od špirta do žitne moke in sladkorja. Po vsem svetu je zavladovala karbidova vročica. A vihar se je kmalu polegel, ozračje se je izčistilo; pokazalo se je tudi takoj, da človek v prvi navdušenosti rad precenjuje stvari. Danes imamo kot zapuščino nekdanje razburjenosti le nekaj prav koristnih načinov za uporabo acetilena. Kolesarji in kolesarice ste gotovo hvaležni Willsonu za karbid, ki vam je s svojo krasno acetilensko lučjo že tolikokrat nadomeščal dnevno luč in svetlobo kujajoče se lune v večernih urah. Acetilen gori v posebnih svetilkah s krasno belo in svetlo lučjo; pripraven je tudi za razsvetlavo kolodvorov in posameznih hiš, pa tudi manjših krajev, ki bi radi skupno razsvetlavo, a si prave plinarne ne morejo omisliti. Že precéj let je, odkar je spoznal svet, da ima acetilen na sebi veliko napako, ako ga primerjamo s plinovo ali celo električno razsvetlavo. Dočim sta namreč plin in elektrika vsak hipec pripravljena za svojo službo, si morate acetilen sleherni dan sproti šele pripraviti v svoji zasebni domači plinarni. Toda v neki stroki je pa acetilen vendarle dosegel veliko važnost, ki mu je ne bo zlepa odvzel kak tekmeč. Ako namreč sežigate acetilen namesto v navadnem zraku s čistim O, ki ga izdelujejo danes iz zraka in prodajajo poceni v jeklenih steklenicah — bombah, tedaj nastane izredno vroč plamen. V ta plamen je potreben poseben gorilec, ki mu pravijo Danielova pipa ali pokalnoplino pihalo. Zadnje ime ima, ker v njem brez nevarnosti obenem zgorevata tudi H in O, katerih zmes je ravno pokalni plin. V takem acetilenovem plamenu se tope kot vosek tudi debeli kosi jekla. Ta plamen je podlaga za tako imenovano avtogeno varjenje, s katerim lahko v brezštevilih primerih zvarite dva kosa železa na daleč bolj pripraven način, kot pa je bilo mogoče pred 30 leti. Če bi hoteli zvariti po starem načinu n. pr. oba kosa zlomljene tračnice na železniški progi, bi ju morali odstraniti s tira in ustaviti za nekaj časa promet na dotični enotirni progi; potem bi razžarili oba kosa, ki naj se sprimeta, do belega ter ju nato skovali skupaj s kladivom. Zdjaj pa izvrše to delo na samem mestu z avtogenim varjenjem, pri katerem ni treba nikakega kovanja. Ker se oba počena kosa tračnice že itak stikata, polože ob šivu še kos železne žice, ki naj da potrebnega Fe za lepivo, in nastavijo na to Danielovo pipo z acetilensko-kisikovim plamenom. Ker ima plamen vročino kakih 2800° Celzija, se skoraj trenutno raztope železna žica in robovi obeh železnih kosov, tako da se vse skupaj zlijé v eno celoto; ko se robova ohladita, sta oba kosa krasno avtogeno zvarjena; treba ju je le še malce popiliti in nihče ne slutí, da je bila na tem mestu nekoč razpoka. Obrtno pospeševalni urad v Ljubljani prireja od časa do časa poučne tečaje za avtogeno varjenje, kar je v veliko korist slovenskim obrtnikom. — Naj omenim tu še dve drugi napaki acetilenske razsvetljave! Prva je, da nastaja ob njegovem zgorevanju fosforjev pentoksid, ki je strupen. Ker tvori P pentoksid bele megle, opazite takšne meglice kmalu v sobi,

kjer gori aceten. Druga acetilenova napaka in grda razvada pa je, da rad eksplo-
plodira, če pride v stik z Ag ali Cu. Poskušali so že utekočiniti aceten — to je
prav lahko doseči pri 0° C in tlaku 26 atm. —, da bi ga potem prodajali zaprtega
v jeklenih bombah, kakor kisik in druge pline. Toda pri uporabi takih bomb so
se dogajale strahotne eksplozije, ki so morebiti imele svoj vzrok samo v tem, da
je prišel aceten pri svojem izvoru v stik z medeno cevjo; zaradi tega so države
prepovedale prodajanje tekočena acetilena. Pa tudi zmes acetilena in zraka je
nevarna za eksplozijo. Kjer imate torej acetilensko razsvetljavo, pazite na vso
moč, da cevi ne bodo nikdar propuščale plina, morebitnih razpokic pa ne smete
nikoli iskati s prižganim plamenom. Aceten eksplo-
dira že, če ga je 4% v zraku,
najmočnejša pa je eksplozija pri 12% acetilena. Sicer pa eksplo-
dirajo vsi gorljivi
plini, če jih pomešate z zrakom. Koliko nesreč se je že zgodilo, ker je eksplo-
diral n. pr. svetilni plin! Taka eksplozija nastane že, če je v zraku več kakor 7% sve-
tilnega plina; najsilovitejša pa je pri 17% svetilnega plina.

Za tehniko zelo važno kurivo je tudi plin, ki mu pravimo vodni plin; do-
bimo ga, ako napeljemo vodno paro H₂O na žareče oglje C. Pri tem se vodna
para kemijsko razkroji: H postane prost, O pa se spoji z ogljem v strupeni CO.
Ako zmes prostega H in CO zažgemo, gori s slabo svetlečim, toda zelo vročim
plamenom in pri tem nastaja vodna para in CO₂. Premog izkoristimo po tem oko-
lišu znatno bolje, kakor pa, če ga kurimo kar naravnost. Ker je izdelovanje vod-
nega plina zelo preprosto in poceni, zato uporablja večina velikih mest v Severni
Ameriki vodni plin namesto navadnega svetilnega plina.

Naj povem še nekoliko o naših najbolj navadnih kurivih, ki so drva,
šota, premog. Vsa ta kuriva so sestavljena v bistvu iz C, H in O. Kadar torej go-
rijo, se spajata njih C in njihov H z zračnim kisikom; pri tem nastaja iz C in O
= CO₂, iz H in O pa H₂O. Vrednost kuriva odvisi torej od tega, koliko ima v sebi
C in H. Pri vsakem kurivu moramo upoštevati zlasti dve njegovi lastnosti: naj-
prej njegovo gorljivost, to je sposobnost, da se bolj ali manj rado vname in
zagori, potem pa njegovo kurivno vrednost. — Čim več H je v kakem go-
rivu, toliko rajši zagori; iz takega goriva se namreč tvorijo že pri nizki toplini
ogljikovi vodiki, katerih vnetišče je zelo nizko. Naj pojasnim še izraz vnetišče.
Večkrat sem že poudarjal, da gorenje ni nič drugega kakor okisavanje, oksida-
cija, spajanje prvih z O. Če hočemo, da zagori kako kurivo s plamenom, je prvi
pogoj za to neka določena gorkota (temperatura), ki je različna pri različnih sno-
veh. To toplino imenujemo vnetišče. Za navadna okisavanja, kakršna so rjavenje
železa, gnitje teles in podobno, zadostuje že toplina 0° C; pa tudi te procese višja
temperatura pospeši, kakor vsi dobro veste. Za večino teles, ki naj zagore s pla-
menom, je pa vnetišče tako visoko, da moremo pripraviti kuriva umetno do te
vročine, da morejo samostojno goreti dalje. Pri naših vsakdanjih gorivih: drveh
in premogu, leži vnetišče med 500 in 600° C. Nekatera telesa imajo pa tako nizko
vnetišče, da se včasih vnamejo kar sama od sebe na zraku, tako n. pr. P, katerega
vnetišče leži pri 44° C. Ko se kurivo vname, gori naprej samo od sebe zato, ker je
spajanje snovi z O vedno združeno s porajanjem gorkote, zgorilne topline.
Pa mi boste morebiti ugovarjali: Kadar rjavi železo (Fe), vendar ni čutiti naj-
manjše toplote! In vendar je resnica, da se pri rjavenju, okisavanju Fe razvija ista
toplina, kakršna bi nastala, če bi dotični kos Fe sežgali umetno v kratkem času.
Toplote pri rjavenju ne zasledimo samo zaradi tega, ker se vrši to zgorevanje, ta
oksidacija silno polagoma. Važno načelo kemije se glasi: »Pri vseh kemijskih pro-
cesih se izpremeni toplina prizadetih teles.« Kako važno je to dejstvo, razvidite

že iz tega, da se je razvila v kemijski znanosti posebna, specialna stroka: termokemija, ki se peča prav s tem preobračanjem kemijske energije (sile) v toploto. — Poleg gorljivosti je važna pri naših gorivih še njihova kurivna vrednost. Ta je odvisna v prvi vrsti od njihove množine in vsebine ogljika. Kurivno vrednost naših goriv izražamo ali z njihovo izparilno močjo ali pa s kalorijami. Izparilna moč goriva je tisto število, ki nam pove, koliko kilogramov (ali litrov) vode more spremeniti 1 kg goriva v paro določene toplote. Kalorija (od lat. calor = gorkota) pa je tista množina gorkote, ki je potrebna, da segrejete 1 kg vode za 1° C. Po novejših poizkusih dá 1 kg ogljika, n. pr. koksa, pri zgorevanju v CO₂ ca 8000, — 1 kg vodika pa, ki zgori v vodi, dá 30.000 kalorij gorkote. Med vsemi gorivi je igral v prejšnjih časih, po naših gozdnatih krajih še danes, glavno vlogo les, drva. A les je vedno dražji, kajti ne rabi ga samo kuharica, ampak tudi stavbenik in neštete industrije: za pohištvo, mostove, železniške pragove, za ladje, v rudnikih, za sode, za igrače, rezbarije, vžigalice itd. Les pa tudi brusijo in spreminjajo v celulozo, iz katere delajo papir, iz lesa žgo oglje, iz njega prekapavajo lesni katran, lesni očet itd. v velikanskih množinah. Glavna masa lesa obstoji iz staničnine (celuloze), poleg nje pa je v lesu tudi nekoliko beljakovin, škroba, dekotrina, sladkorja, smole, barvil, eterskih olj, čreslove kisline itd., kakor tudi rudniških snovi in vode. Sveže posekan les vsebuje do 50% — torej polovico teže — H₂O in celo na zraku posušen les je ima še 10—20%. Ker je treba neke določene množine gorkote, da se izpari ta voda v lesu, ki torej nam ljudem nič ne koristi, zato uporabljamo drva kolikor le mogoče suha; čim bolj vlažna polena kurite, večjo izgubo imate. Če želite imeti v kratkem času močno vročino, potem vzamete trda drva: hrastova, bukova; mehka drva od borovca, jelke, smreke so pa pripravna zlasti za to, da ž njimi podkurite. V suhem lesu je okrog 50% C; njegova gorilna vrednost je bolj majhna zato, ker vsebuje preveč kisika, nad 40%, in ta, kakor veste, ne gori. Ker ima les v sebi 6—10% vodika, torej je z ogljikom v razmerju kakor 15 : 100, zato rad gori. Suh les ne dela saj in pušča le malo pepela, ki obstoji zlasti iz pepelike K₂CO₃ (1%). Izparilna moč lesa je 3—4, to se pravi: 1 kg suhega lesa more segreti 3—4 kg ali 1 H₂O od 0° na 100° C, jih torej zavreti; v kalorijah znaša gorivna vrednost lesa ca 2500 kalorij. Če segrevamo les v ogljarskih kopah ali pa v zaprtih retortah, če ga torej suho prekapamo, izženemo iz njega večino H in O. Pri tem nastaja lesni plin, ki gori prav tako kakor svetilni plin iz premoga; potem dobimo lesni katran, s katerim mažejo les, da ga konservirajo; dalje vodnato tekočino, ki jo prodajajo pod imenom »lesni očet« in predelavajo v čisto octovo kislino, v esenco, kot stranska proizvodna pa dobivajo pri tem metilov alkohol in aceton. Z metilovim alkoholom denaturirajo špirit, ga uporabljajo pri izdelovanju firnežev in drugod. Kakor pri premogovi suhi destilaciji koks, tako preostane pri prekapanju lesa lesno oglje, ki vsebuje ca 75% C, torej bistveno več kakor les. Zato je pa tudi njegova izparilna moč večja, namreč 7—8 in njegov kurivni efekt 7—8000 kal. Oglje uporabljajo raznovrstno: iz njega delajo smodnik, odjemajo špiritu pátoko (fuzel), rabijo ga za filtracijo tekočin, da jim odvzamejo barvo, čistijo z njim vodo; tudi igra vlogo kot antiseptično sredstvo, ki zabranjuje gnitje. Naj omenim tu še kratko nekaj o šoti, ki je bila svoje dni tako važna za naše barjane, in o premogu le nekaj opazk, da ju primerjamo z lesom. Šota je nastajala in še nastaja zlasti iz bledih šotnih mahov iz vrst sphagnum in lypnum. Ogljika ima ca 55%, izparilna moč je 4—5, gorivna vrednost 2500—3500 kalorij. Rjavi premog, ki ga je mnogo v naši državi, zlasti v Sloveniji: Trbovlje,

Zagorje, Hrastnik, Kočevje, Rajhenburg — ima ca 70% ogljika; nastal je v terciarnem času iz iglavcev, palm in listovcev. Izparilna moč mu je 4—5, gorivna vrednost 3500—4000 kalorij. Črni premog, s 70—90% ogljika je najstarejši preostanek nekdanjih orjaških gozdov; nastal je iz velikanskih praproti, preslice in lisičjakov. Imamo ga v vzhodni Srbiji, mnogo več pa ga imajo Čehi in Nemci, Angleži in Američani. Izparilna moč je 6—7, gorilna vrednost 6—7000 kalorij, najboljši antracit jih ima celo 8000! Nehvaležno bi bilo od nas, ko se ne bi ob koncu poglavja o kurivih spomnili sledečega dejstva: Davno preden se je prikazal prvi človek na svetu, so se že kupičili v nedrjih zemlje zaloge goriva v njegovo porabo. Že milijone let je nagrmeden premog v hribih in orjaške zemeljske kotline po Ruskem in v Ameriki so nalik tankom napolnjene s petrolejem, ki nam oskrbuje luč. Drugod tvori zemljsko površje debela plast šote in kjer ni teh mrtvih zakladov goriva, pa dorašča neprestano v gozdovih novo kurivo. Če kaka prvina, potem nam gotovo priča C v svojih različnih oblikah, da je ves svet narejen po načrtu, da je na delu neskončno modra Previdnost. Pa ne samo luč in gorkoto nam daje C! Pomaga nam tudi pri delu, ko goni stroje, vleče dolge vlake in tira urne parnike po brezkončni morski gladini. Bali so se že, da bodo kmalu izčrpane zaloge premoga. Danes vemo, da zadoščajo za stoletja.

VIII. Kako je nastal premog?

Sestri Albina in Marica pričakujeta domačega učitelja, ki je profesor naravoslovja na znani slovenski gimnaziji. Zelo se zanima za rudnine in rudarstvo.

M.: Ti, Binka, meni se pa vse zdi, da sem našla v naši hiši še neko lepo rudnino, na katero zadnjikrat gospod profesor ni niti mislil.

A.: No — in ta bi bila?

M.: Naš zamorec, premog!

A.: Ej, iz tega ne bo nič; saj premog vendar gori!

M.: Pa kako, da bi rudnine ne smele tudi goreti? Ali mar žveplo ne gori? In vendar ga brez pomisleka prištevaš med rudnine.

A.: Zares, prav imaš! Toda slišala sem, da je nastal premog iz davnih, davnih rastlin; potem ga vendar ne smemo mešati med kamepje.

Profesor: Dober večer, gospodični! Pa kakor vidim, imata učeni doktorici med seboj menda nekak znanstven prepir, nekako učeno debato?

A.: Bog daj dober večer tudi vam, gospod profesor! Marica trdi, da je premog tudi rudnina, mineral; jaz pa sem ji pojasnila, da premog ni nič drugega kot ostanek izumrlih rastlin, da ga torej ne moremo prištevati med rudnine.

Profesor: Vprašanje, o katerem razpravljata, je v resnici precej težavno, kočljivo vprašanje. Toda, Albina, ali te v resnici mika, da bi še danes poznamenovala vse te ogromne, brezlike grmade premoga, ki počivajo globoko v nedrjih zemlje in jih pridobivajo stotisoči rudarjev prav na veliko — ali te mika, pravim, imenovati to — rastline? Zdi se mi, da imamo tukaj zopet lep primer za to, da šepajo vsi naši poizkusi, razdeliti telesa v naravi, da ima celo njihova najbolj splošna razdelitev v tri naravna kraljestva: v živalstvo, rastlinstvo in rudninstvo, svoje slabe strani. Premog je nastal iz rastlin; o tem ni prav nobenega dvoma; toda v svoji sedanji obliki se približuje tako zelo rudninam, da prav gotovo ne zagrešita velike napake, ako ga prištevata k njim. Tudi v šoli obravnavamo premog deloma pri rudninstvu ali mineralogiji in v geologiji, deloma v kemiji; mimogrede ga omenjamo tudi v rastlinoslovju ali botaniki, a samo zaradi njegovega izvora iz rastlinstva.

A.: Toda, gospod profesor, ali se ne dajo mnogokrat spoznati po premogu še prav razločno debela, veje in listi?

Profesor: Ne, na take slučaje naleti premogar le redkokdaj. Prav pogosto pač najdemo odtiske vejic in listov med kameninskimi plastmi, zlasti v raznih škrljevoih. V našem šolskem kabinetu imam lep vzorec za to prikazen. Pri premogu samem pa komaj, komaj še najdeta kako sled rastlinskega ustroja; in pri antracitu, najbolj dovršenem premogu, je izginila sploh vsaka taka sled.

A.: Pa kako je bilo vendar mogoče, da so se mogle spremeniti očitne rastline tako popolnoma v kamenite mase?

Profesor: Na to vprašanje ni tako lahko odgovoriti. Govoriti bi morali najprej o kemijski sestavi lesa in kako se ta sestava izpreminja zaradi zunanjih vplivov; a zato vama je potreba nekoliko več kemijskega znanja, kakor pa ga imata danes.

A.: O, prosim, gospod profesor, vsaj poskusite nama to razložiti! Jaz bom že razumela, škodovati pa tudi Marici ne more.

Profesor: No, dobro, pa poglejmo, kako daleč pridemo na sedanji podlagi! Najprej važno vprašanje: Iz katerih snovi pa obstoji les?

A.: Tega ne vem; vem pa, da je v njem ogljik; saj lahko izpremenimo les v oglje. Sicer smo se pa učili v šoli, da je ogljik bistvena sestavina vseh živečih ali, kakor pravimo, organskih bitij; ravno tako pa sta tudi kisik in vodik bistveni sestavini organizmov.

Profesor: No, s tem odgovorom sem že zadovoljen. Gospodični Marici hočem samo še pripomniti, da je ogljik trdno, črno telo — mislita morda na saje! — kisik in vodik pa sta isti dve plinasti snovi, ki sestavljata vodo. Iz teh treh snovi ali prvin je narejena tudi lesovina, ki ji v kemiji običajno pravimo »celuloza«. Poleg tega pa tiči v lesu še nekaj drugega, namreč cela vrsta rudninskih snovi, kakor n. pr. kremenčeva kislina, apno, kalij in druge.

M.: Ali je mogoče te snovi v lesu tudi dokazati?

Profesor: O, in še kako lahko in enostavno! Imamo namreč zelo lagodno ali komodno sredstvo, da ločimo rudninske snovi v lesu od njegove celuloze. Ta namreč gori, rudninske snovi pa ne goré. Iz tega bosta prav lahko skleпали, kaj da je treba storiti.

M.: Po tem moramo odstraniti lesovino s tem, da jo sežgemo.

Profesor: I, kaj pa da, ali kar je isto, treba je samo posneti kuharico, ki vtika sleherni dan polena v štedilnikovo ognjišče. Kar po gorenju preostane, to so nezgorljive rudninske snovi, ki so bile v lesu; gospodinja pa jih kar na kratko odpravi kot pepel.

M.: Ej, na to bi se bila pa jaz lahko spomnila tudi sama! Pa kam je vendar prešla celuloza pri gorenju? Zdi se, kakor da je popolnoma izginila. Ali se je morebiti spremenila v paro?

Profesor: Popolnoma izginiti ne more na zemlji sploh nobena reč. Ravno tako ne moremo celuloze kot take niti utekočiniti niti izpremeniti v plin. Če jo pa sežgem, to se pravi: če jo pripravim do tega, da se spoji kemično z zračnim kisikom, potem razrušim njen sedanji kemični ustroj, na mestu njega pa nastane cela vrsta drugih snovi, izmed katerih sta najvažnejša CO_2 in pa vodna para. Ker sta pa obe ti snovi plinasti in torej nevidni našim očem ter se tudi urno izgubita v obdajajoči zrak, zato se nam zdi, kakor bi bila celuloza pri gorenju enostavno izginila.

M.: Brez zračnega kisika torej ne more biti niti govora o kakem gorenju?

Profesor: Ako govorimo splošno, lahko rečemo: Ne! Saj vesta tudi sami prav dobro, da mora biti v peči preprih, če hočeta, da bo gorelo.

M.: Da, da! Če dimnik ne vleče, potem se peč kadi in ogenj ugasne.

Profesor: Imaš popolnoma prav. Toda prav za prav ne smeš reči: peč se kadi, ampak če hočeš biti bolj matančna, moraš reči: »Iz lesa v peči se razvija dim.« Ta dim ob nezadostnem dostopu zraka je zelo očitna in za kemika zanimiva prikazen; zato si jo hočemo ogledati malce поблиže. Nikar ne mislita, dragi moji, da je dim isto kot plin ali para. Zadnja dva sta redoma nevidna. Dim pa vidimo. Vsebuje namreč celo množico trdnih delcev, poleg drugih v prvi vrsti prav fin ogljen prah, ki se rad seseda na mrzlih predmetih in tvori črno plast.

A.: Ali mislite pri tem na saje v dimniku, gospod profesor?

Profesor: I, seveda! Saje se delajo v vsakem dimniku zato, ker naša ognjišča ne dobijo nikoli dovolj zraka, da bi celuloza popolnoma zgorela. Zato moramo razločevati dve popolnoma različni vrsti gorenja. Prvo ob močnem preprihu; tu pristopa mnogo zraka in celuloza se izpremeni popolnoma v nevidne pline, kakor sta zlasti CO_2 in H_2O -para; druga pa je gorenje ob slabem, nezadostnem preprihu; tu pa nastajajo poleg omenjenih plinov še vsakovrstne trdne in tekoče snovi, ki jih najdemo v dimniških sajah. Pa tudi tisto, kar pri gorenju ostane, ni v obeh slučajih enako. Če les popolnoma zgore, preostane nazadnje samo pepel, torej tisto, kar ne more zgoriti na noben način; ob nezadostnem preprihu pa preostane poleg rudninskih snovi tudi še del ogljika neizgorel. Les v tem slučaju ni sežgan, ampak samo »pooglenel«.

A.: Ej, sedaj razumem, kako nastane zunaj v gozdu po ogljenicah lesno oglje.

Profesor: Tako-o-o? No, in kako si predstavljaš to reč? Ali si morebiti že videla ogljarsko kopo?

A.: Seveda sem jo, gospod profesor. Lansko leto sem bila na počitnicah v Bohinju. Tam sem večkrat opazovala, kako so ogljarji sestavljali kopo. Zgradili so iz pripravnega lesa okrogel, ne previsok sklad in ga obložili od zunaj popolnoma z ruševino, tako da je bil skoraj podoben nizki koči. Tudi so vodila noter nekakšna vrata in od znotraj so bili med lesom ozki hodniki. Ko so les zažgali so tudi vhod zamašili z ruševino in nato se je kadil gost dim med kosi rušine navzven. Pozneje, ko so podrli kopo, sem se prepričala, da se je ves les izpremenil v oglje. Po tem, kar ste pripovedovali vi, gospod profesor, se je moglo zgoditi to edino zaradi tega, ker so z ruševino preprečili dostop zraka v toliki meri, da ni mogel les zgoreti popolnoma v pepel.

Profesor: Veseli me, Albina, da si tako pravilno pojmla ta proces. A zasledujmo svojo nalogo naprej! Po tem, kar smo slišali doslej, sta dve stvari, ki uničita celulozo: vročina in pa kisik v zraku. Če delujeta oba faktorja skupaj, tedaj zgore les popolnoma v pepel; če pa zavreta in zmanjšata dostop zraka, potem dobita pri zadostni vročini lesno oglje in dim. Nastane pa vprašanje: Kaj se pa zgodi, ako učinkuje na les samo vročina brez zraka, ali pa samo zrak brez vročine?

A.: Da vzemo prvo, bi bilo treba segrevati le nekoliko lesa v popolnoma zaprti posodi. To bi se dalo prav igranje napraviti.

Profesor: In se tudi v resnici godi prav pogostoma. V velike železne cilindre nalože lesa, jih zapro in pod njimi krepko kurijo.

M.: Pa čemu vendar delajo to? Imeti morajo pri tem vendar kak namen.

Profesor: Gotovo, Marica. Čudim se le, da še nista uganili sami, kar sem vama hotel ravno popisati. Ali res še nista videli plinarne?

A.: Plinarne? — Jaz sem vedno mislila, da izdelujejo plin iz premoga!

Profesor: Večinoma že. Toda ravno tako ga lahko napravita iz lesa in marsikje v resnici uporabljajo les namesto premoga. Toda glavna stvar za nas je: kaj se zgodi z lesom, ako ga segrevamo v prostoru, kjer ni zraka?

A.: Seveda se bo tudi iz njega razvil svetilni plin. V železnih retortah pa — tako mislim — bo ostalo lesno oglje, ki pač ne more zgoreti v pepel, ker manjka kisika.

Profesor: Pravilno sklepaš, Albina; pozabila pa si na še neko skupino snovi, ki nastajajo poleg svetilnega plina, na neke tekočine namreč, ki odhajajo sprva kot pare iz železnih cilindrov, kmalu nato pa se zgoste v posebnih nabiralnikih. Med te tekočine spada predvsem voda, v nji pa je surovi lesni kis in pa oljnato mazava snov, ki jo gotovo poznata pod imenom »katran«. Surov lesni kis rabijo v barvarstvu, pa tudi za konzerviranje mesa itd. S frakcionirano ali postopno destilacijo dobimo iz njega »čisti lesni kis« in iz tega delajo octovo kislino, »esenco«. Če tej prideneta vode, dobita užitni namizni kis. Iz surovega lesnega kisa dobe kot stranski proizvod tudi lesni cvet ali metilov alkohol, prijetno vonjajočo tekočino, ki jo uporabljajo pri izdelovanju anilinskih barv, kot kurivo itd. Iz metilovega alkohola dobite lahko formaldehid in formalin, ki služi v razkuževanje; iz formalina pa nastane mravljinčna kislina. Še brez primere več uporabnih in zelo važnih snovi pa izdelujejo iz katrana, posebno iz premogovega. Marsikje je katranska industrija bajno lepa, tako po Nemškem, pa tudi Francozi, Angleži, Amerikanci je imajo precej.

M.: Pa kako je vendar mogoče, da pride toliko reči iz lesa, ko je ta vendar popolnoma suh?

Profesor: Da, da, Marica, če bi hotela to popolnoma razumeti, bi morala biti že nekoliko kemičarke. Povem naj vama samo toliko, da obstojé vsa ta telesa tudi iz C, H in O, kakor celuloza. S segrevanjem torej razkrojimo celulozo v celo vrsto enostavnih spojin, ki so deloma plinaste, deloma pa tekoče. Kakor vesta, voda ni nič drugega kakor spojina H in O, dosledno mora biti tudi možno, da se tvori, ako razkrojim z vročino les, ki vsebuje ta dva plina.

M.: Da, da, to pač uvidim, toda ali ni komično-zabavno in smešno, da zna kemija delati iz suhih teles tekočine in celo pline?

Profesor: Še veliko bolj bi se čudila, ko bi ti hotel naštetih vso nedogledno množino snovi, ki nastajajo pri razkrajanju ali kakor pravimo pri suhi destilaciji lesa in raznih premogov. Samo tako mimogrede naj omenim, da dobivajo iz katrana parafinske sveče, naftalin zoper molje, neizmerno sladki, toda škodljivi saharin, grozna razstreliva za vojsko in tehniko, prelepe dišave, silno učinkovita zdravila, predvsem pa stotine in stotine krasotnih, t. zv. anilinskih barvil. A dovolj o tem — za zdaj nam zadostuje, da vemo, da se razkrajajo lesovina pod vplivom vročine v celo vrsto plinastih, tekočih in trdnih katranastih proizvodov in da ostane končno v železnih posodah le še oglje. — Odgovorimo pa še na drugo vprašanje: Ali vpliva morebiti tudi zrak sam, brez vročine, na staničnino ali celulozo?

A.: Mislim, da ne. Kajti kos lesa ostane neizpremenjen, če ga pustim enostavno ležati na zraku.

Profesor: Ti torej trdiš, da leže drevesa, ki jih je podrl vihar v kakem pra-gozdu, pred 1000 ali 10000 leti, danes še vedno tam brez vsake izpremembe?

A.: Tega ravno ne mislim, tisto drevje je že davno sprhnelo. Toda bilo je tudi že po večini nagnito, ko se je podrlo.

Profesor: Če ga je podrl vihar, je bilo lahko popolnoma zdravo. Kako je pa z zdravimi gredami, ki jih vzdavamo v hiše? Ali ostanejo stoletja enako trdne?

A.: Ne; na to pa nisem mislila. Priznati moram pač, da postane prhel tudi svež, zdrav les, ako leži na zraku dolgo časa.

Profesor: In kar se zgodi z gredami morebiti šele čez stoletja, se izvrši brez primere hitreje z listjem v gozdu, ki je tudi v glavnem narejeno iz celuloze.

M.: Res je tako; če privzdignemo v bukovem gozdu listno odejo na tleh, vidimo, kako je spodaj ležeče listje počrnelo, kako razpade, če se ga le dotaknemo.

Profesor: Prav dobro si opazovala! Pod tem razkrajajočim se listjem pa leži humus ali črnica, to je plast prsti, ki je počrnela zaradi tega listja. Saj sta gotovo že videli, kako si napravi vrtnar kompost ali mešanec; na kupu meša raznovrstne rastlinske odpadke s prstjo in čaka, da se vse skupaj izpremeni v črnico. Že iz tega lahko razvidita, da lesovina na zraku ni neizpremenljiva, četudi vemo, da pri tem prhnenju sodelujejo tudi majhne glivice, gnilobne bakterije.

A.: A to je pač popolnoma drugačen način razkrajanja, kakor oni zaradi vročine, kaj ne da?

Profesor: Snovi, ki nastajajo tukaj, so res po večini druge. Toda kakor pri gorenju moramo tudi tukaj strogo ločiti: ali zračni kisik lahko pristopa popolnoma neovirano ali pa more zraven le v omejeni meri. V prvem slučaju bo tudi razkroj celuloze popoln, to se pravi: preostal bo končno samo še rudninski pepel, dočim pojdejo plini v zrak. Če pa zrak ne more lahko zraven, kakor se to godi n. pr. v gozdu, kjer mlajše listje pokriva starejše, ki se že razkrajajo, ali pa na dnu vode, potem imamo pred seboj nekako nepopolno izgorevanje in dobljene snovi spominjajo na produkte pri izdelovanju svetilnega plina.

M.: Ali mar v teh slučajih tudi nastajajo plini, ki gore?

Profesor: Seveda. O tem se lahko sama prepričaš. Treba ti je iti le na kak močvirnat kraj, kjer gnije v zemlji mnogo rastlin. Če bezaš s palico v tako grez, se takoj dvigajo plinasti mehurčki iz globočine.

M.: Pa teh vendar ne morem prižgati?!

Profesor: Kako da ne? Treba ti je vzeti le steklenico in lijak zraven. Steklenico napolni prav do vrha z vodo in vtakni vanjo lijak. Potem obrni steklenico pod vodo naokoli, tako da gleda lijak navzdol in skušaj poloviti posamezne mehurčke z lijakom. Mehurčki se dvigajo v steklenici navzgor in polagoma izpodrinejo vodo. Ko je steklenica polna plina, jo pod vodo dobro zamaši. Doma bomo potem videli, da ujeti plin v resnici gorí; pravimo mu močvirski plin ali metan. A paziti moraš, da se ti ne pomeša z zrakom, sicer lahko nastane eksplozija. Toda zdaj smo že tako daleč, da moremo umeti postanek premoga. Vprašam: Ali je nastal premog na ta način, da so rastline, iz katerih se je stvoril, enostavno sprhnele v zraku?

A.: Ne, gospod profesor. Kajti v tem slučaju bi bile rastline zaradi kisika v zraku popolnoma razkrojene v pepel. Postanek premoga zahteva vedno pomanjkanje kisika.

Profesor: Dobro. Pa vprašam naprej: Ali je nastal premog po vplivu vročine?

A.: No, to bi ne bilo ravno nemogoče. Rastline so bile globoko v zemlji; ali ni morebiti vplivala nanje vročina zemeljske notranjščine na sličen način, kakor vpliva na les, ki ga segrevamo v zaprtih retortah?

Profesor: Pri tej podstavi je povsem neumljivo, kako naj bi bile prišle one

rastline tako globoko pod zemljo, da zrak ni mogel več do njih. Potem pa nisi upoštevala neke reči — in to prevrže vse tvoje sklepanje. Če segrevaš les ob popolnem nedostatku zraka, preostane samo čisto oglje; vse plinaste in tekoče razkrojine odidejo iz cilindra. To oglje obstoji samo iz C in pepela. Iz njega ne dobiš na noben način ne plina ne katrana. Če pa segrevaš premog v železni posodi, dobiš veliko množino svetilnega plina, plinske vode ali katrana, torej podobno, kakor če bi vzela nedotaknjena lesa. Šele na koncu procesa ostane v cilindru nekaj, kar je tudi samo C in pepel.

M.: O, to pa poznam, to je koks!

Profesor: Uganila si. Ko bi kopali rudarji v našem Zagorju in Trbovljah koks, torej premog, ki bi pri segrevanju ne dal od sebe nikakega plina in katrana, potem bi mogli reči: rastline starih časov so se izpremenile v premog zaradi vročine ob popolnem pomanjkanju zraka. Zdaj pa, ko tiči v črnem in rjavem premogu še toliko plina in katrana, jih na noben način ne moremo primerjati z lesnim ogljem.

A.: Ampak potem nam ne preostaja nobena druga možnost več!

Profesor: Ne meči mi vendar takoj puške v koruzo, Albina! Če bi le majčkeno pomislila, bi celo našla, da so še tudi dandanes velike mase rastlin na najboljšem potu, da se izpremene v pravi pravcati premog, kakor ga kopljejo v rudnikih.

A.: To bi se moglo goditi edino-le v gozdovih?

Profesor: Ne, ravno tam ne. Ali ne poznaš goriva, ki ga uporabljajo marsikje v ljubljanski okolici, posebno pa barjani? Kosi so veliki kot zidna opeka in na prvi pogled se jim pozna, da izvirajo iz rastištva.

M.: Oho, že vem, gospod profesor! To je pa šota!

Profesor: Zadela si jo, Marica! Na šoto bi bili morali misliti že prej! — Iz česa pa je šota? In kako se tvori?

A.: Ponajveč so blede šotni mahovi, ofagnum, ki tvorijo šoto. Spodaj odmirajo, zamrli deli se izpreminjajo v šoto, zgoraj pa raste mahovje veselo naprej. Zato lahko režejo čez nekaj let šoto na istem mestu znova.

Profesor: Kar si povedala, je resnica, ni pa odgovor na moje vprašanje. Reči bi bila morala: Šota obstoji iz zamrlih in deloma razkrojenih ostankov različnih rastlin, predvsem mahov, ki še danes rastejo na svetu. Mojega drugega vprašanja, kako šota nastaja, se pa niti dotaknila nisi, kajti da šota polagoma zopet naraste, to vendar ni nobena razlaga.

A.: Gotovo imamo opraviti tukaj z razkrajanjem celuloze ob omejenem pristopu zraka, ker živa plast mahu ne dopušča zraku, da bi prodril v globočino.

Profesor: Pritrdim temu naziranju! Toda pozabila si na glavno stvar, ki ovira zrak še mnogo uspešneje.

A.: Ovira — zrak — še mnogo — uspešneje...?

Profesor: I, no, pomisli vendar na kraj, kjer se tvori šota! Ali se godi to v gozdu ali kje na gori?

A.: Ne, godi se v močvirju. — Ej, potem pa utegne voda imeti zraven svoje prste?!

Profesor: No, vendar enkrat! Kakor daleč segajo naše izkušnje, se izpreminja celuloza v šoto le tedaj, ako so rastline po vodi popolnoma odrezane od zraka. Šota ima pa še prav mnogo lastnosti, ki spominjajo na premog. Marsikje po svetu je celo zelo trda, skoraj kamnu podobna, tako da ne poznaš več njenega

rastlinskega lica. Ali bi se ne dalo iz postanka šote sklepati tudi na postanek premoga?

A.: Potem si moramo misliti, da so tudi rastline, ki so se izpremenile pozneje v premog, rasle v vodi ali vsaj pale v vodo?

Profesor: V resnici je to edina razlaga, ki jo imamo danes za postanek premoga. Premogove rastline so poraščale najbrž obširne ravnine in ozibe, na isti način, kakor delajo danes v vročih deželah mangrovski gozdovi, ki jim hoduljasto koreninje stoji ob plimi popolnoma pod vodno gladino. Odmirajoče rastline so se pogrezale naravnost v svoj mokri grob ter se izpremenile v premog v prvotni legi; mogoče je pa tudi, da so nanašale reke velike množine drevja v jezerske kotline, kjer so zaglinile to znosje; to bi bil premog v drugotni legi.

M.: Potem pa črni in rjavi premog sploh nista nastala iz šotnih mahov?

Profesor: Gotovo, da ne! O črnem premogu vemo, da je nastal v prvi vrsti iz velikanskih preslic, lisičnjakov in praproti, snov za rjavi premog pa je dalo predvsem iglasto drevje, kakršnega pa danes ni več na svetu.

A.: Kako se pa vendar razločujeta rjavi in črni premog?

Profesor: To ni tako lahko povedati; tudi prehajata obe vrsti skoraj neopazno druga v drugo. Rjavi premog namreč nikakor ni vedno rjav, pa tudi črni premog nima vedno tako kamenitega lica, kakor mu ga prisoja Nemeč, ko mu pravi »Steinkohle«, to je »kameno oglje«. Pač pa ima prvi vedno rjavo, drugi vedno črno razo; rjavi premog je tudi mlajši in les se v njem še ni tako močno preobrazil kakor v črnem premogu. Zato ima rjavi premog še vedno več H in O iz prvotne celuloze kakor njegov starejši brat. Rjavi premog spričo tega gori s sajastim plamenom in neprijetnim vonjem, črni pa s svetlim plamenom in manj dehteče. V rjavem premogu je 45–75% čistega C, v črnem pa 75–90%, ker sta oba ostala dela celuloze, H in O, po večini že odšla iz njega.

A.: Ali so se te plinaste in tekoče razkrojine razpršile enostavno v ozračje skozi nad njimi ležeče zemeljske plasti?

Profesor: Kolikor je bilo to mogoče, seveda; del teh plinov pa tiči še danes v premogovnikih. Ta plin je v bistvu isti, kakor smo ga spoznali prej v močvirnem travniku pod imenom močvirski plin ali metan. Rudarju je ta plin, žal, le predobro znan kot »treskavi plin«, ki povzroča, pomešan z zrakom, po premogovnikih strahotne eksplozije in nesreče. Tisoči in tisoči pridnih rudarjev so že postali žrtve tega plina, ki je eksplodiral zaradi kake neprevidnosti. Kot tekočo razkrojino premoga smatrajo nekateri kameno olje ali petrolej, a ta je nastal bolj verjetno iz poginolih morskih rib, mehkužcev in drugih živali, ki se na morskem dnu, pokrite z grezom, popeklinijo, to je spremenijo v asfalt, poleg njega pa nastajajo zemeljski plini in petrolej.

A.: Ali nima torej vročina zemeljske notranjščine prav nič opraviti s tvorbo premoga?

Profesor: Neka višja toplina prihaja pri tvorbi premoga brez dvoma v poštev. A to višjo temperaturo poraja že neznanski tlak, s katerim pritiskajo više ležeče plasti na porajajoči se premog. Najmočnejše je morala vplivati vročina na najstarejši premog, ki se je izpremenil skoraj v koks, ki ne da več plinov. To je antracit, ki je nastal povsod tam, kjer sta prišla rjavi in črni premog v bližnji stik z žarečimi kameninami, ki so pridrle iz zemlje in nagrmadile na njihove sklade, t. zv. prodornine. Ta pojav imenuje geolog »kontaktno metamorfozo«, to je preobrazbo zaradi dotika.

M.: Ali sicer na zemlji ni nobenega ogljika več razen v premogu?

Profesor: O, se še dobi! Neko vrsto rabiš vsak dan, ko pišeš v šoli, to je grafit tvojega svinčnika. In druga vrsta — no, Albina?

A.: To nosi mamica v svojem prstanu in steklar reže z njo steklo za okna.

Profesor: Gotovo si že uganila, Marica, da misli Albina na demant, ki je sicer najdražji kamen, a v bistvu isto kar oglje in premog, ki sta pa po svoji praktični vrednosti daleč pred njim. Hvala Bogu, da nam je zaloga premoga v zemlji zagotovljena še za stoletja!

BOGOMIR SMOLEJ:

Pismo

So dnevi, ki so srcu tako blizu, da zvečer, ko se vsipajo lahni mraki na strehe in drevesa, zajočeš, ker občutiš, da se z minulim dnevom taplja kos lepote, kos sreče v neizrazno večnost. Pa ne samo sreča, ne samo smeh, tudi žalost ima svoje posebne dneve in poseben čar. Tista tiha, zaprta vznemirjenost, kako lepa je! Pa se mi bo kdo smejal, češ: »No, ta je pa bedak, če mu je žalost nekaj lepega.« Tudi žalost je nekaj, kar daje duši posebno sladkost in zadoščenje.

Oni dan sem dobil od doma majhno belo pismo. Niti pisave pogledal nisem, pa sem vedel, da je od matere. Poljubil sem ga, saj je z njim prišlo v mojo izbo nekaj domačega, nekaj toplega. Kot spomin je zadehtelo iz vseh strani in kar trepetal sem od prijetnega pričakovanja, ko sem odpiral pismo. Krive črke so se mi prijazno nasmehnile in trikrat, štirikrat sem prebral pismo, pa še nisem vedel, kaj sem bral. Na mizo sem predse položil materino sliko in sem se dolgo, tako dolgo zazrl vanjo. Tedaj se mi je zdelo, ko da me je topla, znana roka pobožala po čelu. In razumel sem pismo, v hipu sem ga razumel. Ne po suhi črki in črnilu, ki je bilo razmetano sem in tja po papirju, marveč po tistem nežnem dihu, ki je vel iz njega prav do duše. Zajokal sem kot neboljen otrok. Ne iz cmeravosti ali navade, pač pa zato, ker sem videl v teh okornih črkah, vsejanih na belino, vse njeno trpljenje in ves njen trud. Bolna je bila in težko je pisala, a vedela je, da nekje daleč od doma sanja njen sin o mehki besedi, da hrepeni po toploti, ker mu je duša bičana in razklana. »Vsak teden dobi pismo od matere in kaj bi rekel, če bi mu ta teden ne pisala. Ne, sin mora imeti mater, mora čutiti njeno besedo.«

In segla je trudna roka po pero in napisala je najiskrenejšo pesem srca in ljubezni, pesem, ki jo piše samo mati. Zunaj je nalahno rosil dež. Padal je tiho in le tu pa tam je sunek vetra zanesel drobno kapljo na steklo. Počasi je lezla kaplja za kapljo po hladnem steklu navzdol, veter je zaječal iz vseh kotov in špranj. Počasi je drsela tudi solza za solzo po licu, meni in materi, čeprav je daleč, daleč od mene.

Takle dan imam z rdečim zaznamovan v koledarju, ker takih dni je malo, zelo malo.

Zvon sile

Na tujem in v domovju slovi ljubljanski grad,
Sosedu so mu griči, ravnine spred in zad;
Tik znožja pa Ljubljana je — Jazonova hči
Iz silodavnih časov, tako se govori.

Al' kje je z zlatim runom nesrečni Jazon stal,
Kod ladijo po suhem do morja bil je djal —
Po toliko sto letih to več se ne pozna:
Ljubljana se ne meni, muh drugih dost' ima.

Visoke v njej palače in revne bajtice,
Mogočne velikaše in kruha-stradavce —
Popisal rad bi točno; pa nočem in ne smem;
Saj prvi so že znani; od družih nič ne vem. —

Moj Pegaz kolopira; neznansko se drvi;
Pa na kamnitem tlaku na enkrat obstoji.
Kaj nek je sred Ljubljane, pod črnim gradom tam?
Tu vir je učenosti, Modric slovenskih hram.

Kdor dobro absolviral je tukaj mnogo let,
Brez skérbi obrniti se sme med daljni svet;
Za šole je visoke dozorel praeparant,
Jeziko ali modro-slovja doktorant.

Še dan današnji čuješ tu razni hrum in glas,
Ker tukaj se razvija slovenske slave kras.
Ko osem ura bije, zapoje zvon glasan,
In hipoma potihne zdaj šolskih vrišč dvoran.

Tu pravi se, kako je narejal stvarnik svet,
Kako je Adam živel, in kaj je bilo pred. —
V cerkveni zgodovini se ravno govori,
Kako za »miserere« poginil je Arij.

Drugod se deklinira latinskih sklonov broj;
Učenec konjugira, da čelo moči znoj;
Da ima filiorum tud' včasi filium —
Razlaga konsekutio se sitna temporum.

In v grškem se premleva zdaj gnomični aorist,
Kak spev je Ilijade abstraktov praznih čist;
In kaj comparationis je tamkaj tertium,
Kjer klepeta Terzites, najgerši grških trum.

Kako se toča dela; kak voda se suši;
Kako se grom razganja, to fizika uči;
Drugod se dividira, računi še drugač,
Kaj se še vse počenja, ne vedel bi rogač.

Buticam pa nevkretnim je terde vojske lom;
Oj čudo! le slušajte, kaj Vam povedal bom:
To pada kljuka, anzar, le redko eminenc,
Ker ga prerad spodriva nesrečni poštalenc.

Le kadar zvon zapoje, nad lino zvon glasan,
Hej, kak hrumijo roji iz šolskih vseh dvoran!
Saj trudna je že mlada in trudna stara kri,
Oboji berž na prosto se iz prahu mudi.

Al' čudni zvon nad lino, na zidu zvon glasán,
Drugačne še dobrote zaklenka kaki dan.
Tako še dandanašnji v spominu mi tiči,
Kako 'zmed šest junakov je čudno rešil tri.

Tam v klopi pred katedrom junaki ti sedé,
Apologija, Kriton, to beli jim glavé.
Po sreči že prestali so prvi za ta čas,
Al' zdaj, trije ostali, gre vrsta tudi na vas! —

Prebrali so počasno perijodo treh strani,
Potem ukaz doide, kaj vsaki naj stori;
Povedati je treba... — ne vem že vsega kaj —
Vse μέν in δέ, vse ἀλλά, tud γέ in δή in καί;

Kako se comparatio na troje razkroji,
Kdaj »a maiori, pari, ad minus« govori;
Kako z govórom strinja se tu modalitas,
Drugej, kaj syllogismus, cornutus, briga nas;

Zakaj na sred periode stoji osecimoron,
Al' mesto kje enako ima tud' Ciceron?... —
»Kaj hoče vse imeti pedanterija ta?!«
Nevedna se butica serdita zdaj čehljá.

Soseda svojga drega: »Povej mi vendar, Rus!
Kaj če communicatio cum oratoribus?...
Al reveža soseda sta ravno tud' takó...
Za promenade v »zvezdi«, to boljše vsi vedó.

Al kje je dobro vino, klobas mesenih duh,
Kje najbolj hladno pivo — ve vsaki potepuh.
Pa naši tud' junaki najboljše to vedó;
»O jej, ... o jej, ... o kljuka,« ... izdihajo bridkó.

Pa čuj, veselo godbo: zapoje zvon glasán,
Kak zašumijo roji iz šolskih zdaj dvoran;
Ker trudna je že mlada in trudna stara kri:
Brez kljuke vidim iti domov junake tri.

*

Stoji, stoji Ljubljana, nad njo visoki grad,
Sosedje so mu griči, ravnine spred in zad;
Nad lino sred Ljubljane... sloveči sile zvon —
Kot v zraku glasna ptica ima prijeten don.

Pesem »Zvon sile« Ant. Umeka Okiškega (1838—1871) je poslal »Mentorju« Viktor Zorman. Prepisal jo je menda po originalu, katerega je imel g. duh, svetnik Jožef Brešar, velesovski župnik v p. Ceprav ni pesem vzorna, vendar zasluži, da jo rešimo pozabe, ker je le zanimiv prispevek za zgodovino našega ljubljanskega dijaštva.

PROF. DR. R. SAVNIK :

Železniška križišča na Slovenskem

(Nadaljevanje)

Drugo železniško križišče na ozemlju bivše dravske banovine je postal Zidani most. Leta 1862. je odtod stekla železnica proti Zagrebu. Njegova važna prometna lega ob sotočju Save in Savinje je prišla že prej ponovno do veljave. Prvi most čez Savinjo so tu zgradili Rimljani. V 15. veku so ga na istem mestu postavili Babenberžani, ki so skušali svojo teritorialno posest iz Avstrije in Stajerske razširiti na Kranjsko in dalje do Jadranskega morja. Ta most je v 15. veku dal baje razrušiti cesar Friderik III., ko je vodil borbo proti Celjanom. Sedanji kameniti most, ki posreduje cestno zvezo med Rimskimi toplicami in Radečami, stoji od leta 1824.

Kljub važnosti rečnega prehoda je bil Zidani most vedno brezpomembno naselje. Okoli leta 1840. je na primer obsegal komaj štiri stanovanjske hiše in nekaj gospodarskih poslopij, pa še te maloštevilne zgradbe so večkrat zajele povodnji. Možnost večje naselitve je dotlej obstajala le na široki rodovitni terasi pod Kopitnikom (914 m) kakih 250 metrov visoko nad sedanjim postajnim poslopjem. Na njej je nastala starodavna vas Veliko Širje z župno cerkvijo; fara se imenuje Marija Širje.

Šele zgraditev železnice proti Ljubljani je prinesla Zidanemu mostu več življenja. Da so dobili v soteski dovolj prostora za kolodvor in tire, so razširili in izravnali trikot med Savinjo in Savo. Kurilnico in skladišča na levem bregu Savinja so mogli postaviti šele potem, ko so razstrelili del ondotnega skalnatega pobočja. Obenem je bil zgrajen čez Savinjo železniški most, ki je sestavljen iz lepo oblikovanih kamenitih kvadrov. Pri gradnji mostu in proge so bili zaposleni poleg domačinom številni italijanski delavci. Na nje spominja naselje Mailand nad kurilnico na jugozahodnem pobočju Pleša. Zasilne delavske lesene stavbe so kasneje podrli in pozidali nove. V njih stanujejo sedaj družine železniških uslužbencev. Ugodna lega ob železniškem vozlu je kmalu privabila industrijo. Najprej

je obstajala na Zidanem mostu oljarna, nato do leta 1927. cementarna z velikim kamnolomom v neposredni bližini. V tej tovarni proizvajajo danes umetna gnojila.

Spričo tesnega prostora se je moral železniški promet vedno boriti z nepredvidenimi težkočami. Dne 15. in 19. januarja 1878. se je podrl pri Brišah del strmega pobočja. Podor je terjal več smrtnih žrtev; odnesel je nekaj stanovanjskih hiš, razdril železniško progo in pri nekdanji oljarni tako visoko zatrpal Savinjo, da se je tja do Rimskih toplic spremenila v zajezitveno jezero. Podor je hkrati sprožil nova zemeljska gibanja, ki so ogražala tudi Mailand; da se zemlja utrdi, so ondotno strmo in golo pobočje zasadili s hrastovjem.

Prometni pomen Zidanega mosta po svetovni vojni je zelo narastel, kajti dotlej stranska proga proti Zagrebu je postala glavna železnica v Sloveniji. To oživiljenje prometa je nujno zahtevalo zgraditev še enega železniškega mostu čez Savinjo. Odprli so ga leta 1931.

Leto dni kasneje kot posavska proga proti Zagrebu je stekla dravska železnica ob severnem vzhodju Pohorja in skozi osrčje Koroške na južno Tirolsko. Njeno vzhodno izhodišče je postal Maribor, zahodno izhodišče Franzensfeste, sedanji Bresanone v italijanskem delu Tirolske. S to progo je postal Maribor prometno-geografsko silno važen, kajti znašel se je v osrčju železniškega omrežja, ki ga je zgradila Južna železnica na ozemlju med Dunajem, Budimpešto, Siskom, Trstom in Tirolsko. Obenem je postal zdaj Maribor eden izmed najvažnejših voglov tako imenovanega alpskega železniškega četverokota v bivši Avstriji. Zato je bilo naravno, da so prav tu ob koroškem kolodvoru (sedanji postaji Studenci) postavili velike železniške strojne delavnice, ki so stalno zaposlovale nad 1000 delavcev. Da se je Maribor začel šele sedaj naglo razvijati, kaže ta-le statistika: leta 1851. je štel s poznejšimi priključenimi predmestji 6700, leta 1857. 7600, leta 1867. pa že 12.700 prebivalcev.

Uvedba dualizma, ki ga je na zunaj označilo preimenovanje države v Avstro-Ogrsko, je dala povod, da je postala leta 1868. železniško križišče tudi Ljubljana. Ker so za dualistično ustavo glasovali mnogi slovenski poslanci, — naši takratni državnozbornski delegaciji je načeloval pesnik in politik dr. Lovro Toman, — jim je avstrijska vlada storila to protiuslugo, da je pristala na zgraditev gorenjske železnice mimo Jesenic do Trbiža. S tem je dobila Kranjska prav za prav svojo prvo progo, kajti južna železnica ni bila zgrajena zaradi slovenskih gospodarskih koristi in je razen tega šla skozi to našo osrednjo deželo po prometu težko dostopni savski soteski in po revnem kraškem ozemlju.

Leta 1873. je bila predana prometu proga Št. Peter na Krasu — Reka. Z njo je dobila Slovenija drugo prikladno železniško zvezo z Jadranom. Bila je celo malo krajša od 135 km dolge železnice Ljubljana—Trst. Gradnja novih prog je poslej prenehala za skoraj dve desetletji. Vse mednarodno važne železnice so bile namreč že zgrajene in so sledile le proge lokalnega pomena. Leta 1890. je stekla preko Radgone železnica v Ljutomer, naslednje leto sta bili predani prometu progi Ljubljana—Kamnik in Celje—Velenje, leta 1892. pa smo dobili prvo in obenem edino ozkotirno konjiško železnico. Šele kasneje je dobila Slovenija poleg novih lokalnih prog dve železnici večjega pomena. Prva je bila leta 1894. zgrajena dolenjska proga do Novega mesta, ki se je dvajset let kasneje podaljšala skozi Belo Krajino na Hrvaško, druga pa karavansko-bohinjska železnica, ki so jo leta 1908. izpeljali skozi najdaljša predora na slovenskem ozemlju.

Petminutni molk

Baš trinajsti se je zibal Krulba h katedru, da bi pokazal Krmežljavčku svoje pičlo znanje. Že na obrazu se mu je videlo, da ne zna Bog ve kaj prida. Vseh dvanajst pred njim je odšlo izpred katedra s cveki v Krmežljavčkovem notesu, pa da bi se njemu posrečilo ujeti kak pošten »bien«? Ko se je »zasidral« ob tabli ter položil prst v priprto knjigo, kjer je bilo prav poglavje »concordance des temps«. Je strumno pogledal profesorja, kakor da zna najmanj za odlično. Profesor ga je premeril izpod naočnikov in dalje distal po knjigi. Krulba je s strahom pričakoval, kaj ga bo Krmežljavček neki vprašal. Cigaro je obljubil v mislih šolskemu slugi, ako bi o pravem času zvonil. Nervožno je pogledal na zapestno uro.

»Oh, še celo minuto manjka do zvonjenja in lahko dobim še 'šus' v tej minuti,« si je mislil Krulba in porinil uro za pet minut naprej, kakor da bi si hotel tako pomagati.

»No, ja, vi Krulba, pa nam lepo prevajajte na slovenski jezik berilo na strani 67 »La mort de Rolland«. Vid'te-le, (ta vid'te-le je izgovarjal vedno tako, da se je slišalo vi tele) pa ne tako, kakor prejšnji!« je rekel mogočno Krmežljavček.

Krulba je odprl čitanko na navedeni strani, zajel sapo in...

»Driiiiiin...« je zazvonilo in kakor malašč skoraj pol minute prehitro. Krulba se je globoko oddahnil, kakor bi bil rešen Bog ve kake nevarnosti.

»No ja, vid'te-le, šolskemu slugi se zahvalite, da nimate 'cveka', ker vam že na obrazu čitam, da se za danes niste naučili prav nič. Vid'te-le, prihodnjo uro pa le glejte, da se pripravite!« mu je požugal Krmežljavček in odšel iz razreda.

»Primojdunaj, da bo dobil sluga cigaro, ker je pravočasno zvonil,« se je zasmel Krulba, »in še pet minut bom molčal njemu na čast, seveda, ko bo od-mora konec!«

»Ne verujem, da boš!« mu je ugovarjal neki sošolec. »Kaj pa, če te bo to uro vprašal Gromska Muka zgodovino?«

»Ni hudir, da bi me prav sedaj vprašal! No, ako pa ne bom vzdržal pet minut molčanja, kupim vsakemu sladoleđ. Ako pa bom, mi kupite vi vsi enega!«

»Velja!« mu je zavpil ves razred.

»Toda, če ne bo hotel potem plačati, če stavo izgubi?« je bil radoveden Krulbov sosed.

»Če noče, mu vzamemo glavo!« je zdeklamiral hitro njegov prijatelj.

Spet se je oglasil šolski zvonec, ki je pomenil začetek pouka in začetek Krulbovega petminutnega molka.

»Od sedaj naprej petminutni molk!« so še zaklicali Krulbi sošolci in šli na svoja mesta.

Profesor Gromska Muka je široko odprl vrata in vstopil v razred. Z dolgim korakom se je pognal za kateder in pogledal po razredu, kakor da bi hotel pokazati »divjačinam« svojo novo obleko po modi še iz časov Marije Terezije. »Divjačine« pa se sploh niso zmenili za njegovo obleko, zato se je končno veljavno usedel za kateder, napisal v dnevnik vse potrebno, nato izvlekel »šus sajgnes«, kakor je imenoval svoj notes, in poklical h katedru na »razgovor in debato« po svoji navadi:

»Naj stopijo sledeča teleta iz svojih staj in pridejo h katedru: Krulba, Lešnik, Muhač!«

Krulbi je postalo kar toplo pri srcu, ko je zaslišal svoje ime. S prav počasnimi koraki je stopil na oder. Razred se je pritajeno smejal, češ, sladoleđ je naš. Toda so se pošteno zmotili, ko so mislili, da bo Krulba spregovoril, preden bo minilo pet minut. Res je v mislih klel profesorja in svojo neumno stavo, toda sklenil je, da bo molčal, čeprav dobi slabo iz zgodovine.

»No vi, pingaverski koštrun, pa nam povejte vse, kar veste o nekem Bachovem absolutizmu!« vpraša profesor Krulbo.

Kaj ne bi Krulba znal tega, ko pa se je prejšnje popoldne dobesedno »nagulil« vso zgodovino, kar so jo vzeli! Toda molčal je ko nem. Le na zapestno uro je gledal in videl, da še vedno ni minilo pet minut. Po razredu se je opazal vedno večji nemir. Profesor je opominjal, toda nič ni zaleglo.

»Gromska muka, sedaj mi je pa že zadosti! Ako pri priči ne utihnete, nazenem Krulbo v klop s ‚evekom‘ in naj potem vam pripiše posledice. Vi pa,« se obrne profesor h Krulbi, »odprite že vendar zatvornice svojega cenjenega gobezdala in povejte, kdo je bil Bach, kaj je delal, sploh vse, kar spada k Bachovemu absolutizmu!«

Krulba je molčal. Potne kapljice so mu začele stopati na čelo. Pogledal je spet na uro. Še vedno ni preteklo pet minut.

»Gromska muka, jaz nimam časa, da bi samo enega izpraševal celo uro. Idite! Sicer obžalujem, ker pri meni ste bili drugače dober dijak. Če ne gre, pa ne gre. Jaz vam ne morem pomagati. Torej Lešnik, povejte pa vi o Bachovem absolutizmu!«

Krulba odide ves potrč v klop. Jezi se na vse skupaj.

»In prav sedaj me mora poklicati, ko sem sklenil tako bedasto stavo! Pa še kakor nalašč se ura nikamor ne premakne. Ampak sedaj bi pa tudi že moralo biti teh vražjih pet minut!« premišljuje Krulba in pogleda na uro.

Gleda, gleda...

»Prekleta ura!« se zasliši na glas po razredu, »ta hudir stoji!«

Razred je bušil v tako bučen smeh, da se je še profesor komej vzdržal. Ko so mu pa natanko razložili vso zadevo, se je tudi prisrčno nasmejal.

Seveda je bil Gromska strela toliko uvideven, da je Krulbo še enkrat vprašal. In Krulba je znal, »kot bi orehe trč. Poslej ni nikdar več sklepal stave in tudi z uro ni več eksperimentiral, da bi mu petminutnega molka ne raztegnila na dvanajst minut, ki bi utegnile postati usodne...

FR. KOSMAČ:

Križ v maju

Prelepa pot,	Ob ovetu cvet
ob poti križ...	vse naokrog,
Zamislíš se	na križu pa —
in obstojiš.	pribit je Bog...

V deželi maj...

In v maju križ...

Zamislíš se

in se zgroziš.

Pomota

Že teden dni je minilo od tega, ko mi je pisala Jelena Jelenič in me prosila, naj ji kupim in pošljem kakšen lep file vzorec za oltarni prt. »V prestolnici si, večja izbira je tam vsega, česar človek želi. Zberi kaj lepega; vse stroške ti bom povrnila. In ne pozabi — res bi rada, če mi čimprej pošlješ. Zima je, zato imam več prostega časa; saj veš, ko se zasmeje pomlad, me je na vseh izletnih točkah dovolj.«

Kar sram me je, da nisem še ustregla njeni želji. Pa še njena dolžnica sem. Pred leti sem bila pri njej. Kar iznenada, s kovčegi vred sem ji padla pred oči: »Takole je, ljuba Jelena, do tukaj gori sem sita mestnega prahu in domačih marenj, pri tebi bi ostala kak teden, če me imaš kam dejati, če pa ne, je tole presneto sitna zadeva.« In sem trpeče pogledala na svoja dva okovana kovčega.

Kar planila mi je okrog vratu: »Nikamor te ne pustim, tu ostaneš, dokler ti bo ljubo. Zate je vedno dovolj prostora. O, ljubi Bog, samo da si prišla!« In je z menoj zaplesala po hodniku, da sva s pručke prevrnili čeber z namočenim perilom, kar je še bolj podkrepilo Jelenino veselje: »Vidiš, vse se prevrača od veselja, da si prišla,« je žuborela kar naprej in naprej in tudi jaz sem se čedalje bolj dramila iz svoje čmerikavosti; brez ljubeznivih uvodov sva prešli na delo. Perilo na tleh je tako rekoč klicalo pridne roke. Jelena je z naglico pobirala in ožemala, žuborela in se smejala — sama dobra volja jo je bila. Tudi meni je šlo dobro, a me le izpod jezika. — Da bi me mama videla, potem bi me večkrat »prietisnila« k perilnemu čeburu.

Res, v veselju mi je potekel tisti mesec, ki sem ga preživela pri Jeleni Jelenič. Kar veselje me obide ob spominu na tiste dni, hkrati pa tudi sram, saj se Jelena nisem še oddolžila niti z najmanjšim darilom za delo, ki ga je imela z menoj kot gostom.

Zdaj pa še s to malo uslugo čakam, sam Bog ve kaj.

Naša mama je kaj umna, posebno za ženska ročna dela. Obljubila mi je, da pojde v mesto in kupi zeleni vzorec.

»Danes vzorec oddam, jutri ga Jelena prejme,« sem se oddahnila, da je stvar tako rekoč že urejena. Pa sem se dobro urezala. Mama je v peterih trgovinah povpraševala — zastonj.

»Same vijuge imajo, nobenih rož. Morda ne bi bila s tem zadovoljna. Piši ji in jo vprašaj,« je pravila mama, ko je odlagala plašč v omaro.

»Ali angelčkov tudi ni dobiti?« Le kako sem prišla na to misel.

»Kakšnih angelčkov?« Mama je bila iznenadena.

»I, kakšnih, takih s perotmi, ki se všijejo v mrežo.«

»Zakaj pa mi nisi prej povedala, da bi angelčke rada?«

»Ali ti nisem?«

»Ne!« Mama je bila skoraj huda.

»Tak sem pozabila?« Odkritosrčno sem se začudila.

»Pokaži mi no tisto pismo, ko Jelena piše, da želi angelčke!« Z nekakšno skrito nado je mama izrekla te besede. Pisma nikakor nisem mogla najti. Vse sem obrnila v predalu, vlekla pisma iz ovojníc, preletavala branje — pa je menda sam škrat na njem čepel. Pisma nisem našla.

»Saj brez pisma vem, da je pisala, naj bodo angelčki,« sem zaključila brez-

uspešno iskanje in mama se je znova odpravila v mesto. Tudi to pot je naredila zastonj. Angelčkov ni bilo dobiti za nobeno ceno.

»Takole in takole,« sem pisala Jeleni in ves mamin trud prevzela nase, »v vseh trgovinah ročnih del sem povpraševala za vzorec, ki ga želiš. Ves teden sem se trudila in upala, da ga dobim — a zastonj. Kamor se obrneš, vse je v nekakšnih vijugah, angelčkov pa ni dobiti, pa če si glavo razbijem. „Angelčki se dobe kvečjemu v inozemstvu“, tako so mi rekli v zavodu ženskih ročnih del. Zdaj pa mi brž piši, kaj misliš. Če si želiš vijuge, ti jih takoj pošljem, če bi pa le angelčke rada, jih pa dobiva, čeprav moram v Afriko ponje« itd. Takole sem ji pisala in v nekaj dneh dobila takle odgovor:

»Hvala ti, Lejločka, za vrstice o angelčkih. Skoraj oslepela sem od solz smeha, ker se trudiš in skrbiš za nekaj, česar še v mislih nisem imela. Menda noč in dan sanjaš o angelčkih. Še enkrat, hvala ti! Nobena komedija mi ne bi mogla vzbuditi toliko smeha, kot so mi ga tvoji „angelčki“. Sploh ne vem, če te bom mogla še kdaj ravnodušno pogledati zaradi teh angelčkov. Itd. Itd.

N. B.: Vzorec z vijugami mi pa le brž pošlji. Če je „vse v vijugah“, so najbrže v modi. Torej velja: Vijuge! V Afriko ni treba hoditi!«

Vrag si ga vedi, od kje so mi pali v glavo ti angelčki. Ne morem si kaj, da ne bi imenovala tega črnuha. Dobro sem se osmešila s svojo pozabljivostjo in raztresenostjo, da bi jo šment, mojo pozabljivo »bučo«! A kaj hočem, saj se tudi sama smejem.

Za vsak slučaj sem Jelenino pismo skrila med svojo »tajno korespondenco«, ker dvomim, da bi se mama smejala tej pomoti.

ZVONKO:

Življenje

Po nebu pripodijo se oblaki,
ognjene blisk po nebu črte piše,
grmadijo oblaki se vse višje
in pot zastro svetlobi sončni vsaki.

Ko pa predro jih sonca svetli traki,
umaknejo se tiho vsi temni še
in topli luč oblije bele hiše,
pred soncem razbeže se sivi mraki.

Tako nas tepe marsikdaj življenje,
ko hude moramo prestati boje,
ko vse krog nas le strašno je trpljenje.

Takrat upri krepko vse sile svoje
in kmalu slišal boš miru zvonjenje,
prišla bo zopet radost v srce tvoje.

Naš razred

Ah, ta naš razred! Vsak muzej bi si obliznil vseh pet prstov, če bi nas mogel spraviti vse skupaj v špirit in nas razkazovati ljudem. V šoli nam pravijo, da smo šiba božja, menežarija, uradno pa nas imenujejo poleg tega še tudi VII. b razred.

Res je, da se ne bo nihče iz našega razreda proslavil kot vojskovodja, kajti za to smo preneumni. Tudi pesnik ne bo nihče postal, kajti tako neumni pa spet nismo. Kljub temu naš razred le nekaj velja, če že zaradi drugega ne, vsaj zaradi tega, ker napolnjuje iz dneva v dan eno izmed učilnic, ki bi jo sicer mogli uporabljati v še slabše namene.

Čisto na levi pred katedrom sedi Polde. Eden tistih redkih je, ki še vedno verjame v duhove. Še sedaj se ni popolnoma vživel v mestno življenje. Ko je prvo leto prišel k nam, je vedno tožil, da ga tišče čevlji. Prej jih bajje ni nikdar nosil razen ob svečanih prilikah. Težko jih je prenašal na nogi. Zato si jih je večkrat med poukom sezul, dokler ga ni nekoč profesor poklical pred tablo, ravno ko je bil bos. Od takrat nosi čevlje tudi med poukom in se jih je skoraj že privadil. Polde je prvo čudo našega razreda. Vsakomur, ki nas pride obiskat, ga pokažemo. Zna namreč dvoglasno žvižgati in hoditi po rokah. Njegov sosed je Embrio. Ker je zelo majhen, mu pravimo tudi Tiček. Obratno sorazmerno s postavico ima jezik. Desni krajnik v prvi klopi je Milan, ki je sila počasne narave. Najbrž zaradi tega, ker bere izključno angleška vojna poročila. Ves razred ga občuduje kot drugo čudo našega razreda. Osminko cigarete vam da na jezik, zapre usta in se smehlja. Spada k razrednemu kvintetu, ki hodi vsak odmor na stranišče proizvajati umetno mglo.

V drugi klopi sedi naš jezični doktor. Rad bi postal diplomat. Ves razred razume te njegove težnje in mu tudi prerokuje popoln uspeh na tej poti. Nekateri mu svetujejo, naj si pusti rasti brado. Toda jih ne uboga, češ da diplomati itak dobijo podbradke. Tekmec v debati mu je Ščuka, razredni rimač ali poet, ki pa je sicer čisto normalen. Med nami navadnimi smrtniki se zelo slabo počuti, ker ga ne razumemo. Na njegovi desnici počiva Ljubo, ki ves dan premišljuje samo to, zakaj država ne podaljša cigaret vsaj za toliko, za kolikor jih nepokajene mečemo stran. Za primer, da bi mu bilo med poukom dolgčas, nosi s seboj vedno nekaj pol smirkovega papirja, s katerim si potem vso uro čisti rumene prste. Njegov zadnik je Tona. Imenujemo ga tudi Sramežljiva mimoza. Kadar ga profesor pokliče, zardi, kakor da je on kriv, če mora vstati. Igral bo Sramežljivčka, če bomo kdaj uprizorili Sneguljčico in sedem škratov. Na koncu klopi sedi Rudolf, edini jadravec v razredu. Vedno sanjari le o letenju in le malo je manjkalo, da ob polletju res ni sfrčal. Za njim sedi Zarko. Kavalir, da mu ni para. Tip XXI. stoletja. Hlače zlikane (pravijo, da vsako noč prespi na njih), da bi z njimi mogel rezati enotni kruh tudi najtrše vrste. Druščino mu delata v klopi Mirko in Joco, ki se stalno prerivata po klopi sem in tja ter tako urejujeta medsebojna razmerja in pogajanja o življenjskem prostoru. Mirko spada v razred prežvekovalcev. Od prve ure do zadnje vedno melje z zobmi. Pravi, da si stalno pridobiva nove energije. V nasprotju s svojo materjo, ki je ena največjih žen v mestu, je pravi palček. Njegova mati je vdova, po poklicu pa mesarica. Ker se je njen mož imenoval Volja, zato ni prav nič čudnega, da se tako tudi ona imenuje. Ker je vedno vesela, jo imenujejo tudi »Dobra volja«. Prodaja pa zelo slabo meso. Torej tudi tu velja: Volja je dobra, a meso je slabo! Drugi — Joco — se bavi z razširjanjem slovenskih pregovorov, zlasti: Govor srebro —

molč zlato! Tega uvaja zlasti, kadar je vprašan. Če mu je med poukom dolgčas, si mariše s kredno na čevljev piko in jo potem skuša s pljuvanjem zadeti. Zadnjikrat med zgodovinsko uro je zadel od 50 strelcev šest in štirideset v črno, oziroma v belo. Bajce namerava organizirati mednarodna tekmovanja v tem novem športu.

Za njim se skriva Mišica. Tehnična zmožnost njegovih prekelj, ki se v anatomsiji imenujejo pri normalno razvitih ljudeh tudi noge, je že splošno znana. Noge, ki obsegajo skoraj dve tretjini celotne postave, so se podaljšale po Darwinovi teoriji, ki pravi, da so se človeku razvili bolj tisti udje, ki jih je bolj rabil. Mišica hodi vsak večer nekam trubadurit in ker je okno precej visoko, je čisto razumljivo, da so se mu noge podaljšale. Bolj miroljuben je njegov sosed Skis. Obraz ima podobnega kozlu in je na to zelo ponosen. Če ga nekaj časa gledaš, te kar prime, da bi zameketal. Zadnji na tej strani razreda je Pagat. Vedno zre sanjavo skozi okno na dekleta, ki hodijo mimo. Ima to dobro lastnost, da jeclja, in sicer le po potrebi.

Na drugi strani razreda so ljudje, ki so sicer za razvoj človeštva ravno tako brezpomembni kakor prejšnji, a imajo lepšo bodočnost na enem ali drugem področju človeškega udejstvovanja.

Prvi je Friderich von Framm. Onikrat je skoraj omedlel, ko je z mikroskopom opazil pod nosom prve oblube sledov mahu. Bajce sedaj vsako kocino, ki jo zagleda, pozdravi s kratkim nagovorom. Še tisti dan je prodal knjigo: Zbogom, mladost...! in si kupil brivski aparat. Naslednjega dne je krožila po razredu slička, na kateri je bil narisana njegov obraz z dvema kocinama in na vsaki je visela enokilnska utež. Spodaj pa je bil pripis:

Obrazek mu krasita
kocinic šopka kratka.
Če pride na preprihek,
spet koža mu bo gladka.

Drobljenec, ki sedi na njegovi desni strani, je koristen član človeške družbe in ga bodo v življenju znali povsod uporabiti. Kar koli se namreč zgodi med poukom v razredu, vsega je on kriv. Najbrž zaradi tega, ker tako nedolžno gleda v svet. Najbolje se počuti, kakor sploh vsi, kadar mu dajo profesorji mir. Zadnji član triumvirata v tej klopi je Mineralček. Lani je bil o počitnicah v Srbiji in sedaj misli, da je zelo inteligenten, če prekolne vse — od kravate preko škatle za vžigalice pa do mineralov, ki jih nosi profesorju prirodopisja. Da bi se tega odvadil, se je zmenil s sosedom, da ga naj pri vsaki kletvici krepko dregne med rebra. Toda že po dveh urah je moral sosed nehati, če ni hotel, da bi si popolnoma zdrobil členke... Za njim sedi, oziroma bolje rečeno — spi, Muzejnik, zastopnik nove filozofije, ki trdi, da je največja neumnost, če profesorji sprašujejo dijaka, ki nič ne zna, ali pa, če celo skuša med poukom spati. Poleg njega sedi največji sofist v razredu. Čeprav je nemuzikaličen kakor galoša, dokazuje, da ima sijajen posluš, in če kdo, da je on tisti, ki spada k zavodnemu oktetu. Ker pa profesorja za petje le ni mogel o tem prepričati, pravi sedaj, da ima profesor o njem fiksno idejo, da nima posluha. Da bi ljudje mislili, da je kadilec, si vsako jutro namaže prste z jodom. Mond, ki mu dela družčino, je zadnji član razrednega kvartaškega kluba »Trule«. Po mnenju profesorjev vseh spolov in veroizpovedi je zgrešil poklic. Bil bi namreč odlični šepetalec v gledališkem zaboj. V tretji vrsti sedi kot prvi Branko. Če bi živel pred tisoč leti, bi danes o njem gotovo krožile narodne pesmi, ki bi opevale velikana Branka. Kadar ga pogledaš, se vedno smehlja kakor cigan kartam za beli kruh. Tudi on bi rad postal pesnik. Doma ima že mnogo papirja,

izbral si je lep psevdonim Brano Branič, ima lep umetniški podpis in celo zmršeno pesniško frizuro. Le misli, misli — teh ni od nikoder. Sicer pa nazadnje... Pesniški krči so ga prijeli šele pred kratkim, ko je šel v sosedni ženski razred po šestilo. Svoje dni smo ga imenovali tudi Brezgumbnik. Njegov sostanovalec mu je namreč vsako noč porezal gumbe, tako da je le s težavo prišel zjutraj pravočasno v šolo. Bil je nekaj časa celo šepetalec, pa smo ga upokojili, ker je profesor vse prej slišal kakor pa mi. S Poldetom stanujeta skupaj in oba nosita očala. Kljub temu, da sta oba kratkovidna, drug drugega brijeta, potem pa prideta v nedeljo vsa porezana k maši. Pravita sicer, da trenirata floretovanje, pa jima nihče ne verjame. V isti klopi sedita še Veliki in Mali špricar. Človek bi mislil, da sta si brata, ali pa vsaj sinova kakega gostilničarja, ker imata taki imeni. V resnici pa je drugače. Prvi — Maks — se ravna po pregovoru, da sin ne pade daleč od drevesa. Njegov oče je namreč gasilec in škropi hiše, nadebudni sinko pa »šprica« šolo. Od tod tudi ime. Od 630 ur, ki smo jih imeli, jih je dobro petino preživel doma. Vsak ponedeljek manjka. Če je bil zvečer na plesu, manjka zaradi tega, ker je utrujen. Če plesa ni bilo, manjka zaradi tega, ker je jezen, da ga ni bilo. Sedaj piše neko knjigo: »Kako vpliva stopanje pri plesu na noge na razvoj psihomotoričnih centrov in to z ozirom na oba spol«. Obenem išče založnika za knjigo, ki je napisana: »Kako se seznaniš z drugim spolom?« Od te knjige si obeta ogromen uspeh, da o honorarju ne govorim... Talent je za vse. Kam bo šel po končanem študiju, še ne ve. Ker se pri verouku znebi marsikake debele, mu gospod profesor ponuja stolček na Gregorijani v Rimu. Pravi, da se še ni odločil... Mali špricar je doma iz iste vasi. Zato bodo sedaj kmalu pričeli raziskovati podnebje tistega kraja, da bodo ugotovili, če morda podnebje vpliva, da so vsi dijaki iz tistih krajev taki poklicni špricarji. Znan je kot strellec pri Strelskem društvu, kar ni nič čudnega. Še v šoli stalno trenira in strelja kozle, ker ga gospodje profesorji stalno obmetavajo s streljicami. Slabo je pri njem samo to, da dá profesorjem vedno prav.

Za njim vsako jutro polaga kosti v klop Milan, vulgo Zirafa. Strašno je radoveden. Koliko stane ta slika, gospod profesor? Prosim, ali so tisti stebri tam na sliki bili vodli? Poleg drugega ga zanimajo tudi deklški obrazi, ki jih riše bodisi futuristično bodisi impresionistično na klop ali na prednikov hrbet. Uči se nič in nosi zastavo med cvekarji. Za prepisovanje nalog pa je naravnost rojen. Med nalogo mu očesci neprestano švigata sem in tja po tujih zvezkih. Včasih mu izstopita kakor kameleonu. O zmožnostih njegovega vratu rajši molčim, ker so neverjetne. Bajе ga hoče neki cirkus vzeti v službo. Stalno boleha na boleznī, ki bi jo imenoval: zgagomanija. Kjer le more, kaj zagode. Kadar je deževno vreme, gre med uro na hodnik in zamenja vsem galoše, tako da nastane po končanem pouku babilonska zmešnjava. Ravna se pa po stari metodi: Čim več se učiš, tem več znaš! Čim več znaš, tem več lahko pozabiš! Čim več pozabiš, tem manj znaš! Torej: Čim več se učiš, tem manj znaš! Zato se sploh nič ne uči. V isti klopi sedi še drug umetnik. Poleg talenta za risanje ima tudi talent za brisanje nosu v sosedov suknjič. Sosed za to zahteva od njega mesečno odškodnino enega dinarja, ki ga seveda ne dobi. V »loži« ali zadnji klopi je zleknjen Pitagora. O njem gre glas, da je kakor kraljevič Marko: spije trideset litrov »in si niti brk ne zmoči«. Zelo rad govori na dolgo in v tujkah. Če ga prosiš za matematično nalogo, ti tega ne more odreči prej kakor v treh minutah lepo zaokroženega govora, prepleteneга z raznimi moralnimi nauki. Če ga pa še enkrat poprosiš, ti odvrne, da ni nonšalanten, da bi s privilegirano in ekstraordinarno potenco dokumentiral svojo individualno noto, ampak da s subspektičnimi tipološkimi variantami parabolizira integrale... bum!... bum!...

Če mu prideš v pest, si dober za ves teden. Zato ima njegova okolica stalno pri sebi aspirine. Pri tem pa te gleda tako, kakor bi gledal Adam v raju Evo, če bi ga vprašala, ali ima bencinske karte... Sosed Lojze je znan po tem, da ni še letos napisal niti ene naloge doma. Tudi sicer je sila pameten dečko. Namesto da bi doma pisal, daje rajši svojemu sosedu na desni, ki je znan pod imenom Brzoprepisovalec, da mu napiše nalogo v dobrih dveh minutah proti malenkostni odškodnini enega dinarja. Poleg tega podpira s tem tudi domačo obrt. Ta brzoprepisovalnica je najlepši dokaz podjetnosti mladega rodu, ki gre z duhom časa... Brzoprepisovalec je tudi odličen plesalec. Najbolj ljubi racionalistični $\frac{1}{2}$ takt. Že na zunaj kaže nagnjenje zanj, kajti v šoli je vedno le na pol pripravljen in tudi matematične naloge piše 1,2, 1,2, 1,2, ... Obenem je tudi neplačani razredni vratar.

Tako bi bila zbirka naše menezarije popolna. Manjka le Fric, ki ga že teden dni ni v šolo in je specialist za izgovore. Prav gotovo bo prinesel jutri zdravniško potrdilo, da je požrl zobotrebec...

E. K-IČ:

Na tuje vlak hiti

Za mano vse leto le kot spomin ostaja:
gozd, gora, hrib in reka, cerkev bela,
tam hiša, vas, v dolinici kapela,
predor in most in tu pa tam postaja.

Tam izza gore zlato sonce vzhaja.
Lepota jutra me je kar prevzela,
ko mimo mene krajina hitela,
podobna samemu odsvitu raja.

A moja misel je doma ostala,
kot bi tujine se samotne bala,
saj kljub lepoti vse se zdi mi čudno.

Tu ni več hribčkov z belimi cerkvami,
lepota tuja pa me vendar mami.
Kolesa pesem le pojo neutrudno...

IGNACIJ LAVRIČ:

Pesem spominov

Gledam ves vesel v naravo — in se smejem,
tiho pošepečem s travo — in se smejem.
Zvižgam, vriskam, pojem po livadah,
kjer sem nekdanj pasel kravo — in se smejem.
Pri otroških igrah zopet najdem
radost svojo, srečo pravo — in se smejem.
Vse pa je spominov sladkih pesem,
poje jih srce norčavo — in se smejem...

Ure

Prva se je oglasila ura s kukavico. S kratkimi, poskočnimi udarci je odbila polnoč in sedaj ji v zboru odgovarjajo vse druge ure; cingljajoči, zamolkli, rezki in hrneči glasovi tekmujejo med seboj; se dvigajo do obokanega stropa male samostanske celice in v čudnih odmevih zamirajo v dolgem hodniku. Že nekaj hipov se oprijemljejo zvoki mrzlih zidov, ki jih odbijajo in potiskajo nazaj v temo ko postaja zopet negibna in tiha.

In tako se zgodi vsako noč. Vse ure se za nekaj hipov prebude v svojo živo resničnost — vse ure takrat čutijo, da je Čas velik, da ga ne morejo meriti, le svoje male kazalce premikajo od črte do črte. Delo človeških rok je vedno majhno in neznatno, zato se tudi ure zavedajo svoje ponižnosti. Vsaka pa ima svojo zgodbo, ki se končuje s prihodom v ta samostan, kjer po smrti starega meniha-urarja vasuje s časom, prahom in spomini. Pred nekaj dnevi pa je zaškrtal ključ v vratih stare urarne in že je hitel novi brat Placid odpirat okno. Z ječečo težavo v tečajih so se oknice umaknile svetlemu dihu pomladanskega popoldneva. Brat Placid je pobožal vsako uro posebej, ure pa so takoj začutile, da imajo novega prijatelja. Brat Placid zna lepo peti, kadar pa igra na orgle v cerkvi, vse ure prisluhnejo; stara, nerodna budilka se od vznihčenja vselej ustavi. Kadar si ogledujejo samostan tujci, morajo stopiti tudi v urarno, ki je zopet skrbno pospravljen in v njej vse ure zopet lepo teko.

V nočni temi se prebudijo tudi vse tiste zgodbe, ki so prišle z urami v to celico. Majhne budilke si priključijo v zavest svoj enostavni in nerodni poklic — vsaka izmed njih je morala kdaj v jutranjih urah preplašiti zaspanega človeka; tista z rdečim pokrovčkom in zavitimi številkami je še sedaj vsa preplašena: kolikokrat jo je hlapec Peter potresel v svoji hudi jezi! Potem je odšel v svet, uro pa je pustil tu, za spomin, je dejal. In ura s kukavico! V samostan jo je prinesel s seboj menih, kateremu se je vedno tožilo po domu. Težko mora biti človeku na zemlji! Nekje je njegov dom, ne sila ne prevara ne dobrota nimajo oblasti, da bi človekovo domotožje zmanjšale. Uro je dala menihu njegova mati. Uboga mati, kako je živela potem sama v tistih lepih gorah, kjer kličejo čas kukavice? — Tam ob oknu se črtajo v temo visoki obrisi stare samostanske ure na stojalu. Ni dolgo, kar so jo prinesli sem iz knjižnice. V njenem telesu se je moralo nekaj zgoditi, ker nima več glasu; brat Placid jo bo popravil in zopet jo bodo odnesli tja, kjer je že do tega časa samevala v svoji modrosti, v tiho samostansko knjižnico, med visoka okna, med knjige in knjižne omare z raznimi napisi: Philosophia, Biblia, Dogmatica, Ascetica. Zopet se bo s svojimi zamolklimi udarci združila z duhom tistega posebnega knjižnega ozračja in z duhom menihov, ki bodo listali v knjigah. Menihi imajo to staro uro radi. Saj jim je zelo podobna — tudi ona je mirna, točna in vedno pripravljena služiti. Ura čuti ljubezen, zato ne zaostaja in ne prehitava; že kdaj je vedela, da je v tem samostanu priljubljena stvar! Kako bi ji drugače menihi dali tako lepo stojalo, ki se še sedaj ponaša z umetnostjo izrezljane, vložene in izdobljenega lesa, z delom starih časov, ko sta imela zbranost in potrpežljivost še svojo besedo, — koliko človeških življenj, koliko menihov je ta ura preživela. Najbolj se spominja patrov knjižničarjev. Prihajali so: mladi, še kar preveč posvetni, šegavi in otožni, čudno mehkega srca, željni resnice, boja, dela. In vsak izmed njih je moral nekoč oditi, čisto sam in tih. Patri knjižničarji

so odhajali bledih obrazov, knjige so jim dale v zameno za ljubezen tisto svojo posebno barvo starih pergamentov. Tudi sedaj sta pater knjižničar in stara samostanska ura dobra prijatelja. Včasih, kadar so dnevi živi in se drobne dežne kaplje prav počasi dotikajo oken v knjižnici, ogledujeta skupaj staro stensko sliko, kjer je nekdo narisal nerodno smrt. Koščena desnica se krčevito oklepa peščene ure, ki se bo kmalu iztekla.

V nočnem miru se prebudi v temni urarni tudi ura, ki v dnevni svetlobi nima več svoje veljave. Saj so njeni nekdanj lepí, okrogli stebrički — razlomljeni, steklena vratca vsa izbočena, oba kazalca pa v svoji onemoglosti kažeta v tla, podobna starcema, ki jima je ta svet vse preveč memiren in utrudljiv. Uro so ponudili samostanu sorodniki umrlega učitelja, ki je imel v svojem življenju dve veliki ljubezni: ljubezen do otrok in ljubezen do starih časov. Ljudje so ga imeli radi, imenovali ga čudaka, pesnika, ali kar oboje. Vsi so se motili — sivolasi učitelj je imel le lepo uglašeno srce. In to srce se je razdajalo otrokom, kadar so poslušali stare zgodbe o junaških ljudeh, njihove pesmi in odkritja, o vojskah in hudih časih. Vse to jim je gospod učitelj pripovedoval iz svoje knjige, ki je imela čuden napis:

Po redu večnega pravila
vsak rod napolni za svoj dan
usodne knjige eno stran.

Ura s stebrički je bila učitelju zvesta tovarišica. Kadar je listal po starih orumenelih papirjih, sta si bila zelo, zelo blizu, saj sta se pogovarjala o Času in večkrat tudi o urah. Koliko je vedel gospod učitelj o nekdanjih peščenih, sončnih in vodnih urah! In potem tista ura, ki je že imela uteži in kolesje, katero je sestavil menih, kasnejši papež Silvester po imenu.

Ure so dobile tudi svoj glas — znamenite stolpne ure še danes razkazujejo živo domišljijo tedanjih ljudi. Čas se je izpreminjal, ljudje so postajali bolj vsakdanji in točni, tudi uram so posvetili veliko skrb; z izumom špirale s peresom je postala ura premakljiva — le še korak naprej, človek jo je pričel nositi kar s seboj v žepu. Novi, razumski človek je zaslutil tudi v času praktično vrednost, čas mu je postal zlato; vsaka minuta in sekunda je postala važna — na urah so se pojavili mali kazalci za minute in sekunde. Človekovo življenje je postalo proza. Stara stolpna ura morda še kdaj ustavi pešca v njegovi naglici, za to minuto izgubljenega časa pa mu vrne lepo, zbrano občutje, ki je nad praktično vrednostjo ene naše minute, včasih tudi nepozaben spomin.

Stara samostanska urarna je v teh polnočnih trenutkih negibna, zbrana kakor v pričakovanju; le zdaj pa zdaj se dotakne teme rahlo valovanje, duh Časa je v njej; Časa, ki je bil, ki bo in ki je. Ta tiha zbranstvo bo zamrla zopet ob udarcih ur, ki bodo s svojimi klici udarjale eno in priklicale rahle stopinje menihov, namenjenih v samostansko kapelo. Mimnost močnih psalmov bo prihajala nazaj skozi hodnike in tam čakala do prvih jutranjic in dnevnega sveta.

Takrat bodo morda vrata urarne zaškrtala, brat Placid pa se bo sramoval svojega zgodnjega obiska pred menihi, ki bodo opazili njegovo posvetnost.

Literat

Visoko sem si privihal ovratnik, ko sem stopil ven v mraz. Sneg je škripal pod nogami, zmrzli sledovi sani so se lesketaje lomili v mesečini. Drevje, sklonjeno ob poti pod belim bremenom, je s svojimi nepravilnimi oblikami prijetno razburjalo mojo domišljijo.

Naglo sem stopil po cesti, kajti ustanavljali smo dijaški literarni klub, in jaz, ki sem čutil v sebi bodočega književnika, sem moral biti brezpogojno zraven. Stopal sem z zanosom, pozabil sem na mraz in na krasote mesečne zimske noči. Saj sem delal nov korak v življenje, od katerega sem si toliko obetal, vstopal sem v literarni klub. Pomislite: jaz, ki sem že toliko presanjaril o pisateljski slavi in zanjo še tako malo storil, sem stopal v pravi, pravcati literarni klub. Res, da je bil samo srednješolski — in na take stvari gledajo nekateri bolj zviška —, toda to me ni motilo v svečanem razpoloženju. Naglo sem stopil po zamrzli cesti.

Tedaj pa sem se v svoji vnetosti spomnil na pičlost svojih duševnih proizvodov. Kakor poliv z mrzlo vodo... Toda nikar ne mislite, da me je poparil! Nikakor ne! Bil sem že take volje, da sem hotel takoj nadomestiti zamujeno. Res, s peresom in papirjem bi šlo v temi malo nerodno, toda saj mi ostanejo še druge možnosti. Če hočeš biti pisatelj, moraš na primer znati opazovati ljudi, sklepati o njih značaju in še o vsem mogočem. To bi bil za začetek še kaj hvaležen posel, z njim si namreč uriš domišljijo, ki je pisatelju potrebna kot beraču palica.

Sklenil sem, da bom opazoval prvega človeka, ki mi bo prišel pred oči, skušal pronikniti v njegov značaj, v njegov položaj, v njegova hotenja. Spet je bila tu ovira: noč. Saj vendar ne morem čakati, da pridem v svetlo sobo ali morda celo jutrišnjega dne! Sicer so pa ovire zato, da jih premagamo, in, ako hočem biti pisatelj, se moram izuriti predvsem v tem poslu.

Glej, ravno tule se mi nudi prilika, da pričnem z vajo. Od neke hiše se je utrgala temna senca in stopala z negotovimi koraki pred mano po cesti. Opazoval sem to človeško tenjo in čudno: bolj ko sem jo opazoval, bolj me je zanimala in privlačevala. Mesec je motno sijal in omahujoča postava se je jasno odražala od sivega ozadja.

»Kdo je in čemu stopa zdajle pred mano proti mestu?« sem se vprašal. Prepoznati ga nisem mogel, vendar sem iz njegove hoje sklepal, da je mož že precej v letih. Opotekal se je, vendar sem bil prepričan, da ni bil pijan, kajti hiša, iz katere je stopil, ni bila gostilna, in sploh, pijanci hodijo pri nas običajno v obratni smeri.

»Mogoče je bolan, utrujen? Morda gre iskat pomoči k zdravniku ali pa je namenjen neprespan v kako nočno službo? Kaj, če je berač, ki se vrača utrujen z brezuspešne poti in ne ve, kam bo položil glavo, ali pa brezposelni, ki...?«

Čuj, pričel si je žvižgati! Prešerno, poskočno pesem je skušal uravnati s korakom. Deloma se mu je posrečilo. Nova uganka! Mladeniška razposajenost je vrela iz pesmi in tu in tam jo je poskusil celo v dva cepá.

Začudil sem se in celo rahlo me je ujezilo. V svojem opazovanju sem klavrno pogorel. Sicer pa, ali ne more tudi berač ali brezposelni žvižgati? Odkrito priznam, ob tem vprašanju sem se malo zmedel.

»Noč je nepremagljiva«, sem si tolažeče dejal, čeprav sem bil z jalovim izgovorom kaj malo zadovoljen.

Tedaj pa je neznanec utihnil, se ustavil pod električno svetilko in si dal nekaj opravit na predmetu — morda je bila akitovka, — ki ga je nosil v rokah.

»No, sedaj ga mogoče spoznam«, sem si dejal in naglo stopil bliže...

Pravilen konec — in tega najbrž vsi pričakujete — bi bil ta, da sem v neznanecu spoznal kakega znanca, mogoče brata, sošolca, mogoče celo profesorja ali pa kakega znanega berača in postopača.

Da, že res, toda ko sem stopil bliže, se mi je neznanec umaknil s poti, se globoko sklonil in si popravljal čevlje, jaz pa sem ob medli razsvetljavi mogel videti samo njegov ozki, v rujav površnik odeti hrbet.

Mislil, da je bil oni, ki je potem stopal za menoj, pametnejši, in da se ni v mislih ukvarjal z menoj, medtem ko sem jaz — »kuhal trmo«.

Že tistikrat bi bil lahko spoznal, da literat nisem in tudi nikoli ne bom. Kjer je edina bolečina, ki jo rodi razočaranje — trma, tam je še daleč do umetnosti.

Sicer pa sem stopal tistikrat v literarni klub in me torej taka malenkost ni mogla ovirati na moji poti k slavi.

VLADIMIR VIRANT:

Pomladna gazela

Čujte, v vejah je zapelo,
kakor dih je zadrhtelo
preko polja in vasi!
Kmetič gre vesel na delo
kot Matjaž, ki se zbudi.

Izpod grma zazvenelo
je prav drobno cin, cin, cin
in nad nami se razpelo
je nebo kot baldahin.
O, da bi še v srcih pelo!

PAVLE KUMP:

Tihožitje

Knjiga z zlato obrezo
počiva na snopu revij.
Preko bele strani
lesena lutka hiti.
V luči se vaza greje,
jasminove veje
v njej beže s svetlobe v temo.

Žitje mrtvih stvari
misel prebudi lahnó
s poljubom in vaza, knjiga, veje
v čarobni luči pojó.

Lutka lesena
hiteti se ne utruji,
pogled s slike
na steni se ji čudi...

Keivica

»Materinski dan bo jutri. Vsak izmed vas je dolžan, da se že zaveda, kaj mu je mati in kako jo mora ljubiti. Do prihodnjic napišite vsak nekaj lepega o svoji materi, da bomo to potem skupno prebrali.«

Suhe in težke so bile učiteljeve besede, čeprav je govoril o tisti ljubezni, ki je tako nežno skrita v otrokovem srcu. Bilo mi je, ko da mi, nebogljenu otroku, hoče nekdo siloma vzeti najlepšo igračo, katere se sam niti dotakniti ne upam.

Besede, ki sem jih tisto popoldne pisal v temnem kotu na podstrešju, so se mi zdele težke, ko da predstavljam gore. V zadnji kot sem se skrnil, da napišem stavke, katerih ne sme videti nihče, najmanj pa — moja mati, tista mati, o kateri sem vedel, da me ljubi tako, kot more ljubiti le prava mati svojega otroka, ki pa mi te svoje ljubezni ni nikoli preočito kazala.

In o tej svoji materi naj zdaj jaz pišem? O tej veliki ljubezni, ki sem se je šele danes prav zavedel? Ali naj res s preprostimi, tako vsakdanjimi besedami in s tem papirjem oskrunim tisto lepo, neizrečno lepo, ki mi bdi na dnu srca, ki je samo moje in nikogar drugega in o čemer bi se sramoval spregovoriti celo njej — materi? To naj zdaj vržem na papir in pokažem vsem, češ: »Tu imate mojo mater, mojo ljubezen, edino, kar je res mojega! Tu imate in me blagrujte!«

Res, težko mi je bilo tistikrat napisati vsaj nekoliko stavkov. Svoj neprecenljivi zaklad sem hotel ohraniti nedotaknjen za vsako ceno. Napisal sem nekaj stavkov, ki sem se jih spominjal iz različnih spisov o materi, kakor smo jih bili brali v šoli. Vsaj nekoliko sem si olajšal težko breme.

Naslednjega dne smo v šoli drug za drugim čitali svoje spise. Skrival sem svoj list pod klopjo in sem ga izvlekel šele, ko me je učitelj že drugič z nestrpnim glasom poklical. Pred tem trenutkom sem trepetal že vse dopoldne. Nekateri so imeli naloge krajše, drugi daljše, vsi pa so se hoteli z njimi postaviti. Jaz pa sem s stisnjenim grlom hitro prebral tistih nekaj stavkov in potem s povešeno glavo pričakoval učiteljeve besede.

»Bi že bilo, toda zelo kratko je, kratko! Ali res tako malo ljubiš svojo mater?«

Hladno me je spreletelo. Obšel me je občutek, ki mi je bil dotlej še neznan. Še niže sem sklonil glavo in molčal, globoko v srcu pa me je zgrabilo nekaj mrzlega, kot da mi hoče še globlje potisniti in zapreti tisto, kar mi je sveto in kar mi hočejo s silo vzeti.

Brali so dalje, jaz pa jih nisem slišal. Kot da so mi vrezane v oči in vklesane v dušo, so me spremljale in me žgale besede: »Ali res tako malo ljubiš svojo mater?«

JANEZ GORIN:

Sin moj

S križa mi je govoril Gospod: Sin, zakaj ne nosiš več križa z menoj,
 »O, kam, moj sin, je zašla tvoja pot? si pozabil, da je moj križ tudi tvoj?«

Sin moj, nocoj mi je spet krvavelo srce,
 spet je krvavelo, spet, moj sin, za te.«

* NOVE KNJIGE *

Andrejčkov Jože: žalost in veselje. Povest. Spisal —. Slovenskih Večernic 21. zvezek. II. izdaja. 1940. Izdala in založila Družba sv. Mohorja v Celju. Natisnila Mohorjeva tiskarna v Celju. Strani 210. — Ako si si kdaj izposodil iz šolske ali katere druge knjižnice to povest, ti je že zunanost knjige pričala, da je bila že v neštetih rokah. Da, redke so naše starejše povesti, ki bi jih ljudje s takim zanimanjem in veseljem brali, kakor so »Žalost in veselje« Andrejčkovega Jožeta. Ciglerjeva »Sreča v nesreči«, Jurčičev »Jurij Kozak« pa še Sketova »Miklova Zala« so se med narodom tako priljubile kot romantična zgodba o najdencu Alešu J. Podmilšaka (1845—1874). Po točno sedemdesetih letih je Mohorjeva družba ponatisnila »Žalost in veselje«, ki je medtem ob desetletnici pisateljeve smrti izšlo pri Krajcu v Novem mestu v I. zvezku Podmilšakovih zbranih spisov, katere je uredil R. Perušek, in doživelo več natisov. Kljub temu je bila ta povest že redkost, na knjižnem trgu je ni bilo več. Zato je prav, da jo je Mohorjeva družba vnovič izdala. Kakor nekoč bo tudi danes našla hvaležne bralce med ljudstvom, a tudi dijaštvo, ki ga še vedno mikajo nenavadno dogodivščine, bo zadovoljno z novim Andrejčkovim Jožetom. Zgodba? Peter Gramar najde ob Savi izpostavljenega otroka, ki ga imenuje Aleš. Moža, ki sta ga pustila v gozdu, je videl, a kaj bi bila, ne ve. Fantek raste, se uči vsega, kar je potrebno za življenje, a kot fant mora 1848 na Laško v vojsko, kjer ga ujamejo. Iz ujetništva zbeži s svojim prijateljem, a zgreši smer in pride v roke morskemu roparjem, katerim v zagonetnim svojim učiteljem arabščine uide ter se z njim reši na afriško obalo, kjer se mu Rašet razkrije kot plemič Lavrencij in mu pove

svojo žalostno zgodbo. Oba prideta spet v roke roparjev, ki ju prodajo nekemu beju, kjer pa ne ostaneta dolgo skupaj. Lavrencij mora drugam, Aleš pa ostane in bej ga ima rad, kar povzroči pri drugih zavist, da ga pri gospodarju očrnijo, da je pomagal neki sužnji ubežati. Smrt mu grozi, a v skrajni stiski ga reši neki suženj, ki je tudi — Slovenec. Rešila sta se na angleško ladjo, ki je plula v Indijo. Na ladji se oba spoznata: Tomaž Senčar in Aleš — oče in sin! Oče pove svojo zamotano zgodbo o dediščini iz Amerike, o bratu, ki se je je polakomnil, o ugrabitvi otroka, ki ga je šel z ženo iskat itd. itd., kako je pustil ženo v Ameriki z mlajšim sinom, sam pa se odpravil spet za bratom, da bi izsledil prvorojenca, doživel brodolom, se rešil na francosko ladjo, padel v roke roparjem, pri katerih je pozabil svojo molitveno knjigo s podpisom, ko so ga prodali v Afriki, kjer sta se našla s sinom in se prepoznala po knjigi in svetinjici. Tako sta potem oba plula proti Indiji, a preden so prišli v Kalkuto, so doživeli grozen brodolom. Sin se je rešil na neki otok, kjer je spoznal stričevega pajdaša, zahrbtnega človeka, ki je zbežal iz Amerike, ko se je polastil gospodarjevega bogastva, a je tudi na svoji ladji doživel brodolom; Aleš se mu ni izdal, vendar mu je izprašal vest. Nato beži in pride v novo ujetništvo, ki se pa po burnih dogodkih srečno konča, saj se sreča in spozna s svojim še neznanim bratom Ferdinandom, ki je bil pomorščak na neki ameriški ladji. Kmalu se pa spet ločita, da bi vsak na svoji ladji poiskala očeta in se potem našla v Ameriki. Po raznih dogodivščinah, v katerih se še to in ono razvozla in pojasni, pride Aleš v Ameriko, kjer pa morata mater šele iskati, ker je tudi doživela razne neprijetnosti.

Najdeta jo v čudovitih okoliščinah, ob katerih se srečamo tudi s hudobnim stricem, nakar se naposled še srečno snidejo vsi naši znanci iz povesti in Aleš, prav za prav Vencelj, se z vsemi svojimi vrne v domovino, kjer obiščejo še starega Petra Grmarja. — Po teh skupih podatkih si lahko predstavljate napeto razgibanost »žalosti in veselja«, s katerega literarno zgodovino vas sezna kratak uvod. Čeprav je Podmilšakova povest prirejena, kakor vse kaže, po tujem originalu, je vendar le naša in bo s svojo staro romantiko kljub novi stvarnosti še vedno priljubljeno berilo.

Ksaver Meško: Mladim srcem. Tretji zvezek. Ilustriral Ivan Vavpotič. Druga izdaja. 1940. Izdala in založila Družba sv. Mohorja v Celju. Str. 64. — Meškova zbirka »Mladim srcem« se je otrokom tako priljubila, da je tretji zvezek pošel in ga imamo zdaj v drugi izdaji. Kaj obsega? Pisatelj je v »Dveh zgodbah o lilijah« po svoje lepo povedal legendo o žlahčiču trde glave, ki ga poznamo iz Prešernovega soneta, pa še drugo o drvarju in njegovi ženi in sinu z enakim motivom, dalje je v »Stari legendi« obdelal zgodbo o slepem pastirčku Efreemu, ki je spregledal v betlehemskem hlevcu, ko je prinesel Jezuščku jagnje, v legendi

»Gospod in Peter orjeta« pa je prenesel na apostola ono zgodbo o plačilu v pridelku, katere nam je sicer znana o prebrisanem kmetu, ki je opeharil vraga. Vmes so še tople besede, kakršne zna otrokom govoriti le Meško, o materi, raznih nevarnostih (Jokajočem otroku, Mamici, Vprašanja, Srečnemu otroku, Nikar ne hodi dol k vodi, otrok moj, Tvoji koraki, mamica), oznaka »Naših malih« v šoli z lepo poudarjeno domoljubno mislijo, prisrčna črtica »Pšenično zrno«, ki je mala bolna Mimica, katere umre ob vstajenju Gospodovem, čudežne »Sanje« otrokovega romanja, ki ga pisatelj pojasni: »Vedi, tako boš romal k vsemu lepemu in velikemu v življenju — romal dolgo pot, polno nevarnosti in zaprek. In kadar boš mislil, da si dosegel zaželeno lepoto v višavah, se ti bo izmuznila, kakor se ti je ptička... oddaljevala se ti bo kakor cerkvice... čim bliže si mislil, da si ji, čim bolj si hrepenel po nji... Življenje si sanjal, otrok moj...« — Knjigo zaključuje pogovor s »Ciganke«, »nežno malo deklico«, ki je prišla prosit cikoriije in je »bogatejša in srečnejša v svoji mladostni preprostosti in nedolžnosti kakor večina nas odraslih«. — Kdor tretjega zvezka »Mladim srcem« še nima in ga ni bral, mu ga toplo priporočamo.

* FILATELIJA *

Prof. Štefan Plut:

Kramljanje o filateliji

»Filatelija in domovina« je bila na sporedu prav svojevrstna točka, ko so pred nedavnim zborovali v Luzernu švicarski znamkarji. Pri tej zanimivi prireditvi so luzernski gledališki igralci čim verneje posneli in oživili like onih znamenitih Švicarjev, k nam jih kažejo posamezne

znamke iz vsakoletnih pro juventute, t. j. v korist raznih društev, ki kakor koli skrbijo za mladino, izdanih stavkov. Nastope oblikovalcev so oživljale pevske in godbene točke ter recitacije najpomembnejših in najznačilnejših izrekov iz del vseh predstavljenih švicarskih duhovnih velikanov. Znamke kažejo zaporedoma slike omenjenih mož; osma predstavlja istega kot druga.

Eden najplemenitejših človekoljubov ne samo Švice, marveč sploh vsega človeštva je brez dvoma H. Dunani (1928—1910), ki ima največje zasluge za ustanovitev mednarodne organizacije Rdečega križa (1864); v svojem delu *Un souvenir de Solferino* (1862) je popisal muke trpečih ranjencev. Leta 1901. je dobil Noblovo nagrado za mir. — Nikolaj von der Flüe (1417—1487) je živel zadnjih svojih 20 let kot puščavnik; imel je velik vpliv na sorojake. Leta 1671. je bil proglašen za blaženega. — H. Pestalozzi (1746—1827) je utemeljitelj novih vzgojnih metod; v svojih spisih je zahteval preprost, ljubezni poln učni postopek, ki naj bi bil primeren razvojni stopnji otrokovega duha, zboljšanje domače vzgoje in dvig nižjih ljudskih slojev z vzgojo in poukom. Imel je mnogo posnemalcev, ki so bili pozneje reformatorji zlasti nižjega šolstva v ostali Evropi. — Aleksander Vinet (1797—1847) je bil protestantovski teolog in slovstveni zgodovinar, ki je spisal mnogo knjig z obeh področij. — Evgen Huber (1849—1923) je bil znamenit vseučiliški profesor pravnika; švicarsko privatno pravo je v glavnem njegovo delo. Jeremija Gotthelf (s pravim imenom Albert Bitzios 1797—1854) je znan kot politik in pisatelj povesti iz kmečkega življenja; namen teh povesti je bil, dvigniti нравne in gospodarske razmere med švicarskim ljudstvom. — Albrecht von Haller (1708—1850) je bil vsestransko delaven; zlasti se je proslavil kot fiziolog in botanik, zanimal se je tudi za anatomijo, bil je priznan zdravnik, politik in celo pesnik. — Jean Baptiste Girard (1765—1850) je bil frančiškan, splošno znan z imenom oče Gregor; bil je vzgojeslovec Pestalozzijeve smeri; najvažnejše njegovo delo o pouku materinega jezika v šoli in doma je bilo nagrajeno od pariške akademije znanosti. — H. Dufour (1787—1875), general in nazadnje vrhovni zapovednik švicarske zvezne vojske, se je udeležil, oziroma je vodil več manjših vojn; spisal je veliko del s pod-

ročja vojaških ved; bil je tudi politik. — Stefano Franscini (1796—1857) je bil švicarski statistik, narodni gospodar, politik in dolgo časa član vlade. — H. G. Nägeli (1775—1856) si je kot skladatelj in organizator šolskega petja in ljudskih pevskih društev pridobil velikih zaslug za pevsko kulturo svojih rojakov. — Salomon Gessner je bil slikar bakrorezec (umetnik, ki slike riše in vrezuje v gladko bakreno ploščo, da nato napravi odtise) in pesnik v ritmični prozi sestavljenih idil. — Topniški general H. Herzog (1819—1894) je prenovil švicarsko vojsko. — G. Keller (1819—1890) je bil pesnik narode in človeškega srca; uveljavil se je tudi kot pisatelj novel, povesti in romanov.

*

Ena najlepših znamk je brez dvoma zadnji iz belgijskega stavka, izdanega v korist popravilvenih del Rubensove rojstne hiše. Kaže nam reprodukcijo znamenite, v antwerpenski katedrali nahajajoče se slike »Snemanje s križa«, veličastne umetnine, polne dramatičnosti, prevzemajoče sile in lepote. Le škoda, da je to znamka z doplačilom, izdana komaj v nekaj desetletstvih primerkov, ki so večinoma nerabljeni izginili po albumih znamkarjev. Kaj vse več kot samo paša za oči

bi mogla biti taka znamka! — Peter Pavel Rubens (1577—1640) je najizrazitejši predstavnik baročnega slikarstva; 1200

slik priča o silni njegovi ustvarjalni moči in lahkoti na vseh poljih slikarske umetnosti.

*

50 letnico Vseameriške zveze je praznovalo z izdajo posebnih znamk 21 držav: Argentina, Bolivija, Brazilija, Čile, Dominikanska republika, Ekvador, El (včasih je bilo uradno ime San) Salvador, Guatemala, Haiti, Honduras, Kolumbija, Kostarika, Kuba, Mehika, Nikaragua, Panama, Paragvaj, Peru, Urugvaj, Venezuela, USA. — Sklenitev Vseameriške zveze je v glavnem rezultat vseameriškega kongresa, ki se je sestal na vzpodbudo USA in ki so se ga udeležili zastopniki vseh ameriških samostojnih držav (razen Paragvaj, Haitija in Dominikanske republike); zasedal je od 2. oktobra 1889 do 19. aprila 1890 v Washingtonu in sklepal o ožji gospodarski in tudi politični povezanosti, ki naj bi se pokazala v olajšanju trgovskih vezi, v sklenitvi carinskih zvez, v poenotenju merskega in utežnega sistema ter denarstva, v ustanovitvi razsodišč. — Lansko leto je pa ta zveza reševala čisto druge zadeve; šlo je za probleme skupne obrambe vse ameriške celine.

USA so izdale stavek znamk za propagando narodne obrambe. Značilni so mo-

tivi in napisi na njih. Prva znamka (1 c) kaže kip Svobode in ima napis »Industrija in poljedelstvo«, druga (2 c) nosi sliko protiletalskega topa z napisom »Vojska in mornarica«, na tretji (3 c) pa je predločen simbol spoznanja, plamenica; pripisane besede »Varnost, obramba, vzgoja, zdravje« naj opozore državljana, kaj mu bodi sedaj največja skrb. — Tam je izšla tudi posebna znamka (5 c) v spomin 75. obletnice odprave suženjstva. Slika na znamki kaže tako imenovani »Kip emancipacije« v Lincolnovem parku v Washingtonu. Suženjstvo so nekatere severne, bolj industrijske države USA odpravile že konec 18. stoletja; južne, kjer so rabili lastniki plantaž veliko cenениh delovnih moči, pa so se odpravi upirale. Ko je bil leta 1860. izvoljen za predsednika USA Abraham Lincoln, odločen nasprotnik suženjstva, so se odcepile od Unije južne države (Južna Karolina, Florida, Georgija, Missisipi, Alabama, Luisiana in Texas) in osnovale svojo državo Konfederiranih ameriških držav, ki pa jih sever seveda ni priznal. Med njim in jugom je nastala vojna, ki se je končala leta 1865. v korist severnih držav. Že leta 1862. (22. septembra) je razglasil Lincoln tako imenovan emancipacijsko proklamacijo, po kateri so bili oproščeni vsi sužnji uporniških, t. j. južnih držav, toda razglas je ostal brez posebnih uspehov. Po končani vojni pa je dobilo načelo, da dobe črnci svobodo, zakonito moč na kongresu v Washingtonu, ko sta dne 31. januarja 1865 dve tretjini vseh navzočih poslancev glasovali za abolicijo (odpravo) suženjstva.

Nekaj motivov z italijanskih znamk*

(Književniki, umetniki, znanstveniki)

Prav gotovo je Italija ena izmed prvih držav, ki je znala uporabiti znamko kot imenitno sredstvo narodne vzgoje, obenem pa z njenim posredovanjem sezna-

* K sliki: levo (l), desno (d), sreda (s); I. II. ... vrsta; 1. 2. ... znamka.

niti svet s svojimi velikimi možmi. Že leta 1921 (druge države kot Francija, Norveška, Nizozemska itd. so posnemale njen zgled znatno pozneje) je izšel v Italiji stavek treh znamk v spomin 600 letnice smrti največjega italijanskega pesnika in enega največjih pesnikov sploh, Dantega Alighierija (roj. 1265 v Florenci, u. 1321 v Raveni) [s IV 2]. Razen manjših del (pesniških zbirk *Il canzoniere* in *La vita nuova*, knjige *De monarchia*, kjer govori o razmerju države do cerkve, dveh nedovršenih del *Il convivio* filozofske vsebine in *De vulgari eloquentia*, kjer govori o izvoru jezika, zlasti italijanskega literarnega jezika, o stilu in metričnih oblikah) je izdal svojo »Commedia«, eno najpomembnejših del vse svetovne literature tako po globini misli ter bogastvu in lepoti slik kakor tudi lepoti sloga in jezika; tu opisuje potovanje skozi vse tri dele onostranstva: skozi pekel, vice in nebesa; v ta opis vpleta razgovore z vodnikom in dušami onih, ki jih srečuje, bajeslovje in zgodovino, razglabljanja vprašanj iz modroslovja in bogoslovja. Komedijo je Dante imenoval svoje delo po takratnem običaju, po katerem je vsaka večja, še tako resna pesnitev, ki se konča srečno, dobila ta naziv. Pridevek »božanska« pa so dodali poznejši občudovalci tega dela, ki ga imamo tudi Slovenci v pesniškem prevodu dr. J. Debeveca.

Temu stavku je leta 1922. sledila spo-

minska serija za 50 letnico smrti Giuseppe Mazzinija (r. 1805 v Genovi, u. 1872) [I III]. Bil je neutruđen borec za politično osamosvojitvev izpod jarma oz. nadzorstva tujcev in za združitev italijanskih držav; bil pa je tudi plodovit pisatelj političnih spisov, s katerimi je budil in netil nacionalno čustvovanje rojakov.

Spomin Alessandra Manzonia (r. 1785 v Milanu, u. 1873) [s V], pesnika in pisatelja ter početnika in glavnega zastopnika romantične smeri v Italiji, se je domovina oddolžila, ko je ob 50 letnici

njegove smrti (l. 1925) izdala stavek štirih znamk; dve od teh kažeta — originalna misel — slike pokrajine iz okolice Lecco ob Komskem jezeru, kjer se odigrava vsebina njegovega najvažnejšega dela, romana *I promessi sposi* (Zaročenci, prevedeno tudi v slovenščino), ki priča o strogem katoliškem prepričanju pisateljevem.

Leta 1927. so izšle tri znamke v spomin 100letnice smrti *Alessandra Volte* (r. 1745 v Comu, u. 1827) [d V]. Bil je znamenit fizik; izumil je razne električne aparate: elektrofor, elektroskop, kondenzator itd. Prav je doumel in razložil Galvanijev »poskus z žabjimi kraki« in pri tem odkril resnični vir elektrike, narkar je sestavil prvi galvanski člen.

Same znamenite italijanske pesnike in pisatelje kažejo znamke l. 1932. izišlega stavka, čigar doplačilo je šlo v korist *Società Nazionale Dante Alighieri* (glej zapovrstjo znamke v 1., 2., 5., 6. in 7. vrsti v sredi). *Sarpi fra Paolo* (r. 1552 v Benetkah, u. 1623), redovnik-servit, znamenit zgodovinar, je napisal med drugimi *Istoria del concilio Tridentino*. — *Machiavelli Nicolo* (r. 1469 v Florenci, u. 1527) je bil vnet domoljub, državnik in zgodovinar; napisal je več zgodovinskih in političnih spisov, od katerih so najvažnejši *Discorsi sopra la prima deca di Tito Livio*, kjer skuša pokazati, kako postane država močna in mogočna, *Arte della guerra*, kjer priporoča uvedbo vojaške organizacije, kakršno so imeli Rimljani, in zlasti *Il Principe*, kjer uči, kako naj vladar porablja vsa sredstva, da doseže svoje namene. Znana je njegova krilatca, da »namen posvečuje sredstva«. — *Alfieri Vittorio* (r. 1749 v Astih, u. 1803) je bil plodovit dramatik, zlasti so ga proslavile njegove klasične tragedije. Zanimiv je njegov nazor o pomenu gledališča, ki naj bi bilo »ljudsko vzgojevališče«. Bil je tudi velik domoljub in kot tak pisec raznih političnih spisov. — *Carlo Botta* (r. 1766 v S. Giorgio del Canavese, u. 1837) je bil

po študiju in poklicu zdravnik, sicer pa zgodovinar, znan po nekaterih obsežnih delih (n. pr. *Storia d'Italia dal 1789 al 1814*). Bil je velik patriot in je zaradi tega moral mnogo let svojega življenja preživeti v emigraciji. Znan je tudi kot pesnik. — *Boccaccio Giovanni* (r. 1315 v Parizu, u. 1375) je s *Petrarco* utemeljitelj humanizma v Italiji. Bil je pesnik liričnih pesmi in pisatelj romanov, pa tudi učenih latinskih del, biografij itd. Najbolj znano njegovo delo je *Il Decamerone*. — *Carducci Giosuè* (r. l. 1836 v Valdicastello, u. 1907) si je pridobil velik sloves kot literarni kritik in je s tega področja napisal več važnih del. Posebno znan je pa kot najpomembnejši italijanski pesnik preteklega stoletja. — *Foscolo Nicolò Ugo* (r. 1778 na otoku Zante, u. 1827) je pesnik in literarni zgodovinar; kot resničen domoljub je svoji domovini Italiji posvetil vse svoje življenjsko delo. — *Torquatto Tasso* (r. 1544 v Sorrentu, u. 1595) je poleg Ariosta najimenitnejši pesnik italijanske renesanse; njegovo najvažnejše delo je romantični epos *Gerusalemme liberata*. Pesnil je tudi lirične pesmi. — *Leopardi Giacomo* (r. 1798 v Recanatiu, u. 1837) je bil učenjak in pesnik svetobolja; njegove pesmi so globoke, osvajajoče, v izrazu umetniško dovršene kot pri malokaterem. — *Francesco Petrarca* (r. 1304 v Arezzu, u. 1374) je utemeljitelj humanizma, poleg tega pa tudi eden najslavnejših italijanskih pesnikov; pesnil je v latinskem, a tudi italijanskem jeziku (soneti!). Znan je tudi kot zgodovinar in arheolog. — V tem stavku sta še dve znamki s slikami *Ariosta* in *Danteja*. *Lodovico Ariosto* (r. 1474 v Reggio, u. 1533) je odličen in plodovit pisatelj italijanske renesanse. Pesnil je najprej latinske, pozneje samo italijanske pesmi, ki razodevajo srčno dobrga, skromnega, pravičnega človeka. Za razne italijanske vladarske rodbine je napisal tudi več dramatskih del. Najbolj znan je njegov romantični epos *Orlando*

Furioso, ki ga odlikujeta bogata fantazija in lep izraz.

Mnogo italijanskih znamk (iz l. 1952, 1955, 1958) kaže sliko najčudovitejšega človeka, moža izrednih sposobnosti, Leonarda da Vinci (r. 1452 v Vinci, u. 1519) [s IV 3]. Številni njegovi rokopisi pričajo o njegovem vsestranskem znanju s področja vseh eksaktnih ved (anatomija, mehanika, fizika, geografija, astronomija itd.), predvsem pa je znan kot umetnik slikar, kipar in arhitekt (Zadnja večerja, Mona Lisa itd.). Je poleg Michelangela in Raffaela najznamenitejši italijanski klasični mojster in eden največjih slikarjev vsega sveta sploh.

Leta 1955. sta izšli dve redni znamki za tako zvano pnevmatično pošto s slikama Danteja in Galileja. Galileo Galilei (r. 1564 v Pisi, u. 1642) po pravici velja za utemeljitelja modernega prirodnoznanstva; posebna njegova zasluga je v tem, da je uvedel pri raziskavanjih eksperiment. Izsledil je zakonitosti prostega pada, nihanja itd., mnogoštevilna so njegova astronomska odkritja. Bil je glavni borec za priznanje Kopernikovih idej o našem sončnem sestavu, saj jim je preskrbel fizikalne dokaze.

V stavku znamk, ki so izšle v proslavo desetletnice pridružitve mesta Fiume (Reka) in okolice Italiji, je tudi znamka s sliko Gabriele d'Annunzia (roj. l. 1863 v Pescari, u. 1958) [s IV 1], ki je poveljeval četam, ki so 12. septembra l. 1919. zasedle imenovano mesto. Bolj znan po svetu pa je kot pesnik, romanopisec in dramatik; njegova dela odlikuje formalno lep stil.

Za 75 letnico izuma dinamostroja sta izšli l. 1954. dve znamki s sliko Antonia Pacinotti [l IV], ki je izumil obročasto kotvo in kolektor za dinamostroj. Iste ga leta sta prišli v promet ob priliki I. mednarodnega kongresa za elektro- in radiobiologijo dve znamki s sliko znamenitega fiziologa, raziskovalca živalske elektrike Luigi Galvanija (r. 1757 v Bologni, u. 1798) [d IV]. Pojav, da se je

krak ravnokar usmrčene žabe, viseč na bakrenem kvavlju, vselej zdrznil, kadar se je zadel železnega droga, je Galvani sicer deloma netočno razlagal, vendar je njegovo preučevanje omenjenega pojava odprlo raziskovanju novo področje nauka o elektriki, ki ga je tako uspešno načel Galvanijev rojak A. Volta; Volta je tudi pravilno razložil krče krakovega mišičevja kot posledico električnega toka, ki nastane ob stiku dveh različnih kovin (Cu, Fe) s provodno (! slano) tekočino, ki je v žabjem kraku. Pač pa gre Galvaniju zasluga, da je dokazal, da ob življenjskih pojavih v organizmu nastajajo električni tokovi in da so zlasti mišice kraj, kjer se vzbuja elektrika.

V spomin stoletnice smrti sicilskega Orfeja, komponista Vincenza Bellinija (r. 1802 v Cataniji, u. 1955) [l II] izšle znamke nosijo deloma slavljencevo sliko. Mnogoštevilne njegove opere, ki so našle veliko posnemalcev in občudovalcev, so bile v letih 1850 do 1850 stalno na repertoarjih vseh opernih gledališč.

Leta 1957. je izšel spominski stavek med filatelisti znan pod imenom »stavek stoletnic«. Znamke predstavljajo pet imenitnih Italijanov, od katerih je bil G. Leopardi že omenjen. Spontini Gasparo (r. 1774 v Majolati, u. 1851) [l I] je bil skladatelj številnih oper; s svojim slogom je vplival na razne poznejše komponiste, n. pr. na R. Wagnerja. — Stradivari Antonio (r. 1644 v Cremoni, u. 1737) [d II] je bil znamenit izdelovalec gosli. — Giovanni B. Pergolesi (r. 1710 v Fesi, u. 1736) [d I] je bil komponist oratorijev in oper; najbolj znano njegovo delo je Stabat mater. — Giotto di Bondone (r. 1266 v Colle, u. 1337) [d III] je bil slikar in stavbenik; njegove slike so znane iz vse Italije. Imenujejo ga utemeljitelja italijanskega slikarstva. Imel je mnogo posnemalcev, saj pa je tudi bil način njegovega slikanja bistveno različen od dotedanjega: odlikuje ga fin čut za naravo, njegove slike dihajo gibanje, življenje.

Guilelma Marconija (r. 1874 v Griffone, u. 1937) proslavlja l. 1938. izišli stavek treh znamk z njegovo sliko. Marconi je eden izmed pionirjev brezžične telegrafije in telefonije. Bil je prvi, ki se mu je posrečilo l. 1906. ujeti brezžične valove z anteno in kohererjem na daljavo nekaj km. L. 1909. je dobil za svoje zasluge Nobelovo nagrado. Po svetovni vojni se je mnogo pečal s študijem in uporabo kratkih valov.

Tako, vidite, so znamke tudi zgovorne učiteljice kulturne zgodovine.

Nove znamke pri nas

Nastale državne izpremembe imajo za eno prvih posledic uvedbo novemu stanju odgovarjajočih znamk, kar ni nič čudno, saj je znamka vedno bolj oznanjevalka važnih dogodkov, prav gotovo pa glasnica državne suverenosti oziroma pripadnosti ozemlja, na katerem se dane znamke rabijo. Med prvimi odredbami nove civilne uprave za ozemlje, zasedeno po italijanskih oboroženih silah, je bila torej odredba o pretiskanju vseh vrednotnic, zlasti poštnih znamk. 26. aprila* so izšle prve, s Co. Ci. (Commisariato Civile) pretiskane znamke, a le nižje vrednosti; ta dan je bil tudi določen kot zadnji, da so se mogle rabiti še nepretiskane znamke. Dva dni pozneje so izšle z istim pretiskom še ostale vrednosti. Med tem so prenehali s pretiskovanjem nadaljnjih znak. Določili so nov pretisk: R. Commisariato Civile Territori Sloveni occupati Lubiana; z njim opremljene znamke (zopet le nižje vrednosti) so prišle v promet na nekaterih poštah že 6. maja; tega dne so torej veljale vse tri vrste znamk: nepretiskane in Co. Ci.-znamke zadnjikrat, R. Com. Civ.-znamke pa prvičkrat. Na ostalih poštah so izšle — in sicer vse vrednosti — 7. maja; tega dne je bilo

* Podatki veljajo za Ljubljano.

treba zamenjati neporabljene nepretiskane in Co. Ci.-znamke z novim pretiskom. 10. maja so izšle z istim pretiskom R. Com. Civ. zračnopoštne in znamke v korist Protituberkulozne lige. Največja dirka je bila za avijonskimi znamkami, od katerih je bilo izdanih le 700 popolnih stavkov. Za znamke Protituberkulozne lige je bilo zanimanje manjše, čeprav utegnejo ravno te biti nekoč še zelo iskane; njihova naklada znaša okrog 6000 popolnih stavkov. 14. maja je bil na glavni pošti razobešen razglas, da so spet veljavne Co. Ci. znamke, ponovno prodajati pri poštnem okeneu pa so jih začeli 16. maja. Do preklica torej veljajo oboje pretiskane znamke.

Glede teh znamk bi dal sledeče nasvete: Išči vneto in shrani vse, kar dobiš teh znamk, najboljše kar s pisemskim ovitkom vred. Pisemski ovitek, in zlasti poštni žig pričata o uporabi teh znamk za namene, za katere je znamka prav za prav določena. Zbiranja vredni so tudi cenzurni žigi in zalepne vinjete na pregledanih pisemih, sploh vse, kar — v zvezi z znamkami — kar koli govori o zgodovinskih dneh, ki jih preživljamo.

*

Najdražja evropska znamka je prva švedska znamka za 5 shilinge iz l. 1855., ki je bila pomotoma natisnjena v zeleni namesto v rumenooranžni barvi.

Nov »izum« pri znamkah. Da lepljenje znamk ne bo več tako neprijeten posel (a nehigieničen ostane v tej obliki še vedno), je na Ogrskem nekdo predlagal, naj se lepilo na znamkinem hrbtu primešajo neškodljive snovi, ki diše po sadnih sokovih.

Brazilska poštna uprava namerava tiste znamke, ki jih hoče izdati v propagando večje porabe kave, parfimirati s snovmi, ki povzročajo prijeten kavin vonj.

* POMENKI *

Don. Ob Vaši novi pošiljki, ki vsebuje pesmi in prozo, mi je še težko reči, kje ste prav doma. »Krvava zarja« se mi zdi v dikciji in prispodobah prisiljena, pravega ritma ni v njej in tudi besedje moti. Prav tako je s »Cigansko poezijo«, medtem ko je »Pot brez nadeje« mnogo boljša, a vendar bi jo moral še nekoliko uglasti, ako bi jo hotel priobčiti. Svetujem Vam, da se držite za sedaj še starih oblik. Glede proze: opazovati znate in obeležje dobro zadenete. Tudi jezik Vam prijetno teče, le s slovnico ni vse v redu. Mislim, da ste nekoliko prehitri in prepovršni. Tega se varujte! — Vašega pisma pa sem bil vesel. Le študirajte, boste videli, da se Vam ob študiju in branju odpre pravi pogled v svet lepote. Ono delo pa kar lepo nadaljujte. Ko ga končate, mi ga lahko pošljete, da ga pregledam. Čas zanj bi imel o počitnicah, ko me lahko obiščete.

Albin Belko. Ob Vašem »Našem razredu« sem z Vami kar zadovoljen. Ne spominjam se, kako je bilo pred tremi leti, a zdaj ste dokazali, da znate pisati. Ona šifra je gotovo bila koga drugega. Če so tudi obljubljeni stvari tako sočno pisane, jih le pošljite. »Razred« priobčim, če bo le mogoče že letos.

V. V. Izmed pesmi je najbolj posrečena »Pomladna gazela«, ki jo priobčim. Tudi druge niso ravno slabe, a vendar... Črtica ju pa tudi dobra. Upam, da se boste stalno oglašali.

Vanček Rebrski. Tudi Vi ste obdelali svoj razred v »Slovenski uri«. Domislek je dober, lepo izpeljan in tudi pripovedovanje je kar prijetno. Priobčil bi bil, ako ne bi morali skrčiti obsega zadnji številki. Krepko naprej!

Pohorski. »Planike« niso sicer slabe, a motivno so že neštetokrat obdelane. Morda pa jih le priobčim, da boste z večjo vneto še kaj boljšega napisali.

Pavle Poljanski. S sestavkom o pomenu potovanja bi mi bili ustregli in bi mi prav prišel za to zadnjo številko, a žal, je še preveč »šolski«, to se pravi, da je nekako srednje dobra domača maloga. Ne rečem, saj ste vpletli lepe misli, a podali ste vse le preveč šablonsko. Tudi priloženi odlomek »V gozdni tišini« je še slaboten. Mogoče pa drugič kaj boljšega?

Bavdekon. S »Tekmo« ste hoteli spet pokazati svojo humoristično žilico, a to pot je njeno utripanje bolj slabotno. Motiv bi že bil, a jezik in izvedba sta žalostna. Če bi se bili nekoliko potrudili in se z večjo resnostjo, ki jo humorist mora poznati, lotili dela, bi se Vam nemara tudi ta humoreska posrečila. Do druge zime imate še čas, da jo lahko premislite in bolje napišete. — Pesmi so pa še slabše. Svetoval bi Vam, da ostanite pri prozi.

X. Y. Črtica »Kosek« bi bila kar lepa, če bi jo predelali. Taka, kakršna je zdaj, je le koncept. Ali ste že brali kaj Cankarja? Poglejte, kako je on obdelal podobne motive, potem se lotite malega negodnika znova. Lahko obdržite vse, kakor je zdaj zamišljeno, le poglobiti se morate. In nekoliko več jezikovne sočnosti bilo tudi prav! — V pesmih se pač čuti utrip srca, a so izrazno nebogljene. Morda pa ste ta čas kaj lepših zapeli?

Dušan S. Ob sodobni pesmi, ki ji še niste dorasli, ste se oblikovno pohujšali. Verzi, verzi, ki naj bi bili verzi, a niso, še manj pa so pesem. Če bi se držali sta-

rih oblik, bi nemara logično mislili in, kdo ve, mogoče bi se Vam le posrečila katera in bi ne bilo vse »tako šepavo«, kakor sami pravite. Prerokovati za zdaj

še ne maram in ne morem. Pošljite še kaj, potem bom pa že lahko odgovoril, »ali naj bi nadaljevali ali pa pustili vse skupaj v nemar«.

* ŠAH *

„Šola za začetnike“

(Vodi Bogo Pleničar.)

(Nadaljevanje)

Srednja igra.

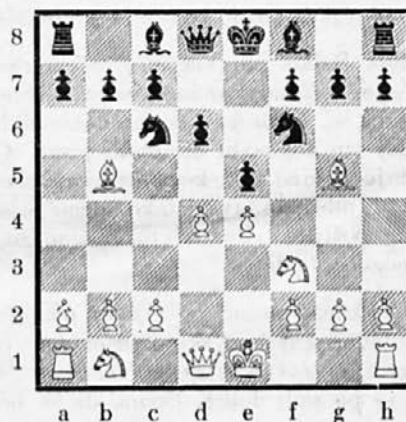
V srednji igri je važna mobilizacija, ožvitev skoraj mrtvih figur, ki jih je treba spraviti v prve vrste. Prava borba, zamenjavanje, trgovina s figurami ne more imeti uspeha, če ni življenja. Potrebno je mnogo vaje, zato svetujem, da igrate čim več, tem bolje. Kdor je doigral veliko partij, je doživel marsikaj. V tipičnih fazah igre je zaslutil čisto zakonitost, razkrile so se mu sorodnosti med raznimi operacijami. Teorija srednje igre je prav za prav le zgoščena praksa. V »Mentorju« ste se seznanili z potrebnim teoretičnim poukom za otvoritev igre in najpreprostejših končnic. Ta pouk je bil potreben za prve vaše praktične igre, ki se je moral začeti s preprostimi igrami. Vsaka otvoritev prehaja nevidno v srednjo igro. V srednjem delu igre venomer izboljšavamo udarno zmožnost svoje vojske. Načela, ki usmerjajo partijski začetek, so važna in merodajna tudi za srednjo igro. Preveč teorije za srednjo igro ni potrebno. Zaželeli si boste živih slik z lastno fantazijo.

Morda ste si kdaj zastavili vprašanje: Čemu pa se prav za prav pobijajo figure? V vojnah streljamo na sovražnika, ker nam zapira pot do zmage. Ne v vojni

in ne pri šahu ni poglavitno pobjoj, temveč zmaga. Nasprotnikovega kralja je tem lažje zajeti, čim manj figur ga brani.

Življenje nas uči, da pot do zmage ni vedno krvava, da je ujetnik prav tako neškodljiv, kakor mrlič in da je včasih celo koristen, kar pobiti sovražnik nikdar ni. Tudi šah pozna civilizirano borbo: ima ujetnike, figure, ki so samo nekaj časa mrtve, ki jih zvežemo, namesto da bi jih pobili. To je v srednji igri važno!

V naslednjem diagramu sta bela lovca zvezala dva črna skakača:

Popis:

Beli: Ke1, Dd1, Ta1, Th1, Lb5, Ig5, Sb1, Sf3, kmetje a2, b2, c2, d4, e4, f2, g2, h2.

Črni: Ke8, Dd8, Ta8, Th8, Lc8, Lf8, Sc6, Sf6, kmetje a7, b7, c7, d6, e5, f7, g7, h7.

Bela lovca sta v diagonali, na katerih stojita dragoceni črni figuri: kralj in dama. Nista pa napadla teh dveh figur, ker jima skakača zapirata pot. Toda udarila bi takoj, čim bi skakača diagonali odprla. Jasno, da tega skakača ne bosta storila, zato sta priklenjena na svoji mestu, da sta zvezana. Teoretično imata oba obilo potez, v resnici pa nobene. Kje je jedro zvezanja? Tri figure so potrebne: dve iz enega, tretja iz drugega tabora. Tista figura, ki veže, je ostalima dvema sovražna. Vse tri stoje na črti, po kateri bije figura, ki veže. Figura, ki je zvezana, leži v neposrednem ognju in krije tovarišico. Ne more se ganiti, ne da bi odprla pot napadu na tovarišico.

To je mehanizem vezanja.

Naši mladi sotrudniki

Gospod Nikolaj Sivic, dijak v Novem mestu, nam je poslal pet šahovskih »nalog«, ki jih radevolje priobčujemo. Za praktičnega šahista so pomembne in poučne važnosti. Imena rešilcev bomo objavili. Vabimo vse dijake in čitatelje »Mentorja«, da se tudi sami udeležujejo v tem kotičku. Urednik bo priobčeval po možnosti vse boljše kompozicije s primerno kritiko za pouk.

Gospod Šivic nam je označil svoje šahovske kompozicije kot »naloge«, kar je popolnoma pravilno. Imenoval bi jih pa lahko tudi problematične končnice. Neštokrat uveljavljajo take končnice to, kar je priborila srednja igra. Skušnja nas uči, da se začetnik hitreje udomači v končnici, kakor v otvoritveni in srednji igri. Mladi igralci dosežejo včasih s takimi nalogami v nekaj letih mojstrsko moč, če so z vztrajnostjo in iznajdljivostjo kos predvsem tudi srednji igri, iz katere le se more razviti tak problematični konec. Smotru teh nalog ustreza torej naše poglavje o srednji igri in problematiki hkrati. Zato bodo reševalcem-začetnikom tudi te naloge dobrodošle.

1. naloga

Beli: Ke4 in Th4.

Črni: Kd1.

Mat v treh potezah.

2. naloga

Beli: Kc1, Tc8, La6, Sc7 in kmet c4.

Črni: Ka7.

Mat v treh potezah.

3. naloga

Beli: Kb6, Dg8, Tf4, Ld7 in kmetje g3, d2, e2.

Črni: Kd4 in kmeta e4, e5.

Mat v dveh potezah.

4. naloga

Beli: Kh2, Se2, Le8, Lh6 in kmet f3.

Črni: Kh4 in kmet g4.

Mat v štirih potezah.

5. naloga

Beli: Kf5, Th2 in Sg4.

Črni: Kg1 in kmet h4.

Mat v štirih potezah.

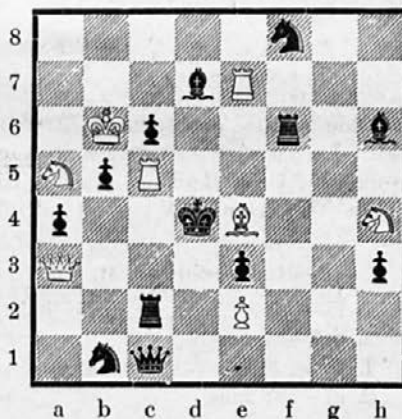
Problem št. 9

Dvopotetznik, ki je bil leta 1914. v Hanovru nagrajen s prvo nagrado na problemskem turnirju.

Beli: Kb6, Da5, Tc5, Te7, Le4, Sa5, Sh4, in kmet e2.

Črni: Kd4, Dd1, Te2, Tf6, Ld7, Lh6, Sb1 Sf8 in kmetje a4, b5, c6, e3, h3.

Mat v dveh potezah.

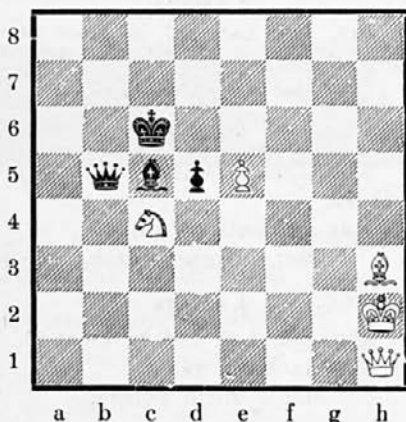

Izredni problem št. 10

(Vladimir F., Ljubljana)

Beli: Kh2, Dh1, Lh3, Sc4 in kmet e5.

Črni: Kc6, Db5, Lc5 in kmet d5.

Beli vleče in da črnemu takoj v prvi potezi mat. Kako je to mogoče? Seveda bi lahko uganili, če bi vam povedal zadnjo potezo črnega. Toda rešitev sledi v prihodnji številki.

Rešitev problema št. 7

1. Th4—f4!	D×T
2. T×D mat;	ali:
1.	L×Tf6
2. T×L mat;	ali:
1.	L×Tf4
2. D×L mat;	ali:
1.	L—h4
2. T×L mat;	ali:
1.	h5—h4
2. T×h4 mat.	

Pravilno rešitev problema št. 7. so nam poslali: Leopold Govekar, kaplan na Jesenicah, Urh Boris, dijak v Ljubljani, in Vladimir Virant, dijak v Celju.

Rešitev problema št. 8

1. f5—f6!	Lf5—h5
2. Sc5—e4 mat;	
1.	kar koli
2. e7—e8 mat.	

Pravilno rešitev problema št. 8. nam je poslal Leopold Govekar, kaplan na Jesenicah.

Korespondenca

Leopold Govekar, Jesenice. — Se strinjam z Vašo oceno: Bolj živahen kot problem št. 8 je problem št. 7, čigar lepota obstoji v vezanih figurah.

Nikolaj Šivic, dijak drž. realne gimnazije v Novem mestu. — Nalogo št. 5. sem — kakor opazite — spremenil, ker bi bil po Vaši sestavi črnemu kralju mogoč izhod na polje d5 v 2. potezi. Po tej spremembi je pa mat s kraljico že v dveh potezah. Pri nalogi št. 5. sem izpustil dva nepotrebna, torej brezpomembna kamna: belega kmeta e3 in črnega skakača na h1.

Ladislav Petrovič, dijak v Ljubljani. — Beseda »pravkar« k uvodnemu diagramu v 7. številki »Mentorja« res ni bila na mestu, ker je beli roširal v eni zadnjih potez (torej ne pravkar). Zato v tem diagramu ni pogrške. Kratka rokada belega je pri tej končnici le kot prvi pogoj za dušeni mat. — Poslano partijo ne kaže objaviti. Vsebuje preveč začetniških pogršk, ki jih je napravil Vaš partner. Partija pa je sicer po šahovskih pravilih korektna, celo interesantna, ker je dušeni mat po 13. potezi pri vseh 32 figurah na deski. Pošljite kaj drugega!

Ludvik Gjergjek, dijak v Murski Soboti. — Vaše pismo sem prejel že ob zaključku šahovske rubrike. Zato bom poslani problem verjetno objavil v prihodnji številki.

Vse šolske knjige in šolske potrebščine ima v veliki izbiri na zalogi

ANTON SFILIGOJ

Ljubljana, Frančiškanska ul. 1

trgovina s papirjem, devocionalijami in knjigami

L J U D S K A P O S O J I L N I C A V L J U B L J A N I

zadruga z neomejenim jamstvom

L J U B L J A N A

MIKLOŠIČEVA C. 6

v lastni palači

*Obrestuje hranilne
vloge najugodneje*

—
Nove in stare vloge, ki so
v celoti vsak čas razpolož-
ljive, obrestuje po 4%, proti
odpovedi do 5%.

DIJAKI!

KAM?

V

NOVO ZALOŽBO

(KONGRESNI TRG)

Po vse šolske potrebščine!

Po risala in risalno orodje
za tehnike!

Po nalivna peresa, aktovke,
torbice!

Po vse knjige domače in tuje!

Največja izbira!

Konkurenčne cene!

M E S T N A H R A N I L N I C A L J U B L J A N S K A

je največji slovenski pupi-
larnovarni denarni zavod

Dovoljuje posojila na
menice in vknjižbe

Za vse vloge in obveze
hranilnice jamči

M E S T N A O B Č I N A L J U B L J A N S K A

Slovenski dijak! – Slovenska dijakinja!

Tvoja dijaška leta so leta priprave za ono dobo, ko bo narod terjal od Tebe nesebično delo, požrtvovalnost, ljubezen, vodstvo.

Zato se že sedaj široko razglej po vsem hotenju in udejstvovanju svojega naroda!

Med najpomembnejšimi gospodarskimi pojavi boš našel **zavarovalstvo**. Vprašaj se: Ali je vse zavarovalstvo pri nas v službi naroda?

In odgovor:

Prva čisto slovenska in nad 40 let svojemu narodu zvesta služabnica je naša

VZAJEMNA ZAVAROVALNICA V LJUBLJANI

Ona kot najmoderneje urejeni zavarovalni zavod zavaruje:

proti požaru, strel in plinski razstrelbi, proti nezgodam, proti vlomski tatvini, za zakonito dolžnost jamstva, proti razpoki cerkvenih zvonov, proti razbitju stekla vsake vrste, avtomobile (kasko).

Dalje sklepa: **življenjska zavarovanja** vseh vrst in načinov kakor za primer smrti, za primer smrti ali doživetja, za primer doživetja, medsebojna zavarovanja dveh oseb, terme fixe zavarovanja itd.

V pododdelku **KARITAS** je Vzajemna zavarovalnica organizirala največje ljudsko zavarovanje v Jugoslaviji za posmrtnino (pogrebno) starostno preskrbo in doto.

Jamstvena sredstva Vzajemne zavarovalnice znašajo že do 110 milijonov din.

Vsak zavarovanec Vzajemne zavarovalnice prejema mesečnik „**Našo moč**“, ki izhaja v 115.500 izvodih. Čitajte ga! Tako se boste najboljše seznanili z zavarovalstvom ter z delovanjem naše edine čisto domače zavarovalnice.

Dijaške ustanove: Vzajemna zavarovalnica je edina zavarovalnica, ki z 10 dijaškimi ustanovami vzdržuje 10 siromašnih slovenskih dijakov.

Šolske potrebščine

kakor zvezke, mape, peresa navadna in nalivna, svinčnike, risalni papir in risalno orodje, aktovke, nahrbtnike itd. nudi po konkurenčno nizkih cenah

TRGOVINA

H. NIČMAN - LJUBLJANA KOPITARJEVA ULICA 2